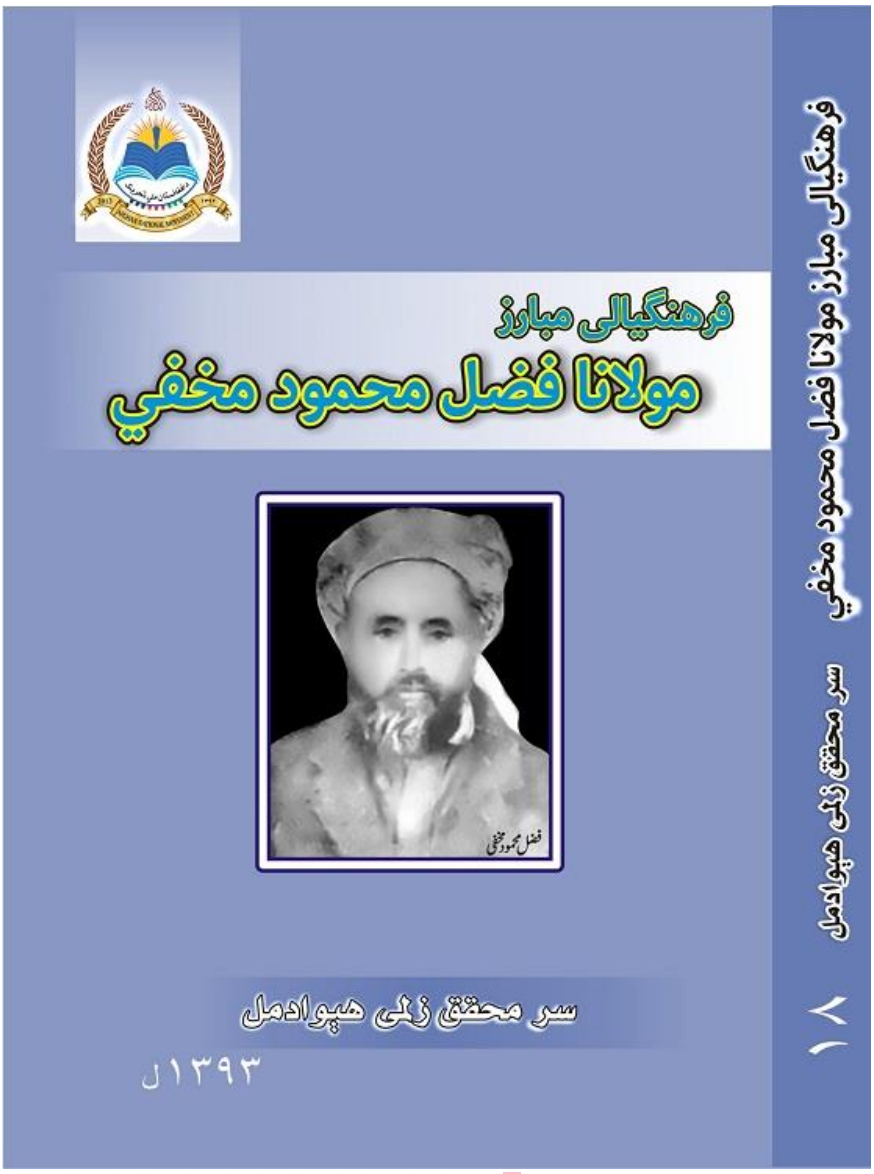

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګيالی مبارز

مولانا فضل محمود مخفي

www.melitahrik.com
0777 400 116

سرمحقق زلمی هېوادمل

۱۳۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فرهنګیالی مبارز مولانا فضل محمود مخفي

لیکوال: سر محقق زلمی هېوادمل

خپرندوی: د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

کمپوز: محمد شعیب شېرزی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

د چاپ کال: ۱۳۹۳هـ ش

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدأ

د فخر افغان، باچاخان بابا درانه نامه ته!

بابا د مخفي له شعر او فکر سره عاشقانه مینه درلوده او د مخفي په باره کې د دوی یادونو زه د مخفي لوړ شخصیت ته لامتوجه کړم.

د فخر افغان بابا همدا یادونې، ددې اثر د لیکلو موجب شوې.

په ډیر ادب

ز . ه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرخبرې

د الله تعالی په استعانت د ۱۳۷۱ هـ ش کال په اوایلو کې ما دا رساله په لومړنۍ بڼه بشپړه کړه. د هماغه کال په جوزا کې د تنظيمي اړو دوړ له امله زه له کابله ووتم او د شرقي افغانستان سيمو ته ولاړم. دا رساله مې پدې نيامت له ځانه سره وړې وه چې که چيرې د رسالې د بشپړتابه لپاره نوې مواد پيدا کړم او بل دا چې که يې په پېښور کې چاپ کړای شم.

په پېښور کې د خپلو ملګرو په مرسته د مولانا مخفي له يو دوستدار ښاغلي شلمان سره آشنا شوم. له ده سره د مخفي درې کتابونه هم وو او د مخفي په باب يې مطالعه کوله او مواد يې ټولول. خو تر هغه وخته يې پر مخفي نه څه ليکلي او نه څه نشر کړي وو. ما ښاغلي شلمان ته د مخفي په باره کې د خپلې ليکلې رسالې خبره وکړه. دی خوشحاله شو او رساله يې له ما وغوښته، بله ورځ ما رساله راوړه او ده ته مې وسپارله او ده هم اروانباد مخفي ته منسوب درې کتابه د کتو لپاره راته راوړل.

د پېښور په کتابخانو کې د مطالعې په جريان کې چې د مخفي په ارتباط څه مخې ته راتلل هغه مې هم يادښتول. په دې سلسله کې د

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېښور پوهنتون د پښتو څانګې استاد ښاغلي وحید خپل تېزس را وښود چې د مخفي په باب یې څه مواد درلودل. څه نوي مواد چې مې راپیدا کړل، په رساله کې مې په خپلو ځایونو کې ورسول او پدې ډول رساله نسبي بشپړه شوه.

د چاپ په فکر کې یې شوم، د یونیورستي بك ایجنسي د خاوند ښاغلي اکرام الله سره مې خبره وشوه، هغه په ډېره مینه د رسالې چاپ ومانه، خو دا یې راته ووېل چې خطاطي او پروف ریډینګ یې پرتا. ما ورسره ومنله چې دا کار به کوم، رساله مې د خطاطۍ لپاره خپل دوست ښاغلي سید محی الدین هاشمي باچا ته وسپارله. باچا صاحب رساله خطاطي کړه او ما ولوسته، چاپ ته آماده شوه، خو مخکې تر دې چې یې د چاپ لپاره یونیورستي بك ایجنسي ته وسپارم، ښاغلي لطیف اپریدي صاحب ته د مقدمې لپاره وسپارل شوه. د لطیف لالا د ډېرو مصروفیتونو په وجه ددې رسالې پاڼې ترې بې ځایه شوې او رساله له چاپه پاتې شوه، خو اصلونه مې یې له ځانه سره وساتل.

کله چې له بې ځایه کېدو او جرمني ته له مهاجرت بېرته په کور شوم، د رواني هجري شمسي پېړۍ د اتیایمو کلونو په پای کې زما ډېر ګران دوست او د پښتو ځوان لیکوال او شاعر شهید عبدالقدیم پتیال د کندهار د اطلاعاتو او فرهنګ رئیس شو، د چاپ لپاره یې له ما د یو کتاب غوښتنه وکړه، ما په تشکر دده دا غوښتنه ومنله. د همدې رسالې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوسیه چې مې راواړله، د مخفي په باب ځینې نوي چاپ شوي آثار او یادونې هم په دوسیه کې را سره وو.

پدغو نوو مدارکو کې مهمترین مدرك د ښاغلي شلمان انګرېزي مقاله: (مولوي فضل محمود مخفي) ده ځکه چې د مخفي د هلو ځلو او مبارزې په باب یې ځینې ښه مطالب پکې رابرسېره کړي دي.

ما له دغو ټولو نوو مدارکو زما د رسالې له شرايطو سره سم استفاده وکړه خصوصاً د ښاغلي شلمان له مقالې د استفادې موارد ډېر وو.

له دغو ترمیماتو وروسته رساله کمپوز ته ورکړل شوه، تر کمپوز او تصحیح وروسته مې د اعلامو فهرست ورته جوړکا. خو د څه وجوهاتو له امله رساله چاپ نه شوه او په ګډوډ حالت کې له ما سره وه او د مصروفیاتو له امله مې بیا ګوتې نه وې وروړې.

د روان کال (۱۳۹۳ هـ ش) د عقرب په میاشت کې پوهنوال محمد اسمعیل یون راته وویل چې زه خو کتابونه چاپوم، که له تا سره څه داسې کتابونه وي چې نه وي چاپ نو زه به یې په دې سلسله کې چاپ کړم.

ما په مننه ورته وویل چې ما ته به لږ موقع راکړې چې خپل کاغذونه وګورم. ما چې په خپلو ناچاپو لیکنو او تر کار لاندې نوشتو کې وکتل، بیا هم یوازینی اثر چې یې لږ کار غوښت او کابو چاپ ته آماده و، همدا د مولوي مخفي په باب لیکل شوې او راټوله شوې رساله وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ورځ مې پوهنوال يون ته وويل چې له ما سره يوه داسې رساله شته چې تيار کمپوز شوې يوازې د اعلامو فهرست يې د رسالې له مخونو سره تطبيقوم او هم يې بايد د مآخذو فهرست له ځينو نورو وړو کارونو سره بشپړ کړم، نو بيا به يې در وسپارم. پوهنوال يون موافقه وکړه. ما د رسالې د پاتې کارونو په بشپړولو پيل وکړ، د لوی څښتن په مرحمت د رسالې پاتې چارې بشپړې شوې.

د (سرخبرې) تر سرليك لاندې ددې يادداشت د ليکلو ضرورت مې ځکه محسوس کړ چې له يوې خوا ددې رسالې د چاپولو دا جريان پکې وليکم او له بلې خوا، ما ته د مرحوم استاد عبدالهادي داوي يوه رساله (افغانستان و سرحد) لاس ته راغلې ده، چې د مخفي باب لندې خو د کار خبرې لري او لازمه وه چې پدې يادداشت کې پرې خبرې وکړم. دا رساله د افغانستان د استقلال په جګړه کې د پښتونخوا د بيلابيلو سيمو د خلکو پر سهم او ددوی پر قربانيو خبرې لري. د افغانستان د استقلال په جنګ کې د پښتونخوا د سيمو د وګړيو د قربانيو په باب استاد ليکي: "... برادران مهجور – ماورای خط اجباری ديورند – ما چقدر سعی به موقع و جميل، بلکه جان فشانی حقيقی برای افغانستان کرده اند و در اين راه چی نقصانات سنگين تلافی ناپذيری را تحمل نموده اند... ايام غزای استقلال افغانستان بود که به مجرد اطلاع از جهاد ما همه افغانان مذکور از که ومه کمر همت و فداکاری بستند چی عرض کنم که با چی صميميت و چی غيرت و فعاليت جان شيرين خود را به نيم اشارهٔ ابروی

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما و نیز بی اشارۀ ما فدا نموده اند ، آنهم نه یك نه ده نه صد ،هزارها".
(افغانستان و سرحد ، ۲ – ۳ مخونه)

لوړې اقتباسي ټوټې ته پاملرنه موږ ددې رسالې د مباحثو په باب حدس وهلای شو. ددې رسالې په وروستیو پاڼو کې د هجرت تر سرلیك لاندې، استاد داوي د هغو مشرانو نومونه اخیستي دي چې هغه وخت افغانستان ته راغلي وو. ددغو مشرانو په ډله کې په (۸) مه نومره د مخفي په باب خبرې راغلې دي. ځیني یې عامې دي، خو هغه خبرې چې مرحوم استاد داوي د مخفي د شخصیت، پوهې او احساس په باب لیکلې دي، زما له نظره ډېرې مهمې دي، که دا رساله بیا چاپېده، دا خبرې باید په خپلو خپلو ځایونو کې ځای شي، خو اوس به د مخفي په باب د استاد داوي د یادداشت عمده ټکي دلته راواخلم:

"مولانا مخفی: ... فعالیت مشار الیه برای بیداری و ترقی افغانها ، قبل از غزای استقلال آغاز شده بود ولی در آن وقت به کابل آمد و رفت نداشت، صرف بین یاغستان و جماعات آزادی خواه صوبۀ سرحد روابطی قایم میکرد ولی بعد از آن به کابل آمد. و مدت زیادی در آنجا اقامت کرد ، اکثر مصروف گشت و گذار بود ، همه عمر خود را در خدمت اسلام و افغانیت به سربرد ، برای پشتو و ترقی آن نیز سوز و شوری داشت. مرد عاقل و کاردانی مینمود ، تحصیلاتش از قسم قدیم گمان میبرم که نهایت عالی بود. خودش را بسیار خوش صحبت و مصیب الرای می

(c) ketabton.com: The Digital Library

گفتند... در سنه ۱۳۲۶ شمسی هجری فوت شد ، شعر به پشتو و غالباً به فارسی هم میگفت و مضامین منثوره نیز داشت".

د مرحوم مخفي په باب د استاد داوي دا لوړ یادداشت له مخفي سره دده له ناستې، ولاړې؛ لیدنو، کتنو او مجالسو ترتیب شوی ښکاري.

زه ددې خبرو په پای کې له پوهنوالو يون، محمد شعیب شیرزي او ښاغلي ضیاالرحمن ضیاء څخه مننه کوم چې ددوی په مرستو دا رساله د چاپ جوګه شوه. زه امیدوار یم چې ددې رسالې تر چاپ وروسته به د مخفي د شعر او فکر لېوالان او د مخفي د آثارو ساتونکي دده نور آثار د چاپ ډګر ته را وباسي او پدې وسیله به ددې رسالې په بشپړتابه کې مرسته وکړي.

په درناوی
سرمحقق زلمی هېوادمل
۱۳۹۳، د دلو، ۱، کابل
۲۰۱۵م، جنوري ۲۱مه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
سریزه:	۱
پس منظر او هدف	۱
پر موضوع تېر شوي کارونه	۴
دا رساله	۹
د فضل محمود مخفي پېژندنه:	۱۱
زوکړه، نوم، تخلص او کورنۍ	۱۲
زده کړه	۱۵
زبان دان مخفي	۱۹
سفرونه، ملازمتونه او مبارزه:	۲۱
سفرونه	۲۱
وظایف	۲۳
د مدرسو له نهضت سره مرسته	۲۵
سیاسي مبارزه او مخفي	۳۰

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مخفي وروستی ژوند ۴۲
د مخفي مړینه او مزار ۴۴
د مخفي ازواج او اولاد ۵۲
فرهنګ، تاریخ او خلکو ته د مخفي... ۵۵
په معاصره پښتو شاعرۍ کې د نوښتګرو....... ۶۳
د اجتماعي او اصلاحي چارو عاشق مخفي ۷۲
د مخفي تالیفات : ۷۵
- د مخفي دیوان ۷۵
- مورېك نامه ۷۶
- درې نور کتابونه ۷۷
د مخفي ویناوې او لیکنې: ۷۹
- ویناوې ۸۲
- لیکنې ۱۰۱
- توره تیاره مه راوله، تور تم مه جوړوه ۱۰۱
- جشن چهاردهمین استقلال ۱۰۵
نتیجه او پیشنهادونه ۱۱۱
د اعلامو فهرست (نوملیك) ۱۱۵
د مآخذو فهرست ۱۳۰

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریك له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل ددې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم ددې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریك خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټك کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلې، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړې. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریك دې څانګې د تحریك د عمومي هدفونو په رڼا کې وټېیله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (فرهنګیالی مبارز،مولانا فضل محمود مخفي) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (سرمحقق زلمي هېوادمل) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریك خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله
په درناوي
د افغانستان ملي تحریك
فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

پس منظر او هدف:

ښه مې په یاد دي، چې کله په ۱۳۶۰ هـ ش کال کې کابل پوهنتون د ځینو فرهنګي خواخوږو په غوښتنه دا خبره ومنله چې د مشروطه خواه شاعر او په افغانستان کښې د معاصرو پښتو ادبیاتو د سر لاري اروابناد غلام محی الدین افغان شپېتم تلین و نمانځي، نو د سیمینار د جوړېدو د تدارك لومړی غونډه د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د هغه وختني رئیس پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار په دفتر کې جوړه شوه.

په غونډه کښې لومړنی تشویش دا څرګند شو چې آیا موږ به د افغان په باب دومره مواد پیدا کړای شو چې ددې سیمینار مقاله لیکونکي دې خپلې مقالې پرې بشپړې کړي؟ هلته وویل شول چې په اوسني لیکوال، پښتانه شعراء دریم ټوك او د پوهنتون په ځینو درسي آثارو کښې یوازې دده دوه درې شعره راغلي دي او د ژوند پېښو لنډه کې جاج یې اخیستل شوی دی. آیا دا یادونې او دا دوه درې شعره به د یو سیمینار لپاره مواد برابر کړای شي؟

په دې کې له حاضرینو یو تن وویل چې په سراج الاخبار کې د افغان ډېر نظمونه، منثورې درې او پښتو لیکنې چاپ شوې دي او حتی سراج الاخبار دده ټول کړي متلونه هم چاپ کړي دي.

د تدارك کمېسیون چې دا خبرې واوریدې په یوه خوله یې ما ته وویل چې هم ته دا کار وکړه! د افغان ټول خواره واره آثار را ټول کړه، مقدمه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرحې پرې ولیکه؛ کابل پوهنتون به یې د ځانګړي اثر په توګه چاپ کړي.
که دا کار تر سره شي، دا به دې سیمینار ته د کابل پوهنتون یوه لویه تحفه وي، دا ځکه چې د افغان غونډې یو مبارز شاعر او لیکوال په باب موږ تر اوسه نه مستقل اثر لرو او نه مو دده آثار ټول کړي دي.

د لوی او توانا خدای(ج) په مرسته ما په ډېر لږ وخت، اما په ډېره بیړه هغه کار تر سره کړ. کله چې هغه کار ما ته را وسپارل شو، د سیمینار تدویر ته ډېر لږ وخت پاتې و او ما په کابو څه د پاسه دوو میاشتو کې د " غلام محی الدین افغان افکار او آثار " نومې اثر بشپړ، چاپ ته آماده او چاپ کړ او په دې توګه په افغانستان کې د معاصرو پښتو ادبیاتو د یو سرلاري د آثارو یوه مجموعه موجوده شوه اودده په باب یو مستقل اثر فرهنګیانو ته وړاندې شو.

له هماغه وخته زه دې خبرې ته متوجه شوم چې په افغانستان او پښتونخوا کښې زموږ د معاصرو ادبیاتو د اکثرو سرلارو مستقل آثار نه دي چاپ. ادبي مورخین او څېړونکي زیاتره د دوی په محدودو پارکو اتکا کوي او خپلې څېړنې پرې پر مخ بیايي. پکار دي چې د دغو سرلارو- که هغه په افغانستان کې دي، یا پښتونخوا کې - آثار سره را ټول او ځانګړي چاپ شي.

همدا ډول کله چې په ۱۹۸۷- ۱۳۶۶ هـ ش کال د افغانستان د لیکوالو انجمن د ځینو فرهنګیانو په پیشنهاد و پتیېله چې د ارواښاد فضل محمود مخفي پنځوسم تلین و نمانځي، نو ددې نمانځنې په ترځ کښې هم د موادو قلت محسوس و. خو د افغان په پرتله ډېر نه و، زموږ ځینو ملګرو، مشرانو او ځوانو څېړونکیو، لکه پوهاند دوکتور زیار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل بريالی باجوړی، پوهندوی عبدالخالق رشيد ، نور محمدسهيم ، ګل افضل ټکور او ما د مخفي د ژوند ، اند او مبارزې په بېلا بېلو اړخونو مقالې وليکلې د چا ډېر مواد په لاس کې وو او د چا لږ، خو بيا هم دده په باب يو څه ميدان ته راووتل.

زما مينه له مخفي او دده له آثارو سره هغه وخت زياته شوه چې کله په ۱۳۶۱ هـ ش کال کښې د ارواښاد فخر افغان خان عبدالغفارخان " زما ژوند او جدوجهد " د چاپ د اهتمام چارې ما ته را وسپارلی شوې. په دې کال دا کتاب ما کاتب ته حواله کړ او تر هغه وخته چې له چاپه را و ووت (۱۳۶۲ هـ ش جوزا) نو مې اووه ځله ولوست. ددغه کتاب په بېلا بېلو برخو کې د مخفي په باب د باچاخان بيانونو زه د مخفي مقام او درجې ته متوجه کړم او ورسره به دا خبره هم په زړه کښې را ګرځېده چې موږ لاتر اوسه ددغسې يو لوی انسان خوا ته توجه نه ده کړې؟ ددغسې يو انسان چې په معاصره دوره کښې د پښتنو د سياسي او ملي ميدان – عظيم رهنما (باچا خان) يې يو نظم ته خپل پنډ او خورا ډېرمهم کتاب اهدأ کړی او خان عبدالغفارخان په صراحت وايي چې زما په ملي روزنه کې د مخفي د صحبتونو او دده د خوږو او مستو پارونکو اشعارو اغېز ثابت دی.

کله چې په کابل کې د مخفي سيمينار جوړ شو، دده په باب څېړنو او کار ته و هڅېدم او دا وخت مې دوې مقالې دده په باب وکښلې. يوه يې په دري ژبه وه چې عرفان مجلې نشر کړه او بله په پښتو وه چې جرګې مجلې نشر کړه. هغه دوې مقالې دلته نه دي راغبرګې شوې، يوازې په دوو دريو مواردو کښې ترې استفاده شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادو شویو دوو مقالو د لیکلو لپاره ما د مخفي په باب میسر آثار ټول وکتل دده ځینې متفرق خپاره شوي آثار مې له ځان سره ولیکل او لاژم یادښتونه مې ترې واخیستل چې هغه دوې مقالې هم ترې بشپړې شوې او بیا مې لاژمه وګڼله چې دمخفي ټول کړي مواد د مخفي په باب له یوې څېړنې سره په یوه رساله کې سره را غونډ کړم. بویه چې د څېړونکېو لپاره کار آمد شي. پدې ترتیب د همدغو مطالعاتو په نتیجه کې دا رساله هم مرتب شوه.

پر موضوع تېر شوي کارونه:

د مخفي د ژوند، فکر، هنر او مبارز شخصیت د ښوولو په منظور ځینې مستقلې مقالې هم کښل شوې دي، په تذکرو او د ځینو ادبي څېړنو په ترڅ کې هم پرده او دده پر آثارو بحثونه شوي دي. دغه آثار او مقالې زیاتره دده تر مرګه وروسته کښل شوي دي، لکه:

۱– د مخفي تر مړینې لږ وروسته په پښتون مجله کښې خپور شوی یادښت (۱۷ جون، ۱۹۴۷ م) چې د مړینې تاریخ یې پکښې راغلی دی، خو د مړینې او ښخېدو ځای یې نه دی ښوولی. د مخفي د شخصیت او هنر په باب یې ځینې عاطفي خبرې کړې دي.

۲– د مخفي د مړینې په باب په پښتون مجله کې له خپاره شوي یادښت ډېر لږ وروسته (۱۳۲۶ هـ ش، اسد) په کابل کې په نسبي ډول یوه بشپړه مقاله پوهاند رښتین پر مخفي وکښله او کابل مجلې چاپ کړه. دده د کلام او لیکنو منظومې او منثورې نمونې یې هم راوړې. په دې مقاله کښې دوې درې خبرې د تأمل وړ دي: اول دا چې هلته ویل شوي دي چې مخفي په قوم یوسفزی و او بله دا چې دی په چارسده کښې و مړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ښخ شو. استاد رښتين خپله دغه مقاله د خپلو مقالو په هغه مجموعه کښې چې (نوميالي پوهان او غازيان) نومېږي، هم اخيستې ده (۹۳ – ۱۰۵ مخونه). دا مجموعه په ۱۹۸۸ ع کال يونيورسټي بك ايجنسی، پېښور چاپ کړه. په دې چاپ کې د يادې شوې مقالې ځينې کمبوتې پوره شوې دي، لکه د مخفي د قبيله يې نسبت مسأله. اما د مړينې او مدفن د ځای خبره هماغسې پکښې پاته ده. د استاد رښتين مقاله ځينې داسې نکتې هم لري چې د مخفي په باب په کښل شويو نورو مقالو کې نه دي راغلې.

۳- د مخفي تر مړينې لس کاله وروسته، ماسټر عبدالکريم دده په باب يوه ښکلې مقاله په لار مجله کښې (د مارچ ۶ – ۱۹۵۷ ع) نشر کړه. دا مقاله د مخفي د ژوند په باب ډېر ګټه ور مطالب لري. په دې مقاله کښې ښوول شوي دي چې مخفي په دير کې ومړ او په ماڼوکي کې ښخ شو. د مخفي د قبيله يې نسبت په باب تېروتنه هم پکښې شته.

۴- د ماسټر د لوړې مقالې نشر په کال اروابښاد ګلاب- ننګرهاري د ماسټر د يادې شوې مقالې او خپلو ځينو نورو يادښتونو په مرسته پر مخفي يوه مقاله وکښله چې پر ۱۳۳۶ هـ ش کال په کابل کښې خپريدونکي (هېواد) اخبار کې خپره شوه.

۵- په ۱۹۵۸ ع کال کښې د ښاغلي همېش خليل کښلې تذکره – پښتانه ليکوال – چاپ شوه. په دې تذکره کې هم د مخفي احوال راغلی. کله چې پر ۱۹۶۱ ع کال دا تذکره بيا چاپېده نو يې د مخفي په احوالو او د کلام په نمونو کې څه اضافه وکړه، خو د مرګ کال يې په دوهم چاپ کې نا سم راغلی دی. دا کتاب پر ۱۹۹۳ ع کال بيا چاپ شو او پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۰ م کال څلورم ځل په پېښور کې بیا هم چاپ شو او پدې چاپ کې د مخفي د مړینې نېټه او مدفن پکې سم شوي دي (۵۱ مخ)

۶- پښتانه شعراء څلورم ټوک کې چې ښاغلي سرمحقق بختاني د مخفي کوم شرح حال د کلام له نمونې سره خوندي کړی دی، هغه د ښاغلي همېش د پښتانه لیکوال له لومړي چاپ څخه اخیستل شوی دی. پښتانه شعراء څلورم ټوک پر ۱۹۷۸- ۱۳۵۷ ه ش کال په کابل کې پښتو ټولنې خپور کړی دی.

۷- ښاغلي نصرالله حافظ پر ۱۳۵۷ ه ش کال د رادیو افغانستان په خپرني ارګان (آواز) مجله کښې پر مخفي یوه مقاله چاپ کړه چې دوې درې داسې نکتې پکښې شته چې په نورو ماخذو کښې نه دي راغلي.

۸- د هشنغر ادب بله تذکره ده چې پر ۱۹۸۰ ع کال په پېښور کښې چاپ شوې ده. د مخفي شرح حال پکښې راغلي دی او مؤلف یې ښاغلی اشرف غمګین دی. د مخفي د مړینې، ځای ځایګی او درس، تعلیم په باب چې پدې کتاب کښې کومې خبرې راغلې دي، هغه په نورو منابعو کښې نه تاییدېږي.

۹- غازي مولانا فضل محمود مخفي: د هغې په زړه پورې مقالې عنوان دی چې ښاغلي سلیم الرحمن سلیم کښلې ده او پر ۱۹۸۱ ع کال د پېښور د پښتو اکېډیمۍ پښتو مجلې (مۍ- جون ګڼه) خپره کړې ده. دا مقاله زما په عقیده د مخفي په باب په ټولو کښل شویو مقالو کې بهتره او د معلوماتو له لحاظه غني مقاله ده.

۱۰- ښاغلي بریالي باجوړي، د کابل پوهنتون د پوهنمل علمي رتبې ته د جګېدو لپاره خپل تېزس پر (سرخپوش تحریك او پښتو ادب) کښلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. په دې اثر کښې پر مخفي يو اوږد بحث شوی دی او د مخفي په باب چې دوی په دې اثر کښې څه کښلي دي، هغه برخه يې د يوې مقالې په بڼه د کابل مجلې د ۱۳۶۶ په ۳- ۴ گڼه کې هم چاپ شوې ده. دا مقاله چې د کومو منابعو پر اساس کښل شوې، په مأخذو کښې يې د مخفي په باب کښل شوې اساسي مقالې (د رښتين، ماسټر، ننگرهاري او سليم) نه دي شاملې. ښايي چې دی به ترې نه و خبر. يوازې د پښتانه ليکوال له لومړي چاپ او د هشنغر ادب نومې تذکرې څخه يې استفاده کړې ده. خو دا هم بايد ووايو چې د ځينو نورو ډېرو مأخذو په بنا يې چې د مخفي په باب ضمني يادونې لري - لکه: د فخر افغان باچا- خان زما ژوند او جدوجهد، د عبد الاکبر خان اکبر تراخه خواږه، د افغانستان او روسي ترکستان سفرنامه، د اروابناد د خليق د آزادۍ جنگ، د ښاغلي خان عبدالغني خان شفاهي معلومات، خپله مقاله ښه اوږده او غني کړې ده.

پوهنمل بريالي با جوړي خپله همدا مقاله(د کوزي پښتونخوا مبارز شاعر فضل محمود مخفي) د خپلو مقالو مجموعه: د ادبيا تو په لړ کې هم زياته کړې ده (۷۸-۵۸ مخونه)

۱۱- پښتو ادب او خدايي خدمتگاري: د پېښور پوهنتون د پښتو څانگې د استاد ښاغلي عبدالوحيد د ايم. فل د تحصيلي درجې تېزس دی. ددې تيزس (۳۲- ۳۶ مخونه) په ترڅ کې هم په مخفي او دده پر شاعرۍ بحث شوی دی. خو مآخذ يې هماغه پښتانه ليکوال، د باچا خان اثر (زما ژوند او جدوجهد) او د عبدالاکبر خان په آثارو او ځينې نورو کې ځينې يادونې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلی عبدالوحید – چې اوس ډاکتر شوی دی– په وروستیو کلونو کې په پښتو مجله (د ۲۰۰۵ م کال اپریل، می، جون ګڼه کې د (پښتون شاعر فضل محمود مخفي) ترعنوان خپله لیکلې مقاله نشر کړې ده. دا مقاله چې ما وکته، د مخفي په باب دده په تېزس کې له راغلیو مطالبو څه زیاتې خبرې لري او په مآخذو کې یې دوه، درې ما ته نوي ښکاري چې په تېزس کې نه دي راغلي (۱۷۲ – ۱۸۱ مخونه)

۱۲– د مخفي د سیمینار لپاره او له سیمینار نه وروسته په کابل کښې د مخفي په باب کښل شوې مقالې چې ما یې دمخه یادونه وکړه هم باید دلې یادې شي. په هغو مقالو کښې یوازې زما دوې مقالې داسې دي چې دده د ژوند، آثارو او دده د ژوند پېښو په باب خبرې لري او د مخفي د ژوند پېښو په باب د منابعو کره کتنه او نور رانغاړي او د ښاغلي باجوړي مقاله هم په دې کتیګورۍ کښې شاملېږي. نورې ګرده مقالې دده پر سیاسي مبارزه او د شعر پر څرنګوالي او څنګه والي کښل شوې دي. ما د خپلو یادو شویو مقالو په لیکلو کې، د استاد رښتین له مقالې پرته چې هغه وخت را ته نه وه معلومه، نور ګرده معلوم آثار کتلي دي.

۱۳ – شخصیات سرحد: دا پنډ کتاب ښاغلي محمد شفیع صابر په اردو ژبه کښلی دی. پدې کتاب کې د مخفي یادونه د قومي کارکن په توګه شوې ده. دا یادونه څه کمبوتې لري او له څېړونکېو سره مرسته نشي کولای. خودا چې د مخفي لنډ حال د سرحد شخصیاتو په داسې یو پنډ کتاب کې راغلي دي. نو ځکه مې یې له یاده چاره نه در لوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴/ مولوی فضل محمود مخفي: دهغې مقالې عنوان دی چې ښاغلي فضل زمان شلمان په انګرېزي ژبه کښلې او په CELEBRITIES OF NWFP نومې مجموعه (۳۷-۵۷ مخونه) کې چاپ شوې ده.

دا مقاله ډېره معلوماتي او ګټوره ده. د مخفي د شعرونو انګرېزي ترجمې هم لري. د مخفي په باب، ده ته میسر آثار یې ټول کتلي دي او له ځینو داسې سرکاري اسنادو یې هم استفاده کړې ده چې د مخفي په باب لیکل شویو مقالو، یا دونو او نو روآثارو کې زماله نظره نه دي تېر شوي.

لوړې یادې شوې مقالې او آثار په خپله برخه کې غنیمت دي، اما هیڅ یو یې هم په ځانګړي ډول د مخفي د ژوند او مبارزې انځور نشي راکښلی. دا حاضره رساله چې د مخفي په باب لومړی مستقل اثر دی. په لیکلو کې لوړ یاد شوي آثار ټول او ځیني نور کتل شوي او انتقادي روش ته په پاملرنه له ټولو استفاده شوې ده. په دې رساله کښې زیار ایستل شوی چې موجودو منابعو ته په پاملرنه دده د ژوند فکر او مبارزې یو تت انځور وکښل شي. هر څه چې د مخفي د ژوند پېښنو په باب په دې اثر کښې کښل شوي ټول د خارجي منابعو په استناد دي. د مخفي په آثارو کې دده د ژوند پېښنو او سیاسي- ملي فعالیتونو په باب څه نشته، بلکې په دې باب چې څه لیکل شوي، هغه نورو دده په باب لیکلي دي. اما فکري مسیرونه یې سړی دده موجودو آثارو ته په پاملرنه تر یوه حده څه چې تر ډېره حده څرګندولای شي.

دا رساله:

د مخفي د ژوند پېښنو دغه رساله چې ما پر نوم " فرهنګیالی مبارز" اېښې ده. درې برخې یا درې فصله لري: لومړی څېرکې دده په شرح حال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې اړه لري؛ دوهمه برخه يې د آثارو معرفۍ او هم د آثارو او افکارو تفسير ته وقف شوې ده او په درېيمه برخه کې يې دده لاس ته راغلي منظوم او منثور آثار سره را ټول شوي دي.

زه هېڅکله دا ادعا نه لرم چې ګوندې حاضره رساله بشپړه ده او د مخفي په باب هر څه پکښې موندل کېږي. ما غوښتل چې د مخفي لوی شخصيت ته د درناوي په خاطر دا يوه وړه رساله ترتيب کړم. له لوی خدای(ج) څخه ډېر مشکور يم چې ما ته يې ددې رسالې د کښلو او ترتيب توفيق را وباخښه.

زه به هلته ډېر خوشحال شم چې زموږ خلک دا رساله ولولي او ګران فرهنګپان ددې رسالې د بشپړتابه لپاره لېچې را ونغاړي او قلمونه را واخلي؛ نورې زياتې څېړنې وکړي او د مخفي د سياسي مبارزې، احوالو او د آثارو د فکري او ادبي ارزښتونو په باب بشپړ آثار وليکي او خپلو خلکو ته يې وړاندې کړي. ځکه چې مخفي د خپلو خلکو د ويښولو او پوهولو لپاره مخلصانه هڅې کړې دي. دده دا خواخوږي او هڅې افغانانو ته دا پور ور د غاړې کوي چې دی هم، لکه څنګه چې و، آينده نسلونو ته ور وپېژني.

ومن الله التوفيق

سرمحقق زلمی هېوادمل

۱۹۹۲ ع کال، د افغانستان د علومو اکاډمي، د پښتو ادبي تاريخ او د متنپوهنې د ديپارتمنټ علمي غړی

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۱»

د فضل محمود مخفي پېژندنه، ژوند پېښې او د ملي سياسي مبارزې لنډ جاج

که څه هم د ارواښاد فضل محمود مخفي له مرګه ډېر وخت نه تېرېږي او هم يې د مړينې پر وخت په پښتونخوا او افغانستان کې پښتو مطبوعات موجود وو؛ د مرګ خبر يې هم له مړينې نولس ورځې وروسته د پښتونخوا په مطبوعاتو کې خپور شوی دی[1] او بيا لږه موده وروسته د ده د مړينې له امله په کابل کې پرده يوه مفصله مقاله وليکل شوه او له دې ټولو سربېره، مولانا مخفي ډېر مشهور سړی و چې له افغانستان او پښتونخوا علاوه د هند د نيمې وچې د مبارزانو په حلقو کې هم هر چا پېژاند؛ ملي او وطني شعرونه يې د پښتونخوا او افغانستان په ځوانانو او زړو کې عام وو. خو له دغه ټول شهرت سره سره، بيا هم چې په تذکرو او ځانګړيو مقالو کې دده په باب څه نشر شوي دي ګرده سم نه دي او

---

[1] پښتون (مجله) د ۱۹۴۷ ع کال د جون د ۱۷ نېټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څېړونکي دده په باب په ځينو خبرو کې په يوه خوله نه دي. دده په آدرس چا يو څه او چا بل څه ليکلي دي.

کله چې د ادبي تاريخ يو شاګرد د دغسې يومعاصر نامتو فرهنګيالي د ژوند پېښو په باب ضدونقيض روايات ولولي نو دا شك ورته ضرور پيدا کېږي چې زموږ د ادبي تاريخ په منابعو کې د نورو پخوانيو او اوسنيو راغليو شاعرانو، ليکوالو او فرهنګي شخصيتونو په باب موجود معلومات به څومره د ويسا وړ وي؟

په هر صورت څه چې لرو پرهغو به تر نقد او چاڼ وروسته ويسا کوو؛ د خپلو ادبي څېړنو او د ادبي تاريخ ستنې به پر دغوموجودو منابعو په احتياط دروو.

د مخفي د ژوند په خصوص کې، لکه چې دمخه په سريزه کې ورته اشاره وشوه، خارجي منابع په نسبي ډول ډېر او داخلي داسې منابع- چې دده ژوند پېښې دې ترې استخراج شي- په نشت شمار دي.

زه د منبع پوهنې اصولو ته په پاملرنه زيار باسم چې د همدغو موجودو منابعو له انتقادي کتنې وروسته دده ژوند پېښې استخراج کړم.

زوکړه، نوم، تخلص او کورنۍ:

پر ۱۸۸۴ م کال د چارسدې کلي د پينده خيلو په کندي کې د يوه، له بلې سيمې راغلي او هلته اوسېدونکي پښتانه په کور کې يو ماشوم نرۍ ته سترګې پرانستې چې کورنۍ پر دغه نوي زوکړي ماشوم د فضل محمود نوم کېښود. د دغه ماشوم پلار قاضی نور- محمد خان نومېده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور محمد خان د باجوړ د سیمې د ماموندو د ډندبابوقره کلي اوسېدونکې او په خټه ماموند و.

د پښتو په زیاترو ادبي څېړنو کې د فضل محمود زوکړې نېټه همدغه ۱۸۸۴ ع کال ښوول شوې ده. ما په خپل اثر(فرهنګ زبان و ادبیات پښتو لومړی ټوک) کې د ده د زوکړې کال ۱۹۱۰ م ښوولی (۴۶۴ مخ) چې مطلق غلط دی. اما ښاغلی شلمان به خپل مقاله کې دغه نېټه ۱۸۸۲ کال ښوولې ده، خو خپل سند یې نه دی ښوولی . د تحقیق اصول دا دي چې کله څېړونکې په دغسې مواردو کې له نوو او پخوانیو نظریو او منابعو سره اختلاف ښیي، نو بویه چې د خپل نوي نظرقوت اوصحت دسند پر بنا اظهار کړي. خو د نوي سند اعتبار ته په پا ملرنه نوی نظر د زړو هغو پرځای په آینده څېړنو کې ځای ونیسي. د قبیله یې نسبت په باب یې لومړی پلا استاد رښتین لیکلي وو چې دی یوسفزی و[2].

د اروابناد ماسټر عبدالکریم (۱۹۰۸- ۱۹۶۱) په لیکنه کې راغلي دي چې مخفي په خټه مومند و[3]. په پښتو تذکرو کې (د اشنغرګلونه نومې تذکرې هم د مرحوم ماسټر په تابعیت دی په خټه مومند بللی دی (۹۸ مخ) ؛ مګر همېش[4] او نورو دی په خټه ماموند ګڼلی دی. څنګه چې د مخفي پلار د باجوړ د توابعو اوسېدونکی و او ماموند اکثر د باجوړ په سیمو کې اوسي، نو دا خبره زړه ته لوېږي چې دده کورنۍ به د ماموندو

---

[2] رښتین، پوهاند صدیق الله: د یو پښتون ادیب مرګ، کابل (مجله) ۶ ګڼه، ۱۵ اسد ۱۳۲۶ ه ش، ۹ مخ.

[3] ماسټر عبدالکریم: فضل محمود صاحب مخفي، لار(مجله)، ۱۹۵۷ ع کال د مارچ ګڼه، ۶ مخ.

[4] خلیل، همیش: پښتانه لیکوال، لومړی چاپ، پېښور، پبلك آرټ پریس، ۱۹۵۸ ع، ۱۱۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبیلې ته نسبت درلود او ماموند د پښتنو په ترکلاڼی اجتماعي ګروپ پورې اړه لري.

د فضل محمود د پلار له نامه سره د قاضي نسبت اروابناد ماسټر عبدالکریم کښلی دی او دا یې زیاته کړې ده چې قاضي نور محمد د بنګلې په قاضي مشهور و.

اما ښاغلي سلیم الرحمن په خپله یوه معلوماتي مقاله کې د مخفي د پلار په باب کښلي دي:

"د مخفي د والد صیب نوم نور محمد خان و. نور محمد خان د باجوړ د ماموندو د علاقې یو لوی خان و، خو د دښمنۍ او څه نورو وجوهاتو له کبله یې په ماڼوګي کې استوګنه اختیار کړې وه او د مخفي د زېږېدو نه لږ موده وړاندې په چارسده کې دېره شوی و." [5]

ښاغلی فضل زمان شلمان په خپله انګرېزي لیکنه (مولوي فضل محمود مخفي) کې هشنغر ته د مخفي د پلار د تګ کال ۱۸۶۰ م ښوولی دی [6]

د بنګلې قاضي نور محمد خان ماموند له باجوړه د دیر ماڼوګي ته او له ماڼوګي چارسدې ته راغلی و او په چارسده کې دېره شوی و. په چارسده کې یې واده کړی و. د اروابناد ماسټر عبدالکریم له قوله یو چا خپله لور ور بخښلې وه.

---

[5] سلیم، سلیم الرحمن: غازی مولانا فضل محمود مخفي، پښتو (مجله) پښتو اکېډیمی، پېښور، مې، جون، ۱۹۸۱ع، ۹۲ مخ.

[6] .Shalman, Fazal-e- Zaman: Maulavi Fazal Mahmud Makhfi, Celebrities of NWFP, Pakistan study center university of Peshawar, new Awan printers, ۲۰۰۵,p-۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي نور محمد خان ماموند ماینه، د فضل محمود مور ډېره فاضله او دینداره ښځه وه په دیني علومو پوهېده، د پارسي ګلستان او بوستان یې په یاد وو.

په زیاتر و منابعوکې راغلي دي چې د باجوړ له ډنډ با بوقري د فضل محمود مخفي پلار قاضي نورمحمد کوچېد لی دی او په ماڼوګي کې دېره شوی دی او بیاله هغه ځا یه چارسدې ته په کډه تللی دی. مګر دا موضوع ښاغلي فضل- زمان شلمان په خپله مقاله کې داسې توضیح کړې ده: دهغه (مخفي) نیکه له با جوړه ما ڼوګي ته راغلی په ماڼوګي کې یې خپله یوه لورقاضي ګل سید الیاس ته ورکړه. دې مېرمنې خپله وروڼه د زده کړې لپاره نورو سیمو ته ولېږل او د دې یو ورور نورمحمد هشنغر ته ورغی. له دې توضیح دا راوزي چې له باجوړه د مخفي پلار نه، بلکې نیکه له خپلې کورنۍ سره ماڼوګي ته راغلي چې د مخفي پلارهم ور سره و او د مخفي پلار بیا یوازې له هغه ځایه هشنغر ته تللی دی.

کله چې فضل محمود لوی شو، تر زده کړو وروسته د ادب او سیاست په ډګر کې په فضل محمود مخفي مشهور شو، مانا دا چې تخلص یې مخفي و.

زده کړه:

فضل محمود مخفي په یوه عالمه کورنۍ کې زوکړی و. پلار او مور یې دواړه د دانش او پوهې خاوندان وو. له دیني علومو خبر وو او په ادبي آثارو کې یې مطالعه درلوده. مخفي خپلې لومړنۍ زده کړې په خپل کور کې پیل کړې، اروانباد ماسټر عبدالکریم په دې بابت لیکلي دي: "مخفي

www.meltahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

صاحب چرته په سکول لا مکتب کې سبق نه و ویلی، نو بیا هم مخفي صاحب لسم په کور پاس کړی و، نور علم هم مخفي صاحب د بنګلې قاضي نه په کاله دلته زده کړی و"[7] د اروانښاد ماسټر عبدالکریم له لیکنو خو ښکاري، چې مخفي ګرده تعلیم په خپل کور کې سرته رسولی و؟ اما نورې منابع د کور د تعلیم تر څنګه نورې خبرې هم لري، لکه استاد رښتین چې لیکلي دي:

"مخفي صاحب د پېښور په اسلامیه سکول کې تر لسم جماعت پورې تعلیم حاصل کړی و، په انګرېزي ښه پوهېده؛ د عربي تعلیم یې هم کړی و. په عربي علومو کې یې لوی لاس درلود په همدې وجه یې مولوي هم باله" [8]

د پښتو لومړنۍ تذکره چې د مخفي احوال یې خوندي کړي دي، هغه د ښاغلي همېش خلیل پښتانه لیکوال نومې تذکره ده. ددې تذکرې په څلورو واړو چاپونو کې د اروانښاد مخفي د منظم تعلیم خبرې راغلې دي. ښاغلي همېش صاحب کښلي دي: "مخفي صاحب په کال ۱۹۱۰ د چارسدې نه د مډل پاس کولو نه پس د اسلامیه هایي سکول پېښور نه میټرک وکړو بیا ایډ ورډ کالج پېښور کې داخل شو؛ په ایف۰اې کې یې تعلیم حاصلولو چې د خپل تره شېر محمدخان چې هغه وخت د دارالعلوم اکوړه صدر مدرس وه. په ترغیب یې د دیني تعلیم لپاره کالج پرېښود او دارالعلوم اسلامیه اکوړه کې داخل شو. له هغه ځای نه چې فارغ التحصیل

٧ د ماسټر یاده شوې مقاله.

٨ د رښتین یاده شوې مقاله، ۹ مخ.

www.milltahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، نو دیوبند مدرسه کې د مولانا محمودالحسن صاحب (اسیر مالټا) سره شاګرد شو..."[9]

لوړ بیان د پښتانه لیکوال په دوهم چاپ[10] کې هم راغلی دی او د پښتانه لیکوال له لومړي چاپه همدا خبرې سرمحقق عبدالله بختاني په پښتانه شعراء څلورم ټوك[11] کې هم اخیستی دی.

"د هشنغر ادب" نومې تذکره کې یې په ډېر نیمګړې ډول د مخفي د تعلیم په خصوص کې صرف دومره لیکلي دي: "مخفي د پېښور اسلامیه کالج نه ایف، اې تعلیم کړی و."[12] دلته ښاغلي لیکوال د اسلامیه های سکول او اسلامیه کالج فرق نه دی کړی، حال دا چې د اسلامیه کالج اساس په ۱۹۱۳ کال کې اېښودل شوی دی.

ښاغلي سلیم الرحمن بیا په خپله مقاله کې ویلي دي، چې مخفي په ۱۹۰۸ ع کال له چارسدې نه مډل سکول پاس کړی و چې ښاغلي همیش دا سنه ۱۹۱۰ ع کال راوړې ده[13] ځینو مآخذو کې راغلي دي چې په ۱۹۱۰ ع کال کې دی په ایډورډ کالج کې شامل شوی و او ورپسې اګرې او بیا د دیوبند په دارالعلوم کې داخل شوی دی. په دغو دوو دیني او اسلامي مدارسو کې یې تر دیني زده کړو وروسته د خپل تره په ترغیب انټرنس هم پاس کړ. د لوړو منابعو یادونې زیاتره ګډوډې، د سنوغلطۍ

www.meltahrik.com 0777 400 116

---

[9] پښتانه لیکوال، لومړی چاپ، ۱۱۱ مخ.
[10] خلیل، همیش: پښتانه لیکوال، دوهم چاپ، پبلك آرټ پریس، پېښور، ۱۹۶۱، ۲۲مخ.
[11] بختانی، عبدالله: پښتانه شعراء، څلورم ټوك، پښتو ټولنه .کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۵۷ هـ ش.، ۱۱۵۳ - ۱۱۵۴ مخونه:
[12] غمګین. محمد اشرف:د هشنغر ادب، هشنغر پښتو ادبی ټولنه. پېښور، ۱۹۸۰ ع، ۱۴۱ مخ.
[13] د سلیم یاده شوي مقاله، ۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د معلوماتو ضعف لري. د مخفي د رسمي زده کړو په باب ډېره منظمه یادونه د ښاغلي شلمان ده او دده د یادونوله مخې لوړې زیاترې یادونې نا سمې خېژي. د ده د خبرو ترجمه داده: " فضل محمود مخفي په ۱۸۹۸ م کال د سیمې د ښوونځي له اتم ټولګي فارغ شو. په ۱۹۰۰ م کال کې یې د پېښور له اسلامیه های سکول څخه میټرك وکړ؛ بیا یې د پېښور په ایډورډز کالج کې داخله واخیسته. په ۱۹۰۲ع کال کې چې مخفي د کالج د دویم کال متعلم و، دده تره مولانا شبیر محمد چې دا وخت د هندوستان د اګرې د اسلامیه دارالعلوم مهتمم و او مخفي یې هند ته وغوښت.

مخفي هند ته ولاړ پنځه کاله یې په اګره کې دیني علوم ولوستل او بیا یې تره دی د لوړو زده کړو لپاره دیوبند ته واستوه ... " تر ۱۹۱۰م کال پورې ده په هند کې عالي دیني زده کړې وکړې او سیاسي شعور یې وده وموندده. حال داچې د مخفي په باب زیا تره پښتو منابع وایي چې ده په ۱۹۱۰م کال له چارسدې منځنی ښوونځی پاس کړ.

د منبع پوهنې د اساساتو له مخې د مخفي د زده کړو په باب د ښاغلي شلمان خیرې ځکه ماته باوري ایسي چې ده دا خبرې د مخفي د کورنۍ له غړي فتح الرحمن سره د مرکې او د مولانا سید محمد میان د (تحر یك شیخ الهند) د کتاب د ۱۹۹۱م کال د لاهور چاپ په حواله کښلي دي.

مخفي چې هر څومره رسمي زده کړې وې هغه یې کړې دي، اما دده د علمي شخصیت په رشد کې دده کورنۍ تعلیم او هم کلیوال نصابي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم، له عربي او د فارسي ژبو او اسلامي معارفو سره اشنایي لوی پدل لرلی و.

زبان دان مخفي:

فضل محمود مخفي د خپل سر شار استعداد له امله له خپلې مورنۍ ژبې پښتو سربېره، په مسلم ډول په څو نورو ژبو پوهېده.

اروانباد باچا خان (۱۹۸۸ع مړ) د خپل کتاب زما ژوند او جدوجهد یو ځای د مخفي د زبان دانۍ په خصوص کې کښلی دي: " څه وخت چې انګرېزانو د فارس په خلیج کې آزاده بندرګاه جوړه کړه چې هلته به یې عربو باندې د ترکو په مقابله کې ټوپك، تمانچې، کارتوس او نورې وسلې په ډېره ارزانه راوړلې او د پښتنو قبایلو کې به یې خرڅولې. انګرېزانو چې د پښتنو قبایلو سره دا وسلې ولیدې حیران شول چې دوی دا وسلې د کومه راوړې؟ چې تجسس یې ورپسې وکړ ورته معلومه شوه چې دا د خلیج فارس نه د ایران او بلوڅو له لارو افغانستان او د پښتنو قبایلو ته راوړل کېږي.

نو انګرېز دې خواته د وسلو مخنیوي لپاره په خلیج فارس او د هغه په غاړو کې د ګرکسن په مشرۍ یوه څوکۍ مقرره کړه. ددې څوکۍ یو داسې سړی په کار و چې هغه په انګرېزي، پښتو، عربي او فارسي پوهېږي. د مخفي صاحب څلور واړه ژبې زده وې، دی یې هلته د ځان سره انټر پریټر (ترجمان) لګولی و" [۱۴]

---

[۱۴] عبدالغفار: زما ژوند او جدوجهد، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۶۲ هـ ش ۶۴-۶۴ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما ښاغلی سليم په خپله مقاله کې پدې باب څه زيات ليکلي دي: " د هغه خواهش و، چې د دنيا هر علم زده کړي او دې خواهش هغه ته وروستو په جرمني، انګرېزي، عربي، پارسی او ازبکي ژبو عبور عطا کړو. اردو او پښتو خو يې هسې هم زده کړې وه. د مولانا ابوالکلام آزاد سره د مينې له کبله يې لږ ډېر بری په بنګالۍ هم موندی وو..."[۱۵] او استاد رښتين بيا کښلی دی چې مخفي په عربي، اردو او پارسي ژبو کې د قلم خاوند و (نوميالي پوهان ۹۳ مخ).

دده د ژبان دانۍ په خصوص کې لوړ نظريات تر زياته حده صادق ايسي او دا ځکه چې که دده څو ژبې نه وای زده، نو نه به انګرېزانو ترجمان لګولای وای، او نه به په کابل کې د انيس د اخبار په اداره کې ترجمان مقرر شوی و.

سملاسي موږ ته دده پښتو او پارسي آثار معلوم دي؛ په انګرېزي ژبه دده د شاعرۍ خبرې هم شوې دي. ښاغلي شلمان يې يو اردو اثر هم ښوولی دی. مخفي پر يادو شويو ژبو د پوهېدو تر څنګه پر ځينو دغو ژبو کې شعر ويلای او قلم چلولای شوای.

---

۱۵ د سليم ياده شوې مقاله، ۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرونه، ملا زمتونه او مبارزه

(۱) سفرونه:

پښتو تذکرو او د مخفي په باب د ځينو څېړنو له مطالعې دا راوزي چې مخفي افغانستان د پښتونخوا ډېرو سيمو، عربو او هندوستان ته سفرونه کړي دي. هندوستان ته يې لومړی سفر د زده کړې او تعليم په نيامت و. تر تحصيل وروسته چې د پښتونخوا سيمو، قبايلي زمکو، افغانستان، عربو او هندوستان ته يې کوم سفرونه کړي دي يا د ملازمت په غرض وو يا د سياسي مبارزې او يا هم د روزګار د موندلو لپاره.

کابل ته د مخفي لومړی سفر له هغه وفد سره يوځای و چې د ترنګزو حاجي صاحب د اميرحبيب الله خان (۱۳۸۱ - ۱۳۳۷ هـ ق) په وخت کې افغانستان ته لېږلي و. خو کابل ته د مخفي د لومړني سفر د وخت په باب د ښاغلي همېش په ليکنو کې راغلي دي: " کال ۱۹۱۹کې مولانا عبيدالله سندهي سره د ذاتي تعلقاتو په بنا يې اعليحضرت غازي امان الله خان مرحوم ته رسايي وشوه (پښتانه ليکوال ۲۳ مخ) ده بيا ويلي دي چې د افغانستان د استقلال په لومړني جشن کې يې د اعليحضرت غازی په اصرار د غلامۍ خلاف فی البديهه تقرير وکړ او ورسره يې دا هم زياته کړې ده چې مخفي مرحوم دغه وخت د افغانستان د روښانفکرانو په اعتدال پسنده ډله کې شامل شو. د ښاغلي همېش له ليکنو ښکاري چې مخفي لومړی ځل د اعليحضرت امان الله خان په وخت کې کابل ته تللی دی. اما د مخني سند د همېش خبرې ردوي. د اعليحضرت غازي امان

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله د اقتدار په لومړیو کلونو کې ده په ۱۹۲۰م کال کابل پرېښود او د باجوړ له لارې هشنغر ته لاړ. په ۱۳۰۳ هـ ش کال په پغمان کې جوړه شوې لویه جرګه کې مخفي د باجوړ د قبایلو په نماینده ګۍ ګډون کړی و[۱۶].

د امان الله خان د باچهۍ وروستیو کلونو کې چې د ده پر ضد توطیې شروع وې مخفي بیا کابل ته ولاړ (د شلمان مقاله ۴۲مخ).

کابل ته د اروانباد مخفي د سفرونو په ارتباط استاد رښتین کښلي دي چې مخفي پنځه کاله د خالونو په مدرسه کې و. مګر د دیر د نواب شاه جهان او مخفي تر منځ څه خوابدي پیښه شوه. نواب دغه مدرسه بنده کړه او مخفي د دیر له علاقې څخه وایستل شو . نو د پښتنو او خپل قوم د خدمت په نیت کابل ته راغی، دلته څه موده پاته شو په دې کې د ۱۳۰۷هـ ش کال اړودوړ پېښ شو. په دې وخت کې له خپلې کډې سره لوګر ته ولاړ او هلته د مولوي فضل ربي صاحب په ځای کې دېره شو..... بیا د باجوړ سالارزو ته لاړ.

د امان الله خان د پاچهۍ په وروستیو وختو نوکې په کابل کې د مخفي د استوګنې په باب د استاد رښتین او شلمان خبرې سره نږدې دي. او له دغو بیا نو او اسناد وښکاري چې دا علیحضرت امان الله خان د اقتدار په دوران کې به مخفي څو ځله کابل ته تللي وي.

د اعلیحضرت غازي محمد نادر شاه شهید (رح) (۱۳۰۸- ۱۳۱۲ هـ ش) په دوران کې په ۱۳۰۹ هـ ش کال مخفي بیا کابل ته راغی او د انیس په اداره کې ترجمان مقرر شو؛ کوم مطالب چې دده په امضا د هغه وخت

www.meltahrik.com 0777 400 116

---

[۱۶] . کشککي،برهان الدین:رویداد لوی جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل،مطبع سنګی وزارت حربیه، ۱۳۰۳هـ ش، ۴۴۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انیس کې چاپ شوي دي. په هغو مضامینو کې دده له نامه سره په ځنګ کې د (ترجمان اداره) کلمات لګېدلي دي.

مسقط ته دسفر په باب خو یې موږ دمخه د اروانښاد باچا خان بیان ولوست؛ هندوستان ته دویم سفر یې د کورنۍ د غړیو د لیدو او هم له ځینو سیاسي مشرانو سره د خبرو او لیدنو کتنو لپاره و. دغه راز ښاغلي بریالي باجوړي په خپله مقاله کې د خان عبدالغني خان په حواله کښلي دي: "پر ۱۹۴۵م کال زه د اسمبلۍ ممبر وم او په ډهلي کې وم چې دی (مخفي) ماته راغی او ما ته یې وویل چې زه اوه بال بچ لرم او د سکول په معاش مو ګوزاره نه کېږي، غواړم چې اسام ته لاړ شم او هلته پیش امام شم؛ دومره عاید به کېږي چې ګوزاره مو پرې وشي ما ورسره اسام ته په تلو کې مرسته وکړه او دی خپلې کورنۍ سره اسام ته لاړ...."[۱۷] اسام ته دمخفي دتګ او سفر همدا یو روایت موږ ته رسېدلی دی. بله منبع کې پدې باب څه نه مومو.

(۲) وظایف:

د مخفي لومړنۍ رسمي وظیفه په مسقط کې وه. چې د زبان دانۍ په وجه انګرېزانو دی د ترجمان په توګه په خپل سفارتي مشن کې واخیست (زما ژوند او جدوجهد، ۶۵مخ).

---

[۱۷] باجوړی، بریالی: د پښتونخوا نامتو شاعر او مبارز فضل محمود مخفي،کابل مجله، د ۱۳۶۶ هـ ش، کال ۳- ۴ ګڼه، ۹۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انګرېزي اداره کې د ارواښاد مخفي لومړنۍ او وروستنۍ وظیفه همدا وه. په دې باب د ارواښاد عبدالاکبر خان اکبر (۱۸۹۹- ۱۹۷۷ع) بیان هم دکتو دی، ده ویلي دي:

"مسقط ته فرنګیانو د افریدو د ټوپکو راوړو په سلسله کې لیږلی و، په ۱۹۱۴ کې ده هم نوکري پرېښوده او د حاجي صاحب سره په هجرت لاړ... "[18]

وایي کله چې د اعلیحضرت امان الله خان غازي په دوران کې (۱۳۳۷- ۱۳۴۷ هـ ق) دی په کابل کې اوسېده، نو د استقلال په لېسه کې ښوونکی و. دا خبره ښاغلي حافظ په خپله یوه مقاله کې کړې ده، بل چا په دې باب څه نه دي ویلي.

دده بله رسمي وظیفه په کابل کې د انیس د ورځپاڼې ترجماني وه، خو ښاغلی نصرالله حافظ په خپله مقاله کې دا هم لیکلي دي: "کله چې په نادر شاهي عصر کې دی بېرته له کابله خپلې سیمې ته روان و" جلال آباد ته ورسېد، د اتحاد مشرقي مدیر ترې خبر شو او ورپسې ورغی، د اتحاد مشرقي په اداره کې کاپي نویس او د میاشتې په ۲۵ روپو نوکر شو"[19]

دا خبره هم له ښاغلي حافظ پرته په بل سند کې زما تر سترګو نه ده تېره شوې. ښاغلي سلیم په خپله مقاله کې لیکلي دي چې مخفي په خپله سیمه کې دالهلال د خبریال په توګه کار کاوه، د جهاد او د ملي مبارزو خبرونه به یې الهلال ته استول. دا خبره ښاغلي شلمان هم اخیستې ده. د فتح الرحمن د

---

[18] اکبر، عبد الاکبرخان: د روسی ترکستان او افغانستان سفرنامه، پېښور، حمیدیه پریس، ۹ مخ.

[19] حافظ، نصرالله: ارواښاد مولانا فضل محمود مخفي، د آزادۍ د بلې ډیوې پتنګ، آواز (مجله ۱۳۵۷ هـ ش، ۱ ګڼه ۳۲ مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصاحبې پر بنسټ مولوي مخفي يو وخت د Indian Text book bourd غړی و. يو ورځ د بورډ د نورو غړو مخ ته ده د درسي کتابونو په باب په انګرېزي ژبه خپل نظر بيان کړ. د بورډ ډايريکټر مولوي حافظ عبدالمجيد او معاون يې شاه- عالم خان حيران شول. دوی مخفي سره له مشورې پرته د هند حکومت ته پېشنهاد وکړ چې مولوي مخفي ته دې د دهلي يونيورستي له خوا د M.A افتخاري ډګري ورکړل شي. مګر مولوي مخفي دا افتخاري ډګري ونه منله..."

(د شلمان مقاله۴۴ مخ)

له دغو ملازمتونو پرته ده د خپل ژوند زياته برخه د خپلو خلکو بچو ته په تعليم او د دوی په روزنه تېره کړې ده. د مدرسو په جوړولو کې يې برخه اخيستې د مدرسو د سر پرستۍ او په ډېرو مدرسو کې يې د تدريس چارې سرته رسولي دي.

د مدرسو له نهضت سره مرسته:

د شلمې پېړۍ په دوهمه لسيزه کې چې د پښتونخوا په سيمو کې له استعماري طاقتونو سره مبارزه پيل شوه. ددې مهال د مبارزې سرلارو دا محسوسه کړې وه چې تر ټولو دمخه بايد په خلکو کې ملي او سياسي شعور را ويښ کړي او نوی نسل بايد په استعمار ضد روحيه وروزي او د آينده مبارزې لپاره، په ملي او سياسي شعور سمبال يو لښکر را برابر کړي چې د خلکو په ويښولو، خپلو حقوقو ته د دوی د متوجه کولو او له ناوړه رسومو او دودونو سره د مبارزې په هڅو او کوښښونو کې د دوی مرستندوی وي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې هدف د تحقق یوازینۍ لار دا وه چې ځوان نسل با سواده شي او زده کړه وکړي او د وخت له شرایطو سره سم باید مدرسې ورته جوړې کړي.

که څه هم د پښتونخوا په سیمو کې د مدرسو جوړولو نهضت د انجمن اصلاح الافاغنه تر تأسیس دمخه پیل شوی و، خو کله چې دا انجمن جوړ شو، نو اساسي توجه یې د پښتنو د باسوادولو او له دوی سره د تعلیم شوق پیدا کولو ته مبذول کړه. د انجمن اصلاح الافاغنه د وظایفو په لومړۍ ماده کې راغلي وو:" په قوم کې د آزاد اسلامي تعلیم شوق پیدا کول...[20]

کله چې باچا خان د حج او منځني ختیځ له سفره بېرته را وګرځېد، نو یې تعلیمي مسایلو ته زیاته توجه وکړه. د ښوونځیو شمېر یې زیات کړ او د اتمانزو آزاد سکول کې د وطن بچو د روزنې کار په ښه زور شور کې شروع شو او د دیني علومو تر څنګه به شاګردانو ته عصري علوم هم ښوول کېدل او د پښتونخوا له لیرې سیمو په زیاته له قبایلي سیمو نه به هلکان د زده کړې لپاره دې ښوونځي ته را تلل[21]. اما مخفي د استاد رښتین د بیان مطابق لومړی ځل د ګُډر په مشهور دارالعلوم (تأسیس ۱۹۱۰ م) کې له مولوي تاج محمد خان (۱۳۴۴ھ ش مړ) سره مدرس مقرر شو.

(نومیالي پوهان ۹۳ مخ).

---

[20] رفیع، حبیب الله: ژبپالنه- پښتو ټولنه- کابل، آریانا مطبعه، ۱۳۶۱ ھ ش، ۱۲۵ مخ.
[21] خان عبدالولی خان: باچا خان او خدایي خدمتګاري، چاپ ځی، پېښور، ۱۹۹۳ع، ۶۷- ۶۸ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترنګزو د حاجي صاحب زوی فضل شاه باچا هم د ګدر په دارالعلوم د مخفي د تدريس خبره تاييد کړې ده.[۲۲] ده د خپل جدوجهد او ژوند په دوران کې په ډېرو نورو مدرسو کې هم د تدريس چارې پر مخ بيولې دي؛ په لکړو نومي ځای کې چې د مجاهدو ډلو له خوا کومه مدرسه قايمه شوې وه، په دې مدرسه کې هم ده له تاج محمد خان او مولوي شنکر ګل صاحب سره يوځای شاګردانو ته سبقونه ښودل.

کله چې دی په دير کې اوسېده، نو په خالونو نومي سيمه کې يې مدرسه جوړه کړه او د استاد رښتين د وينا مطابق پنځه کاله ده دا مدرسه و چلوله.

وايي: په ډېره لږه موده کې د دير د خالونو د مدرسې د شاګردانو شمېر (۶۰۰) ته ورسېد.(د شلمان په مقاله کې داشمېر ۴۰۰ ښوول شوی دی) د ملکنډ پوليټکل ايجنټ چې د پښتنو د بيدارۍ ضد و، نو يې د دير نواب ته وليکل چې له تعليم سره ډېر مشکلات تړلي دي او هر وخت د انګرېز حکومت ته مشکلات پيدا کولی شي او ښايي تا ته هم مشکل ايجاد کا، نو پکار دي چې دا ښوونځی بند کړې. له پوليټکل ايجنټ سره له دې ملاقاته وروسته د دير نواب دا مدرسه بنده کړه. کله چې د اعليحضرت امان الله خان له سقوط سره سم دی له کابله ووت او له لوګره باجوړ ته لاړ، نو په ډنډ نومي ځای کې يې هلته يوه مدرسه جوړه کړه او کابل ته تر دوهم ځلي راتګه پورې هورې و. (نوميالي پوهان ۹۵ مخ).

---

۲۲ رښتين، پوهاند صديق الله: د مهتمم ژوند، يونيورستی بك ايجنسی، پيښور، ۱۹۸۸ع ۱۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوځای راغلي دي چې په ۱۹۳۴ ع کال مخفي د اتمانزو په های سکول کې ښوونکی و. ښاغلی شلمان دا کال ۱۹۳۵م ښوولی دی. استاد رښتین بیا ویلي دي چې دی د رځړو په اسلامي سکول کې د عربي او انګرېزي ژبو معلم و تاکل شو او دیارلس - څوارلس کاله عمر یې په معلمۍ کې تېر شو. د ماسترعبدالکریم د وینا مطابق په ۱۹۴۶ع کال کې د دیر نواب بیا دی وغوښت او د دیر سکول یې ورته حواله کړ.

ښاغلي سلیم په خپله مقاله کې دا خبره ښه پسې روښانه کړې او لیکلي یې دي: " د مخفي صیب وراره چې د هغه زوم هم دی ماستر فتح الرحمن په دغو ورځو کې د دیر د نواب زوی (خان جندول شهاب الدین) استاد و. هغه نواب ته سفارش وکړ او مخفي صیب له یې پرې دیر کې ځای ورکړو. دلته یې په یو سکول کې هیډ ماستر مقرر کړو... " دا خبرې د مخفي د هغه لیك له مخې هم ثابتېږي چې د ښاغلي فضل زمان شلمان په کتابخانه کې ساتل کېږي. ښاغلي شلمان د مخفي په باب د خپلې انګریزي مقالې یو ځای لیکلي دي: د(۱۳۶۶هـ ق د ربیع الاخر ۴ مه/ د ۱۹۴۶ م کال د مارچ ۸ مه) د دیر دنواب په ستاینه کې د مخفي ویلی شعر- کله چې نواب دیر ښارته راغی- د ښوونځي د اداري هیئت له خوا هغه ته وړاندې شو. مخفي د همد غه ښوونځي هیډ ماستر و. همدا ډول خبرې د ښاغلي ننګرهاري په مقاله، د همېش خلیل په پښتانه لیکوال او پښتانه شعراء کې هم راغلي دي. چا لیکلي چې دیر ته د ببرته تګ په وخت کې د دیر سکول ور حواله شو، چا ویلي هیډ ماستر شو او چا ویلي اول مدرس شو. کله چې د ۱۳۶۶ هـ ش کال په قوس کې په کابل کې د مخفي سیمینار جوړ شو، نو دغه خبرې په هغه سیمینار کې هم وشوې. د پښتو ژبې منلی لیکوال او انقلابي شاعر ښاغلي اجمل ختك وویل چې دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبره سمه نه ده ځکه دیر نواب ګرد سره له علم سره آشنا نه و، نو په دیر کې سکول له کومه شو؟ ما هلته د دغه مشر ادیب پر وړاندې څه ونه ویل، خو په دې ارتباط اسناد مې بیا په جرګه مجله کې خپاره کړل [۲۳]

له لوړو منابعو سربېره د ښاغلي شلمان په مقاله کې د مخفي د تدریسي چارو په باب منظمې خبرې راغلې دي چې ځینې یې نوې دي او ځینې یې پخوانۍ زما تراستفادې لاندې منابعو کې هم راغلې دي. خوځنګه چې یو تسلسل لري په لنډیز یې دلته را اخلم:

شلمان راوړي دي:"کله چې مولوي مخفي له هنده بېرته را وګرځېد، نو دی د مردان د ګُډر په دارالعلوم کې مدرس و. بیا یې د مومندو په غازي آباد کې ښوونځی جوړ کړ او هلته یې د ښوونکي په حیث وظیفه اجرا کوله. کله چې (۱۹۳۵م) دی د اتمانزو په آزاد سکول کې ښوونکی و، نو د هغو ښوونځیو د لیدلو، سرپرستۍ او تدریس لپاره هم ورته، چې یې په باجوړ او مومندو کې جوړ کړي وو. دغو سیمو ته یې تګ راتګ درلود.

له لوړو ټولو بیانونوڅخه موږ دا نتیجه را اخلو چې تر زده کړو وروسته چې مولوي مخفي کوم وظایف اجرا کړي، ځینې یې د ترجمانۍ کارونه وو او نور زیا تره تدریسي وو. ځکه ده د وطن د بچو له روزلو سره د زړه مینه درلوده، د علم او پوهې ترویج یې د سیاسي او ملي اهدافو د تحقق لپاره یوازینۍ لاره بلله او د ژوند تر پایه د تدریس په چارو مشغول پاتې شو.

---

[۲۳] هیوادمل، زلمی: د ارواښاد مخفي په باب د پښتو تذکرو د لیکنو کره کتنه، جرګه (مجله) ۱۳۶۸ هـ ش، ۱ ګڼه، ۷۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳) سیاسي مبارزه او مخفي:

د مخفي او دده د اصلاح طلبو او مبارزو ملګرو: له ده د مشرانو او کشرانو، د ژوند او مبارزې یو هدف دا و، چې د ملك د آزادۍ لپاره د مبارزې (جدوجهد) تر څنګه د پښتنو د اصلاح، روزنې او په پوهه د دوی د سمبالتیا لپاره هم کار وکړي. د همدغو مفکورو په رڼا کې چې به چیرې مخفي او دده د جدوجهد د لارې ملګرې تلل، نو به یې هورې د مدرسو د جوړولو او د خلکو د تنویر کار هم کاوه. په مخنیو برخو کې تاسې د مدرسو په جوړو لو او د تدریس په چارو کې د مخفي دسهم بحثونه ولوستل. ددغو مدرسو جوړلو موخه سیاسي هم وه او فرهنګي هم. په مدرسو کې د تدریس له کارونو سربېره، مخفي د خپل ژوند زیاتره برخه په سیاسي هلو ځلو او د ملك د آزادۍ په لاره کې په مبارزه تېره کړې ده.

هغه وخت چې مخفي نړۍ ته سترګې پرانیستې، د هند په نیمه وچه او د پښتونخوا پر سیمو انګریزي استعمار خپلې منګولې ښخې کړې وې او هغه د ښاغلي سلیم خبره: " مخفي صیب د غلامۍ په زنځیرونو تړلي ماحول کې سترګې پرانستې، دا هغه ورځې وې چې د هندوستان هواګانې به د انګرېزانو په حکم چلېدې". په دغسې شرایطو کې مخفي وزوکېد، لوی شوی او مدرسې ته لاړ او د سر په سترګو یې د پردو واکمنې ولیدله، نو د پردو د حکومت پر وړاندې له ده سره نفرت د تعلیم په زمانه کې پیدا شوی و او کله چې دیوبند ته لاړ او هلته له مولانا محمود الحسن او نورو سره آشنا شو او د عملي مبارزې لپاره یې له حزب الله سره تړون ومونډ نو د مبارزې روحیه یې نوره هم پیاوړې شوه. (پښتانه لیکوال ۲۳ مخ)

www.meli-tanrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي شلمان هم په خپله مقاله کې (د تحريك شيخ الهند) په حواله ليکلي دي چې مولانا مخفي د شيخ الهند (مولانا محمود الحسن) له ډېرو ښو او ده ته نژدې شاګردانو څخه و او د ده په مشوره حزب الله تل ته ولاړ. دبريتانوي هندو د حکومت په يوه سند کې هم دی د محمود الحسن له پيروانو څخه ګڼل شوی دی.

په پښتونخوا کې هم د ترنګزو د حاجي صاحب په مشرۍ ځينو علماوو او مشرانو د انګريزانو خلاف څه حرکتونه شروع کړي وو.

شيخ الهند په ۱۹۱۰م کابل د مخفي په شمول يو هيئت له هنده دې سيمې ته را ولېږه او دا يې غوښتل چې د پښتنو مشرانو سره روابطه قايم شي، په دې حساب د انګرېزي استعمار پرضد د مخفي عملي مبارزه له همدغه کاله پيل شوې ده.

د حزب الله په باب د استاد عبدالحی حبيبي توضيح زموږ د لوړ تيسس له ثبوت سره مرسته کوي. (ترجمه): " دا د بريتانيا تر واکمنۍ لاندې په پښتنو کې لومړنی سياسي او اصلاحي حرکت او د سياسي بيداری پيل و.

دا حرکت د ترنګزو حاجي صاحب (فضل واحد) او دده ملګري مولوي عبدالعزيز اتمانزی (۱۹۳۴ م مړ) شروع کړ. دغه جميعت اصلاحي او سياسي مرام درلود، مولانا سيف الرحمن الکوزي (۱۲۵۹- ۱۳۶۹ هـ ق) مولوي فضل ربي (۱۳۲۵هـ ش مړ. لوګر) د پښتو شاعر فضل محمود- مخفي (۱۹۴۷ م مړ) ددې حزب سرلاری وو. حزب الله دوه مرامه درلودل:

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول د خلکو اجتماعي اصلاح... او دوهم د آزادۍ د حاصلولو کوښښ او د جهاد تعمیم... "[۲۴]

اما ارواښاد باچاخان په دې باور دی چې په مسقط کې د انګرېز په سفارتي مشن کې ترجماني دده د سیاسي شعور په را ویښولو او په ده کې د قامي جذبې په پیداکولو کې خاص اغېز درلودلی دی. د باچا خان نظر په خپل ځای سم دی، ځکه کېدای شي، هغه ملي سیاسي شعور چې د مخفي په مغزو کې د تحصیل په زمانه کې را ویښ شوی و، د دې نوکرۍ پر مهال به یې نوې غزونې کړې وي او په عملي سیاسي جدوجهد کې به یې لاشور او زور پیدا شوي وي او لکه څنګه چې دمخه د ارواښاد اکبر په یادونو کې راغلل چې ده په مسقط کې د انګرېزانو نوکري پرېښوه او د قوم خدمت ته یې ملا وتړله.

کله چې ده د انګرېز نوکري پرېښوده، نو د خپلې سیمې له مبارزانو او قومي مشرانو سره یې روابط زیات شول چې په دې ډله کې مونږ د ترنګزو حاجي صاحب فضل واحد (۱۸۳۲ - ۱۹۳۷ع) مولوي عبدالعزیز، مولوي تاج محمد او فخر افغان باچا خان نومونه یادولای شو.

دا د ۱۹۱۴ ع کال شاوخوا زمانه وه چې مخفي په ممتد ډول عملي جدوجهد پیل کړی و. د قوم د ویښولو او پوهولو په لاره کې یې له نورو قوم پرستو سره اوږه په اوږه مبارزه کوله.

---

[۲۴] حبیبی، عبدالحی: جنبش مشروطیت در افغانستان، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان، پشاور، ۱۳۷۷.ص ۱۰۳.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواښاد ماسټر عبدالکریم د مخفي له خولې لیکلي دي: " مخفي صاحب به ماته کیسې کولې چې مونږ به چرته د خبرو اترو لپاره یوځای کېدو، نو د باچا خان د کور لارې اړخ ته یوه وړه کوټه فخر افغان زمونږ لپاره بیټهک کړې وه، ددې کوټې ورونه به مونږ دننه نه پورې کړه، باچا خان به غني په غېږ کې د کوره را ووست، دی به په قالین ستوني ستغ پروت و، لتې به یې وهلې، غټه ګوته به یې رودله او مونږ به د قام ویر کاوه او چې چرته به ما نوی نظم اوروو، نو غني به راته شنې سترګې اړولې او خندل به یې.... "

د ترنګزو حاجي صاحب د انګریز خلاف د جهاد لپاره د قبایلو د ویښولو په منظور آزادو سرحدونو ته هجرت وکړ، نو د مهاجرانو په دې ډله کې له حاجي صاحب سره، مخفي صاحب، مهتمم صاحب (مولوی تاج محمد) مولوي عبدالعزیز صاحب هم ملګری وو (زما ژوند او جدوجهد، ۱۰۹ مخ) د استاد رښتین په مقاله کې د نورو نومونو تر څنګه د مولوي سیف الرحمن (۱۳۲۸ ه ش مړ) نوم هم شامل دی (د رښتین مقاله، ۹ مخ).

د افغانستان نومیالی مؤرخ ارواښاد میر غلام محمد غبار (۱۳۵۶ه ش مړ) په خپل مشهور اثر افغانستان در مسیر تاریخ کې د افغانستان په سرحدي سیمو کې د مخفي او نورو ملي مبارزانو مثبت کردار ته ځینې بنې اشارې لرې. ده لیکلي دی چې کله په ۱۹۱۴ ع کال نړیوال جنګ پیل شو، د افغانستان په سرحدي او آزادو ولایاتو کې د انګرېزانو پرضد سیاسي، نظامي فعالیتونه شروع وو. ملي مشران، لکه اخونزاده فضل محمود او د ترنګزو حاجی صاحب او نور په عملي جدوجهد مشغول وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دوی تـه بـه مـالي امـداد او هدايتونـه د اميـر حبيـب الله ورور نايـب السلطنه سردار نصرالله خان او د ده مامورينو ورکول[۲۵]

ښاغلي شلمان په خپلـه مقالـه کې راوړي دي چې د ترنګزو حـاجي صاحب د ۱۹۱۹ م کال د جون ۳۰ مه د مولوي مخفي په ګډون يوهيئت کابل تـه ولېږه چې لـه سردار نصرالله خان سره د انګرېز ضد ستراتيژي هماهنګه کړي او خپل ورور اميرحبيب الله خان وهڅوي، څو د انګرېز پر ضد د جنګ جبهه پرانيزي. سردار نصرالله خان د حاجي صاحب لـه نهضت او جدو جهد سره دلچسي درلوده، د وسلو او پيسو مرسته يې هم کولـه. هيئت کابل تـه ولاړ ملاقاتونه يې و کړل خو لـه مولانا عبيد الله سندهي سره اوسېده.

(۴۱ مخ).

مولوي مخفي لـه کابلـه د سردار نصرالله خان لـه يو پيغام سره بېرتـه راستون شو او د۱۹۱۶ م کال د جولای مياشت کې يې د ترنګزو لـه حاجي صاحب سره وليدل.

ويل کېږي چې مولوي مخفي بېرتـه بيا کابل تـه ولاړ او پـه کابل کې پاتې شو او ددې ځای په سياسي سرګرميو کې محشور و او د يو روايت لـه مخې د اعتدال پسندو پـه ډلـه کې شامل شو او د مولانا عبيدالله سندهي پـه وسيله يې امان الله خان تـه رسايي وشوه (پښتانه ليکوال ۲۳مخ).

---

[۲۵] غبار، مير غلام محمد: افغانستان در مسير تاريخ، چاپ دوم، رياست نشرات وزارت اطلاعات و کلتور، مطبعه طبع کتب، کابل ۱۳۷۰ هـ ش، ص ۴۶۰ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي شلمان په شمول د پښتونخوا ځيني مشران او کشران ليکوال د افغانستان د هغه وخت په سياسي نهضتونو او د امير حبيب الله خان د قتل په پېښه کې مولوي مخفي هم شامل ګڼي او وايي چې مخفي د افغانستان پاچهۍ ته د امان الله خان د رسېدو او عروج پلوی او د ده حامي و. (د شلمان مقاله ۴۱مخ) مګر په افغانستان کې چې د سياسي نهضتونو په باب کوم کتابونه ليکل شوي په هغو کې زه د مخفي په نوم نه يم پېښ شوی او يا هم چې د امير د قتل د ماجرا په باب ليکلي آثار زما له نظره تېر شوي. پدې ماجرا کې د مخفي ذکر چانه دی کړی. پدې باب له متاخرو تاريخي کتابونو څخه د مير محمد صديق فرهنګ افغانستان در پنج قرن اخير د ۲جلد صص ۴۷۷-۴۸۰ د امير قتل ماجرا راغلي خو د مخفي نوم پکې نشته. شلمان په خپله مقاله کې زياته کړې ده چې امان الله خان په کابل کې د او سېدونکيو هندي انقلابيونو له ډلې څو تنه، د خپلو مشاورينو په توګه غوره کړل چې مولوي مخفي هم پکې و.

مخفي په ۱۹۲۰ م کال له کابله د باجوړ له لارې هشنغر ته راغی او دلته يې له باچا خان سره د خپلې سيمې د سياسي، اجتماعي او تعليمي وضعې په باب اوږده بحثونه وکړل. ځيني څېړونکي په دې عقيده دي چې د همدغو بحثونو په نيتجه کې باچاخان او ملګرو انجمن اصلاح الافاغنه تاسيس کړ چې عمده اهداف يې د تعليم عامول، له بې ځايه رسومو او عنعنوسره مقابله او د خلکو ويښول وو.

(دشلمان مقاله، ۴۱ مخ)

مګر اروا ښاد باچاخان په خپل اثر (زما ژوند او جدو- جهد) کې د ټولو هغو کسانو نومونه راوړي دي چې انجمن اصلاح الافاغنه د جماعت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آزاد سکول په تاسیس کې د ده ملګري وو. د دواړو موسسو په موسسینو کې د مولوي مخفي نوم نشته (زما ژوند او جدوجهد دویم چاپ ۱۷۰مخ) خو د محمد اکبر خادم له یوه نظمه- چې وروستیو بحثونو کې به یې بیان را شي ښکاري، چې مولوي مخفي د انجمن په اعضاوو کې شامل و.

مولوي مخفي ښوراند او ګرځنده سړی و. د خپلو ملي او سیاسي مبارزې په دوران کې یې پر یوځای تیکاو نه کاوه، کله به یو ځای او کله بل ځای ګرځېده او هر ځای به یې د خپلو ملي اهدافو د تحقق لپاره کار کاوه او زیار یې ایست.

د دیر، سوات او چترال ایجنسي د انګرېزي انتظامیې او د صوبې د نورو امنیتي ادارو له ځینو اسنادو- چې د ۱۹۲۴م کال په بېلا بېلو میاشتو کې لیکل شوي- ښکاره شوي چې مخفي په دیر او باجوړ کې څه سرګرمۍ درلودې، خلك یې د انګرېزي تسلط پرضد هڅول. ډېرو دیني علماوو او خلکو یې ملاتړ کاوه. دده دا ډول فعالیتونه او د مدرسو پالنه د دوی خوښ نه وو.

د همدې ۱۹۲۴ م کال د مارچ پر۲۲ مه چیف کمشنر H.N.Bolton د دیر نواب ته د مولوي مخفي د تحریکاتو او هلوځلو په باب یو لیك وراستوی او د دیر نواب په ځواب کې ورته کاږي چې ما مولوي مخفي او ملګري یې دیر ته له ورننوتو منع کړی دي او بیا حکم ورکوم چې مخفي دې خاورې ته داخل نه شي. په نتیجه کې د دیر نواب مخفي ونیو او انګرېز ته یې په لاس ورکړ. مخفي تر خلاصېدو وروسته باجوړ ته ورغی او د اعلیحضرت امان الله خان پر ضد له روانو توطیو خبر شو او دی هم کابل ته ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۹۲۴ م کال کې یې د پغمان په لویه جرګه کې ګډون وکړ. د ځینو اسنادو له مخې له کابله د امان الله خان تر وتلو او د امیر حبیب الله کلکانی د پاچا کېدو پر مهال هم دی په کابل کې و. له کابله لوګر ته ولاړ او له هغه ځایه بېرته د آزاد سرحد سیمو ته ولاړ. خپل کلي ډند او باجوړ کې اوسېده. د تعلیم د خورولو هڅه او د انګرېزي استعمار ضد پرو پاګنډه یې جاري ساتل.

د مولوي مخفي د سیاسي مبارزې پدې شپو ورځو کې اعلیحضرت محمد نادرشاه د افغانستان پاچا و. اعلیحضرت څو ځله مخفي ته د افغانستان د راتګ بلنه ورکړې وه. بالاخره مخفي په ۱۹۳۱ م کال کابل ته ورغی. له اعلیحضرت سره یې ولیدل. د شلمان د لیکنې مطابق، ده له اعلیحضرت محمد نادر شاه غازي سره د افغانستان، هندوستان او اسلامی نړۍ پراحوالواو او ضاعو بحثونه وکړل او ځینې پیشنهادونه یې هم ور وړاندې کړل. د شلمان د لیکنو مطابق پاچا پیشنهادونه په اهانت سره رد کړل. مولانا کابل پرېښود او له ننګرهاره کامې ته راغی د روحاني شخصیت محمد صاحبزاده سره یې ولیدل.

ښایي داخبره سمه وي چې مولوي مخفي دې له اعلیحضرت سره لیدلي وي. مګر په اهانت دده پیشنهادونه ردول او بیا سملاسي د مخفي له خوا د کابل د پرېښودلو موضوع ما ته سمه نه ښکاري. که به داسې وای نو مولوي مخفي بیا څنګه همدغه مهال په انیس ورځپانه کې کار کاوه، په ۱۳۱۱/ ۱۹۳۲م کال دی د انیس ترجمان و.

ښاغلی شلمان د ښاغلي محمد شفیع صابر د شخصیات سرحد په حواله لیکلي دي چې مولانا مخفي د۱۹۳۳ م کال د نومبر په ۸ مه پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـه ورسـېد او لـه سياسـي مشـرانو او شخصـيتونو سـره د رابطـې لـړاره دی هلته پاته و. له شخصيات سرحد څخه چې ما کوم يادښتونه اخيستي دي.
د دغه کتاب د ۵۷۲ مخ د بيان له مخې: په ۱۹۳۴م کال مخفي چارسدې ته راغی، فرنګي ونيو او يو کال بندي شو.

د فتح الرحمن د يوې مصاحبې په بنا د ښاغلي شلمان په مقالـه کې راغلي دي چې مخفي د۱۹۳۶ م کال د مارچ په ۲۳مه هندوستان تـه ولاړ. د روړکي د دارالعلوم له مهتمم مولانا عذير ګل او هم مولانا حسين احمد مدني او له مولانا کفايت الله سره يې اوږده ملاقاتونه وشول. په کلکته کې يې د مولانا ابوالکلام آزاد سره وليـدل او په ډاکه کې يې حبيب الـرحمن وليد او په حبيب ګنج کې يې له ډاکتـر عبدالکريم سره وليـدل. لـه دغو ټولو لويو شخصيتونو سره دده د خبرو او مباحثو اساسي موضوع آزادي وه. په پای کې يې درې هفتې په اګره کې د خپلې کورنۍ لـه غـړي صديق سره تېرې کړې او تر ستنېدو وروسته په خپل کلي ماڼوګي کې مېشت شو. د تعيلم د عـاملو او سياسي بيدارۍ په لاره کې يې خپلو هڅو تـه دوام ورکاوه.

ښاغلي شلمان په خپله ليکنه د مولوي مخفي د سياسي فعاليتونو په وروستيو برخوکې دا خبره هم کړې ده چې: مولـوي مخفي پدې پوه شوي وچې All India Congress د پښتنو په وينه سودا کوي. پدې باب هغـه لـه پاچا خان او نورو مشرانو سره اوږده ملاقاتونـه وکړل او په نيتجه کې د زلمي پښتون په نامه يو وسله وال تنظيم جوړ شو او د آزادۍ پـه لاس تـه راوړو کې منظم قوت هم استعمال شو" (مقاله ۴۳ مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه د ښـاغلي شـلمان مقصـد هغـه زلمـي پښـتون وي چـې د ارواښـاد عبدالغني (۱۹۱۴-۱۹۹۶ م) په مشـرۍ جـوړ شـوی و او د دې تنظـيم د جوړېدو په باب باوري خبرې د ارواښاد باچا خان دي. دی ليکي: «هغـه وخت چې زموږ خلك دميجر خورشيد د دې ارادې او سکيم نه خبر شـول. هغوی د خدايي خدمتګارو د حفاظت لپاره نوی جماعت د غني په مشرۍ کې جوړ کړو چې نوم يې (زلمی پښتون) و او پدې کې هغـه ځوانان شريك شول چې د چا عقيده په عدم تشد دباندې نه وه او دا يې ويل: چې دا جماعت صرف د خدايي خدمتګارو د حفاظت دپاره دی " (زما ژونـد او جد و جهد (دويم چاپ۷۲۶-۷۲۷ مخونـه) د دې تنظيم د جوړولـو او اهدافو په باره کې چې باچا خان کومې خبرې کړې دي، له هغو څخه دا نه ښکاري چې مولوي مخفي دې د دې تنظيم د جوړولو مشوره ورکړې وي او پدې باب چې باچا خان مرحوم کوم بيان کړی دی هلته د مولوي مخفي هېڅ ذکر نشته.

فضل محمود مخفي د سياسي مبارزې، د تعيلم د عـامولو او د خلکو د بيـــدارۍ د هڅـــو پـــه لـــړ کـــې ډېـــرې در بـــه درۍ، هجرتونـــه او سفرونه،کړاوونه، قيد و بند او نور ډېر مشـکلات پر ځان ومنل. شاوخوا ۳۶ کالـه ده پـه افغانسـتان او آزادو سـرحدي علاقـو او هندوسـتان کـې د علم او پوهې په خورولو، بچو ته په تدريس، د قام په بيدارۍ او د انګرېز خلاف په عملي مبارزو کې تېر کړل. په آزادو سرحدي سيمو کې يې له انګرېز سره په شوو ځينو غزاوو کې برخه هم درلوده.

استاد رښتين پـه خپلـه مقالـه کـې ويلي دي، چې مخفـي د بـاجوړ او مومندو په غزاګانو کې برخه واخيسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز خلاف په همدغو غزاګانو کې د شرکت په نتيجه کې دی غازي هم بلل شوی دی. همدا وجه ده چې ښاغلی محمد ولي ځلمی په خپل کتاب زمونږ غازيان [26] کې د اروابناد مخفي لنډ شرح حال راوړی دی او دی يې د غازيانو په ډله کې حساب کړی دی.

د ملي مبارزې په کلونو کې د مخفي ژوند له ډېرو ستونزو او تکاليفو سره مل تېرشو. دی بې وسه و. شته يې نه درلودل، خو عالي همت ورسره و، د خپل ايمان او لوړ همت په زور يې له مصايبو او آلامو سره مبارزه کوله او خپل ملي، وطني او اسلامي مقدس اهداف يې د توري او قلم دواړو له لیارې پر مخ بيول او د ژوند تر پايه يې: د دوکتور يا رمحمد مغموم خټک په وينا:" د انګرېز دښمنه سياست د فعال رکن" [27] په توګه خپل هدف پرې نښود. د وطن د آزادۍ لپاره له خپله سره تېر و، نه يې د انګرېز د پروپاګنډو خيال ساته اونه يې د چا خبرو ته کتل. ښاغلي شلمان په خپله مقاله کې د (who is who in Dir, swat and chtral agency) د ۱۹۳۷ م کال د دهلي چاپ د ۱۵ مخ په حواله ليکلي دي چې انګريزانو دی د بولشويکانو اجنټ باله. (۳۹ مخ). ملي مبارزين او وطني خلک تل د استعمار او د استعمار د ګوډاګيانو له خوا د نورو د اجنټانو په نامه بدنامېږي. ځنګه چې مخفي د انګرېز ضد شخص و او ددوی په وړاندې يې مبارزه کوله، نو ځکه يې دی د هغه خلکو اجنټ بللی چې انګرېزان يې

---

[26] ځلمی، محمد ولي: زمونږ غازيان، دافغانستان دعلومو اکادمي، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۶۸ هـ ش. ۲۷۲ – ۲۱۳ مخونه.

[27] مغموم خټک. دوکتور يارمحمد: دآزادۍ تحريك او پښتو شاعري، پيښور.۲۰۰۷، ۱۸۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند د نیمي وچې خواته له پیشروی بیریدل؛ خپل مخالفان او ملي مبارزران یې د دوی اجنټان بلل.

د اروابناد ماستر عبدالکریم لیکنه هم د لوړو خبرو ملاتړ کوي. ده لیکلي دي: " د دیر ریاست په میدان نومي علاقه کې مخفي صاحب دوکړې خان ته د قرآن ترجمه ښووله، دوکړې کې یو مکتب و، د دغه مکتب استاذ په دې خیال چې د دوکړې خان د مکتب استاذي چرته مخفي صاحب ته نه کړي ور، نو یې د دیر نواب ته چغلۍ وکړې چې مخفي صاحب ځای ځای د قوم قوم خبرې کوي او دی ستا خلاف د بغاوت بندوبستونه تړي. په دغه ورځو کې په قام مین او د قام رښتینی خادم به باغي ګڼلی شو. نواب صاحب ولګیدو مخفي صاحب یې د ملکنډ پولټیکل ته حواله کړو او هغه هشنغر ته ولیږه، دلته ما په آزاد سکول کې د ځان سره استاذ واغښت، دا ورځې د مخفي صاحب د استاذۍ نه وې، نه هغه ته د لیك لوست څه طاقت پاتې و. ما به تش د باچا خان او حاجي صاحب ترنګزو د یو ملګري په صفت مرسته ورسره کوله... " (د ماستر مقاله ص۸).

که د مرحوم ماستر لوړې خبرې په (۱۹۳۵ م) کال پورې تړلې وي نو مخفي خو په دې کال دومره مانده نه و چې د لیك لوست طاقت دې ونه لري. کله چې دی په ۱۹۳۶ م کالي کې هند ته ولاړ له ډېرو سیاسي مشرانو سره یې ولیدل او بیا د بېرته ستنېدو سره سم یې په ماڼوګي کې سیاسي او تعلیمي سرګرمۍ درلودې او په خلکو کې د ماڼوګي ملا په نامه مشهور شوی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومې خبرې چې مرحوم ماسټر کړې دي، دا بیان کېدای شي د شلمې پیړۍ د څلوېښتمو کلونو په لومړیو څلورو کلونو پورې اړه لري ځکه دا وخت دده ژوند وروستي کلونه هم وو، د فضل معبود مرګ هم ډېر کړولی و د زماني ناخوالو هم. نو د ماسټر په قول په دغسې احوالو او اوضاعو کې بیا طبیعي ایسي چې دا وخت به نو د د استاذۍ نه وو.

د مخفي وروستی ژوند:

د مخفي د وروستي ژوند په باب معلومات شته خو ګډوډ او سره مروړلي چې پرځینو سل په سلو کې اعتبار نشي کېدای. ځینې پېښې او خبرې داسې له نورو واقعاتو سره مخلوط شوي دي چې څېړونکي او لوستونکي دواړه مشکوک کړي.

اما یوه خبره چې کابو په زیاتو باوري اسنادو کې راغلي هغه دا ده چې مخفي د ژوند په وروستیو کې (۱۹۴۶م- ۱۹۴۷م) په ډیرکې و.

خو د ده ژوند د وروستیو کلونو په باب یو روایت د مرحوم عبدالغني خان دی. د هغه له خولې روایت شوی دی: چې په **۱۹۴۵**م کال زه په دهلي کې د اسامبلۍ ممبر وم. مخفي ما په دهلي کې ولیدو له ما یې وغوښتل چې اسام ته په ورتګ کې ورسره مرسته وکړم. د دې روایت مطابق، چې وروسته به یې تفصیل راشي، د ژوند تر پایه په هند کې پاته شو.

د دې روایت لومړۍ برخه یعنې په **۱۹۴۵** م کال کې هند ته د مخفي بیاتګ له احتماله لیرې خبره نه ده، ځکه غني خان وایي چې زه داسمبلۍ ممبر وم دی مې په دهلي کې ولید، خو د روایت د دویمې برخې د منلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره هیڅ دلیل نشته. کیدای شي پدې **۱۹۴۵**م کال هند ته تللی وي او اسام ته هم، خو بیا بېرته راغلی دی او د ژوند وروستي کلونه یا کال یې په دیر کې و.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۲»

د مخفي مړینه او مزار

د پښتو د دغه نومیالي شاعر او مجاهد شخصیت فضل محمود مخفي د مړینې د ځای او مدفن په باب ټول ماخذ یوه خوله نه دي او موږ په دې ارتباط درې ډوله نظریات لیدلای شو.

(۱) د ارواښاد فضل محمود مخفي تر مړینې ۱۹ ورځې وروسته دده د مړینې خبر په پښتون مطبوعاتو کې خپور شوی دی. په پښتون مجله کښې راغلي دي: "د پښتو په لوستونکو به دا خبره ډېره دردناکه ولګي، چې د مئ په ۲۸ تاریخ باندې زمونږ قدردان د پښتو منلی شوی ادیب فضل محمود صاحب مخفي، ددې دنیا نه بلې دنیا ته هجرت وکړو، انا لِلهِ و انا الیه راجعون، خدای دې مخفي صاحب وبخښي! مخفي صاحب په یوه ساده لباس کښې منلی قدردان شاعر و، مخفي صاحب چې په کوم عمل سره د پښتون او پښتو ژبې خدمت کړی دی، د هغې مثال د اټك نه په را ایسته زمکه کښې نه شي موندلی. مخفي صاحب چې په پښتنو باندې د پښتو د خدمت کوم احسانات کړي دي، د هغې بیان ګران دی، مخفي صاحب زما په خیال چې د پښتنو بچی بچی یې ډېر ښه پېژني، چې مخفي صاحب د حقیقت په معنی کښې د کومې بلندې پایې هستۍ وه، زما په خیال په پښتنو کښې داسې ډېر کم خلق به پیدا شي چې هغوی،

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د مخفي صاحب په شان د پښتو ژبې خدمت وکړي او مخفي صاحب چې خالص د پښتون اخبار دپاره کوم خدمات کړي دي، مونږ د هغې زرينو ادبياتو، خيالاتو او اوچتې پايې جذباتو ډېر احسان مند يو، ځکه چې مونږ د هغې هيڅ قيمت نشو ادا کولای.

د مخفي صاحب د مصيبت ناك مرګ د پښتنو دپاره ډېره لويه صدمه ده، ولې پښتانه به هيچېرې مخفي صاحب هير نه کړي او د پښتنو واړه بچي به تر قيامته پورې د مخفي صاحب د ياد ساتلو دپاره "خاونده ته ودانه کړې" ترانه هر سهار د اتمانزو په آزاد سکول کې لولي.

په آخر کښې مونږ د پښتون د ادارې د طرف نه د هغه د پسمانده ګانو سره دلې همدردي کوو او دعا ورته کوو، چې يا الله تعالی ته مخفي صاحب و بخښې!" [28].

په پښتون کښې د مخفي د مړينې په ارتباط ددې يادونې تر څنګه د مخفي پر مړينه د پښتو ژبې د شاعر کرامت شاه پولاد ويلې مرثيه راغلې ده، چې زه يې دلته اخلم:

---

[28] اداره: هاى مخفي خداى دې وبښخه!پښتون (مجله) د ۱۹۴۷ ع کال د جون د ۱۷ مى ګڼه،۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون زه وم قبرستان ته هسې تللی
دغه قبر تازه نوی ښکاریدلو
د تپوس په خیال پښتو ته ورنزدې شوم
دې وې های بدبخته ته لاخبر نه یې
های خدایه دا ناموس خو د پښتو وه
دهر درتکې قیمت خود ده نشته
د پښتو پر مخ څه کرښې کرښې وشو
د سرحد وه سمندر پښتو سیپۍ وه
دا مخفې خو د پښتو د سر و سوری
سر نه پښو پورې عمل عمل وه
دا چې څومره وه اوچت ساده لباس وه
پښتانه یې تر قیامته احسان مند دي
دده ژوند کښې د پښتو ژوند څرګند وه
های اې فانی دنیا چارې دې وکړې
په سرحد کښې چې اصلی د پښتو شال وه
دا مخفې چې د پښتو پښتون پیوند وه
د ادیب مرګ خو د ژبې مرګ شماره شي

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون زه وم قبرستان ته هسې تللی   په يو قبر سترګې ومې لګيدلی
دغه قبر تازه نوی ښکاريدلو   پښتو ناسته ورته وه ګريوان شليدلی
د تپوس په خيال پښتو ته ورنژدې شوم   ما وې ای پښتويې ولې شوريدلی
دې وې های بدبخته ته لاخبر نه يې   دا مزار دی د مخفي زيارت دی ښکلی
های خدايه دا ناموس خو د پښتو وه   ددې دهر نه بې وخته لاړو ولی
دهر درتکي قيمت خود ده نشته   قدردان خلق شی کم واپس مونډلی
د پښتو پر مخ څه کرښې کرښې وشو   دا خو زړه وه د پښتون کښې ګنډلی
د سرحد وه سمندر پښتو سيپۍ وه   ملغلره يې دا مخفي وه خنديدلی
دا مخفي خو د پښتو د سر و سوری   بې مثال اديب د ژبې وه منلی
سر نه پښو پورې عمل عمل وه   د تس نس پښتو دي ده ټکي پيېلی
دا چې څومره وه اوچت ساده لباس وه   په اخلاقو وه کمال ته رسيدلی
پښتانه يې تر قيامته احسان مند دي   پښتنو فخر پښتو دی دی ګڼلی
دده ژوند کښې د پښتو ژوند څرګند وه   څه به خوند وه که بی وخته نه وه تللی
های اې فانی دنيا چارې دې وکړې   مونږه يو ژاړو او تا وې راوړلی
په سرحد کښې چې اصلی د پښتو شال وه   را نه يو دې ور پرې وران شوکور کلی
دا مخفي چې د پښتو پښتون پيوند وه   پښتو فخر به په چا کړي زړه څيرلی
د اديب مرګ خو د ژبې مرګ شماره شي   زهر سترګو ښکاری اوښکې څڅيدلی

خدايه !دغه اديب وبخښې عامل وه
دی فولاد په دعا لاس درته نيولی [۲۹]

دا لوړه يادونه او مرثيه ما بشپړ راوړل ځکه چې نه په يادونه او نه په مرثيه کښې د ده د مړينې د ځای او مزار په باب څه يادونې شته.

دده تر مړينې وروسته پر مخفي لومړنۍ مقاله استاد رښتين کښلې ده. په دې مقاله کې د مخفي د مړينې په باب راغلي دي: "…. په آخر کې مريض هم شو او د ژوند سختې پرې راغلې، نو د ۱۹۴۷ ع کال د مې ۲۸ او د ۱۳۶۶ هـ بزرګه مياشت په خپل کلي چارسده کې وفات او همدغلته

[۲۹] فولاد: د مرحوم مخفي مرثيه، پښتون ياده شوي ګڼه، ۱۰ مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زمکې په غېږ کې د همېشه دپاره په خواږه خوب ویده شو.... " په نومیالي پوهان او غازیان نومي اثر کښې هم استاد رښتین دغه خبرې راوړې دي (۹۶ مخ).

دا قدیم وریا نښ دی چې د مخفي د مړینې د ځای ځایګي او مدفن خبرې یې کړې دي او دده مړینه او مدفن یې په چارسده کې ښوولې دي. د مخفي د مړینې په باب د پښتون مجلې نشر کړی یادښت استاد رښتین هم کتلي دی، ځکه په کابل مجله کښې چې دوی پر مخفي کومه مقاله کښلې ده، هورې یې د پښتون مجلې د یادښت یادونه کړې ده. په هغه یادښت کې په دې ارتباط کوم صراحت نشته چې مخفي ومړ او چېرې ښخ شو؟

د استاد رښتین تر مقالې درې دېرش څلور دېرش کاله وروسته ښاغلي اشرف غمګین په خپله لیکلې تذکره د هشنغر ادب کې لیکلي دي: " آخر په چارسده په ۲۸ می کال ۱۹۴۷ ع کې وفات شو، چارسدې په مقبره کې دفن دی...." (هشنغر ادب ۱۴۰ مخ) همدا راز ښاغلي شهریار قتاش خېل (د اشنغرګلونه) نومي اثر کې د مخفي د مړینې تاریخ او مدفن په باب همدغه د غمګین روایت اخیستی دی (د اشنغر ګلونه، ۹۷ مخ) په دې لوړو آثارو کې د مخفي د مړینې او مدفن ځای چارسده ښوولی شوي دي. په چارسده کې دده مړینه او د چارسدې په هدیره کې د ده د ښخېدو دا داستان ښایي له چارسدې سره د مخفي د اوسېدو د نسبت پر اساس وي، که نه بل کوم اساسي لاسوند لري.

(۲) د مخفي تر مرګ لس کال وروسته چې اروانباد ماستر عبدالکریم د مخفي په باب مقاله لیکلې ده، په دې مقاله کې یې د مخفي د مرګ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوص کې راوړي دی:"د اوه څلوېښتم کال د مې په اته ویشتم ورځ د پښتونخوا دا باغي شاعر وفات شو. دير رياست کې د تيلګري (تيمرګرې) کلي ته مخامخ د بلاميټ د پله نه پورې يوه غونډۍ کې ماڼوګی نومې کلی پروت دی، دغه ماڼوګي کې مخفي صاحب ښخ دی"

د اروابناد ماسټر د همدې مقالې په استناد اروابناد محمد ګلاب ننګرهاری (۱۳۶۹ هـ ش مړ) په خپله کښلې مقاله کې د مخفي د مړینې د ځای په باب همدا د ماسټر لوړې خبرې اخیستې دي او دی یې په دیر کې مړ او په ماڼوګی کې ښخ بللی دی. (هېواد ورځپاڼه، ۱۳۳۶ هـ ش، د دلو ۲۳ مې، ګڼه).

ښاغلي همیش د پښتانه لیکوال په لومړی چاپ ۱۱۳ مخ کې د مخفي د مړینی کال هماغه ښوولی، لکه چې نورو لوړو مقالو کې راغلي دي اما د مړینې ځای او مدفن یې په مشخص ډول نه دی ښوولی، خو دومره یې ویلي چې په ۱۹۴۶ع کال دی دیرته تللی و او د دیر په یوه سکول کې هیډ ماسټر و. ددې اثر له دې چاپ نه چې چا استفاده کړې په ټولو منابعو کې د مخفي د مړینې په باب همدا خبرې راغلی دي.

(۳) د همدې کتاب په دوهم چاپ (۲۵مخ) کې یې په ۱۹۴۶ ع کال دیر ته دده د بیا ورتګ او په یوه سکول کې د اول مدرس د وظیفې د ورسپارلو خبرې هغې کړې دي، مګر دا ځل یې دده د مرګ کال د ۱۹۴۷ ع کال پر ځای ۱۹۴۲ع کال او د مې د ۲۸ مې نېټې پر ځای د مې اوه ویشتمه نېټه راوړلی دی. دلته له ورایه ښکاري چې د ۱۹۴۲ع کال د سني راوړل طباعتي غلطي ده، ځکه د همدغه کتاب د همدې مخ په اول

www.meiltahrik.com 0771 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سطر کې يې ليکلي دي چې په ۱۹۴۶ع کال دير ته ولاړ، نو بيا څنګه په ۱۹۴۲ع کال وفات شو.

د پښتانه ليکوال له دې چاپ نه چې چا استفاده کړې ده، پرته له دې چې د دغې سنې غلطۍ ته متوجه شي د مخفي د مړينې سنه يې ۱۹۴۲ع کال کښلې ده، لکه نصرالله حافظ په خپله مقاله کې (آواز، ۴۸ مخ).

ښاغلي محمد ولي ځلمي په (زمونږ غازيان) نومي کتاب (۲۶۳ مخ) په غلطه د مخفي د مړينې کال ۱۹۴۲ع کال ښوولی دی. د پښتانه ليکوال په دريم چاپ (د ۱۹۸۳ع نصرت پرنټنګ پريس لاهور) کې هم دا طباعتي تېروتنه نه ده سمه شوې (۲۵ مخ).

ښاغلي هميش خليل په خپل يو وروستي اثر (د قلم خاوندان) کې متاسفانه بيا هم د پښتانه ليکوال اشتباه تکرار کړې ده او د مخفي د مړينې کال يې د ۱۹۴۲م کال د مئ ۲۷ ښوولی دی (۴۱۵ مخ، ۱۹۹۹م کال چاپ) اما د پښتانه ليکوال په نوي وريانټ (ج ۱ ص ۵۱) کې د کال غلطي سمه شوې ده، خو د مياشتې تاريخ يې غلط د مئ د ۲۸ مې پر ځای ۲۷ م راوړی دی. د ښاغلي شلمان په مقاله (۷۵مخ) کې د همېش خليل د پخواني ضبط (۱۹۴۲م کال) پر ځای د مخفي د مړينې کال ۱۹۴۳م ښوول شوی دی.

د محمد شفيع صابر له شخصيات سرحد نومي اثر څخه چې ما د مخفي په باب کوم يادښتونه اخيستي، زما د يادښتونو له مخې په شخصيات سرحد کې د مخفي د مړينې کال ۲۸ مئی ۱۹۷۷ م ښوول شوی دی. که به دغسې وي؟ نو ښايي دا هم طباعتي تېروتنه وي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

محترمي پروفیسور داکتر سلمی شاهین د خپلې ډاکترۍ په تېزس: (جدید نظم په پښتو کې) په ۳۸ مخ کې د مخفي د وفات کال ۱۹۴۴م ښوولی چې دا ښېخي یو نوی نا سم وریانټ دی، خو د همدې کتاب په ۷۰ مخ کې یې بیا دا کال سم ۱۹۴۷م ښوولی دی. (۲۰۰۳ م کال چاپ).

له دغو لوړو یادو شویو منابعو سربېره ښاغلي سلیم الرحمن سلیم پر مخفي خپله کښلې مقاله کې، پرته له دې چې د مخفي په باب د ارواښاد ماسټر مقاله دې یې کتلې وي، د مخفي د مدفن په باب لیکلي دي: "…. پاس مې وکتل لړ لرې مخامخ د یوې غونډۍ پر سر یو وړوکی شان کلی مې په نظر شو، دا مانوګی و، چې ضلع دیر تیمرګرې په خوا کې پروت دی… په وړه شان هدیره کې ځان له بې غمه او د خلقو نه پناه مولانا فضل محمود مخفي صاحب د همېشه په خوب اوده پروت و…".

ښاغلي سلیم د مانوګي کلي په هدیره کې خپله د مخفي صاحب قبر لیدلی دی او فاتحه یې هم ورته کړې ده (پښتو، ۹۱ مخ).

د دغو لوړو نظریو تر څنګه ښاغلي باجوړي، د خان عبدالغني خان په حواله کښلي دي: " په ۱۹۴۷ع کال کې چې پاکستان جوړ شو، نو دی (مخفي) د خپلې کورنۍ سره د دهلي په لار روان شو، د دهلي او لاهور تر منځ چې کوم ریل ګاډي کې ده سفر کاوه، په دغه ریل ګاډي باندې د سکهانو له خوا حمله وشوه او په سوونو مسلمانان پکې مړه شول. دی او دده کورنۍ غړي هم پکې قتل شول یوازې یو ماشوم ژوی یې چې د مړو لاندې شوی و، ژوندی پاتې و".

د مخفي د مړینې په باب لوړه نظریه په هېڅ بل تحریري سند کې نه ده راغلې. په دې لوړه نظریه کې یوه خبره د غور وړ ده، چې غلطي یې ترې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورایه معلومېږي او هغه دا چې اروابناد د مخفي د ۱۹۴۷ع د مې په ۲۸ مه نېټه وفات شوی دی او د پښتون مجلې د ۱۹۴۷ع کال د جون د ۱۷مې نېټې په ۱۰ ګڼه کې یې د مړینې خبر چاپ شوی. حال دا چې د هند د تقسیم اعلان د ۱۹۴۷ ع کال د جون په ۳ مه نېټه شوی (زما ژوند او جدوجهد) او د دوی رسمي آزادي په اګست کې اعلان شوې ده او له یوه هېواد نه بل ته د هندوانو، سکهانو او مسلمانانو کډې تر دې وروسته تللې راغلي دي او دا فسادات هم د وېش او آزادۍ تر اعلانونو وروسته واقع شوي دي.

خان عبدالغني خان ښايي دا خبره په دې اساس کړې وي، چې نوموړی خان په ۱۹۴۵ ع کال کې مخفي په دهلي کې لیدلی و او اسام ته یې دده په تللو کې مرسته ورسره کړې وه او بیا نو ترې نه دی خبر شوی چې مخفي څه شو؟ ده به فکر کړی وي چې تر وېشه پورې به هورې و.

یوه خبره د ښاغلي سلیم په مقاله کې هم راغلې ده چې د هند د نیمې وچې د وېش او آزادۍ په وخت کې د مخفي ماشومان په هند کې وو او په همدې کال د غني الرحمن او فتح الرحمن په وسیله راوستل شول. په لاره کې سکهانو برید هم پرې کړی و او دده بچي روغ رمټ پاتې شوي وو (پښتو مجله، ۱۰۰ مخ) څنګه چې مو د اروابناد غني خان په حواله دمخه ولوستل چې مخفي په ۱۹۴۵ م کال هند کې و، دده د ژوند وروستي واقعات چې د ژوند وروستۍ میاشتې کلونه یې په خپل کلي کې تېر کړي دي، نو داسې ښکاري چې مخفي د ۱۹۴۶ ع کال شاوخوا له هندوستانه بېرته پښتونخوا ته راغلی دی او له چارسدې بیا د دیر د نواب په اجازه دیر ته تللی دی او هورې په ۱۹۴۷ ع کال د مې ۲۸ مه وفات شوی او د ماڼوګي د کلي په هدیره کې ښخ شوی دی. اروابناد ماسټر لیکلي دي: "

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نواب صاحب مخفي صاحب په مړينې هم وپاله په خپله لاړې کې سرکاري عزت سره ماښوګي ته واستوو.... ".

د اروابناد مخفي د مړيني او مدفن د محل په باب د اروابناد ماسټر عبدالکريم او ښاغلی سليم ليکنې صايبي دي، ځکه يو يې ملګری او معاصر او بل يې د مزار زيارت کړی دی، نو ځکه موږ په يقين سره ويلای شو چې دی په دير کې مړ او په ماښوګي کې ښخ دی. دا خبرې په **۲۰۰۵** م کال د ښاغلي شلمان په مقاله کې هم چاپ شوي دي. ښاغلي شلمان ليکلي د مخفي د مزار د کتيبې د تصوير هم ورسره محفوظ دی.

د مخفي ازدواج او اولاد:

د ښاغلي سليم د مقالې له لوسته ښکاري چې کله مخفي له زده کړو فارغ او له هنده بېرته پښتونخوا ته راغی او له حاجي صاحب او نورو مجاهدينو سره يې روابط پيدا شول، نو دغه وخت مخفي په چارسده کښې لومړنی واده وکړ. له دې واده نه د مخفي ځلور اولاده پيدا شوي وو. يو عبدالاکبر، دوې لوڼې او بل فضل معبود.

فضل معبود د مخفي ډېر هوښيار او ځيرك زوی و او مخفي خپله روزلی و؛ تعليم يې ورته ورکړی و او د استاد ربنتين په قول خلکو به وړوکی مخفي باله. دغه فضل معبود د اوه لسو کالو په عمر د دير په کوټو کې وفات شو. دده د مرګ پر مخفي ډېر ژور اثر پرېووت او دی يې تردې حده غمجن کړ چې حواس يې بايللي وو او د لېونتوب سرحد ته رسېدلی و.

مخفي د فضل معبود په رثا کې ويلي وو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه عجبه وخت و، چې قبوله دې دعا کړله
وادې خشتو فضل معبود ورکه دې بلا کړله
اوس که درتــه ژاړمــه هزار ځله دعـــا کوم
نـه قبلیږی خدایـــه بی تاثیره دې دعا کړلــه

د فضـل معبـود تـر مړینـې دمخـه لا مخفـي پـه بـاجوړ کښـې دوهـم واده کړی و. له دې دوهم واده نه هم مخفي څلور اولاده درلـودل. دوې لـوڼې او دوه زامن. په زامنو کې يې پر يوه بيا هم عبدالاکبر او پر بـل د فضـل اکبر نوم ایښی و. دا دواړه، لکـه چې دمخـه يې بيـان تېـر شـوی دی، د هنـد د نيمې وچې تر وېش دمخه په دهلي کې وو او دوی له دهلي نه فتح الـرحمن اوغني الرحمن را وستی وو.

دا دواړه د ۱۹۸۱ع کـال د مـی تـر میاشـتې پـورې ژونـدی وو، عبـدالاکبر د دیـر د ضـلعې د کـومبر پـه سیمه کـې پـه یـوه دواخانـه کـې کمپوډر و او فضل اکبر په بټ خیله کې د دوا خرڅولو دکان درلود[۳۰].

---

[۳۰] پښتو (مجله)، پښتو اکیډیمی، پیښور، د می، جون ګڼه، ۱۹۸۱م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۳»

فرهنګ، تاریخ او خلکو ته د مخفي بخښنې
او
دده د آثارو ارزښتونه

ددې رسالې په د مخنیو بحثونو کې د مخفي له ژوند لیك سره مربوط په کرونو لوژيك ډول د مخفي پر سیاسي مبارزه او په ضمني توګه د ده پر سیاسي افکارو خبرې وشوې. اوس چې په دې برخه کې موږ دده پر آثارو او ددې آثارو پر ارزښتونو خبرې کوو، نو بیا هم اړ کېږو چې پر هغه سیاسي او فرهنګي چاپیریال او په دې چاپیریال کې د روان سیاسي او فرهنګي بهیر لنډ جاج هم واخلو چې یې تر اغېز لاندې د مخفي سیاسي شعور را ویښ شوی او فکر یې وده پکې موندلې او د همدغو حالاتو او شرایطو په رڼا کې ده خپل آثار ایجاد کړي دي.

www.melitahrik.com 0777400116

سیاسي او فرهنګي محیط:

مخفي داسې وخت دنیا ته سترګې پرانیستې چې دده پر پلرني ټاټوبي (پښتونخوا) او ټول هندوستان انګرېزي تسلط خپل نهایي مدارج طی کول. د نوي ژوند او غربي تمدن اثرات لا پخوا د ټول هند سیمو ته رسېدلي وو او پر پښتونخوا یې هم خپل اثرات ټینګول او یا یې ټینګ کړي وو. عصري ښوونځی، شفاخانې، سړکونه جوړ شوي او د اورګاډو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټلې غځېدلي وې. اخبارونه جاري وو. مطبعې وې او موقوتې خپرونې کتابونه چاپېدل او د غربي فرهنګ او ادبیاتو اغېزې هم دسیمې پر ادبي جریانونو ښکاره وې. خو د دې مسلط استعماري جریان تر څنګه د نیمې وچې سیاسي مشرانو او دیني پېشوایانو د استعمار پر ضد مبارزه لا دمخه پیل کړې وه او د هند د نیمې وچې د ولسونو د بیدارۍ او د هند د آزادۍ لپاره میدان ته را وتلي وو او سیاسي، ملي حرکتونه روان وو. د پښتونخوا (د مخفي په تړاوبې) پر ښاري سیمو هم د انګرېزي استعمار جرړې ټینګې شوې وې او د آزادو قبایلي سیمو ته یې هم خپل ښکیلاګکر لاسونه غځولي وو. په آزادو قبایلي سیمو کې له استعماري پوځونو سره د پښتنو غزاوې او جګړې لا ان د نولسمې پېړۍ په جریان کې پیل شوې وې، پښتنو هغه وخت د خپلو ځینو دیني او روحاني پیشوایانو اوسیمه ییزو ملي مشرانو په مشرۍ له انګرېز سره ډغره وهلې وه.

که څه هم پښتنو له سکهانو او بیا انګرېزانو سره د خپلو قبیله یي او دیني مشرانو تر لارښوونې لاندې د ډغرو ډېرې تجربې تر شا کړې وې او سوابق یې مشهود وو، خو دا وخت یې د مبارزې په شکل اوشیوه کې څه بدلونونه راغلي وو. د هند د نیمې وچې د ملي مبارزانو او د استعمار د مخالفانو فکري پلوشې او د استعمار ضد روحیې ازانګې د پښتونخوا سیمو ته را رسېدلې وې او دلته په پښتونخوا کې یې هم د استعمار پر ضد احساسات را پارول.

د تعلیمیافته روښانفکرانو، دیني پېشوایانو او قبیله یي متنفذینو د اتحاد لپاره زمینې مساعد شوې وې او د دغو اجتماعي اقشارو د نماینده شخصیتونو د یو ځای کېدو له لارې د مبارزې د نویو حرکتونو د پیلېدو لارې هوارېدونکې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اجتماعي او اقتصادي لحاظ د عامو خلکو وضع چندان ښه نه وه، له کسب و کار او پېشو سره د پښتنو مینه نه وه. د اروابناد ولي خان په وینا هغه وخت پښتنو تجارت پرېوتی شي ګاڼه، تربګنۍ او نور په لسګونو ناوړه عادات پر جامعه مسلط وو.[1] له تعلیم او سواد سره شوق نه و موجود او عامو خلکو زیاتره د غربت او بېسوادۍ په تیارو کې شپې سبا کولې.

په فرهنګي لحاظ دغه وخت د پښتنو په کلیو او بانډو کې ولسي شاعرانو د خلکو هنري تنده ماتوله. د بزمي، اخلاقي او عشقي موضوعونو د بیان تر څنګه به یې له انګرېز سره د پښتنو غازیانو د جګړو او غزاوو پېښې هم په خپلو سندرو او چاربیتو کې رانغښتلې خو په مرکزي او ښاري سیمو کې که له یوې خوا پښتو ادبیاتو د قصه خوانۍ د تاجرانو له خوا د چاپېدونکو قصصي آثارو له لارې وده موندنه نو له بلې خوا همدا وخت له نیمې وچې نه د ځینو ادبي آثارو او نویو ادبي ژانرونو، بېلګې پښتونخوا ته را رسیدې او ځینو پښتنو هغه په خپله ژبه را اړولې او ځینو ددغو نویو آثارو په تقلید پښتو آثار ایجادول. انګرېزانو هم د خپلې استعماري سلطې د ټینګېدو لپاره دا اړتیا حس کړې وه چې یې ځینې مهم فوجي او ملکي افسران پښتو زده کړي. د دې هدف د تحقق لپاره د دوی ترحمایت لاندې د پښتو منشیانو د استخدام او د دغو منشیانو له خوا د ځینو آثارو د لیکلو او ترجمې نهضت- چې لا د نولسمې پېړۍ په دوهمه نیمایي کې را ټوکېدلی و- دا وخت په زور کې و.

www.meltahrik.com 0777 400 116

[1] خان عبدالولی خان: باچاخان او خدایي خدمتګاري، لومړی ټوک، چاپ ځای پېښور، ۱۳۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخفي په دغسې سياسي، اجتماعي او فرهنګي محيط کې سترګې غړولې دي. تر هر څه دمخه يې د علم په ګانه ځان سمبال کړ. رواجي ديني علوم او ورسره يې عصري علوم هم ولوستل او د ديني زده کړو د تکميل لپاره يې د نيمې وچې د لويو مدارسو نصابونه بشپړ ولوستل. څو ژبې يې زده کړې. د حساسو مغزو خاوند مخفي پر جامعې له مسلطو شرايطو ډېر څه زده کړل او له دغې وضعې او شرايطو سره د مبارزې لپاره د ولس د پوهولو او د پردو له منګولو د خپل هېواد حتی د هند د نيمې وچې د خلاصون په خاطر يې د هند نيمې وچې د آزادۍ غوښتنې له لوی بهير سره د ځان ملګري کول يې د دې لوی مرام د بري اساسي چاره بلله او ددې هدف د عملي کولو لپاره يې د پښتونخوا د ملي مفکرينو او مبارزانو، لکه د ترنګزو حاجي صاحب، خان عبدالغفارخان، مولوي تاج محمد، مولوي عبدالعزيز، مولوي سيف الرحمن او مولوي فضل ربي (۱۲۵۰- ۱۳۳۵ هـ ش) او نورو سره ټينګ روابط پيدا کړل او د نوي راټوکېدلي ملي فکر د روزلو هسته يې ايجاد کړه او له دغو مشرانو سره په ملګرتيا کې يې عملي او قلمي مبارزه پيل کړه. په دغو يادو شويو مشرانو کې ځينو پر ده اثر درلود او پر ځينو دده اثر ثابت دی، لکه چې اروانباد باچاخان خپله ليکلي دي: " خصوصاً د مخفي صاحب د مجلس په ما ډېر اثر و... مخفي صاحب به هم چېرته ښه کتاب پيدا کړ، هغه به د مطالعې دپاره ما ته راووړ.... مخفي صاحب به چې په خپله نوي شعرونه جوړ کړل، هغه به يې ما ته راوړل، او راته به يې اورول، ما ته به د مخفي صاحب شعرونو ډېر خوند را کولو، خوند څه چې په ما به يې ډېر اثر کولو، د هغه ډېر شعرونه ما ته اوس هم ياد دي ما او مخفي صاحب به الهلال يوځای لوسته او په مضمونونو به يې مونږ ډېر بحث کاوه..."(زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او جدوجهد ۷۵- ۷۶ مخونه لومړی چاپ). د باچاخان خپل بیانونه دا خبره په ډاګه کوي چې ده د باچاخان په روزنه کې لوی لاس درلود او کله چې پر باچاخان او دده د لومړني سیاسي ژوند اود جدوجهد په ابتدا خبرې کېږي، نو مخفي ورسره ضرور یادېږي. همدا علت دی چې زموږ په ادبي څېړنو کې دغو ټکو او دغو روابطو ته اشارې شته[2]

ده چې لا د ښوونځي په اتم ټولګي کې په شعر ویلو پیل کړی و، له ملي مبارزانو، روښانفکرانو او منورینو سره د ناستې - ولاړې او عملي مبارزې د پیل په درشل کې یې هنر ښې غځونې وکړې او هغه د ماسټر عبدالکریم خبره چې مخفي صاحب د ۱۹۱۰- ۱۹۲۰ ع کالونو تر منځ ډېر شعرونه وویل.

ده د خپل سحر آمیزه قلم او ویښوونکیو ترانو او اشعارو په مرسته د قوم د ویښولو مبارزه جاري وساتله، دده موجود لاس ته راغلی آثار او اشعار موږ ته راښیي چې:

(۱) مخفي یو آزادي دوست شاعر و، دی پر خپل وطن مین و او دا یې هیله وه چې د وطن واکداران باید خپله د هماغه وطن خلك وي، نه پردي. د خپلو خلکو د له لاسه وتلی واك د بیا لاس ته راوړو لپاره کار او زیار او نور ملي مسایل - د خپلو ویښوونکو اشعارو له لارې خلکو ته د آزادۍ او خپلواکۍ تلقینول- دده د مبارزې اهداف وو.

(۲) دی د خپلو آثارو او افکارو په آئینه کې داسې ایسي چې د خپل قام د بیدارۍ او ویښتیا رسالت یې پر غاړه و.

---

[2] ټکور، ګل افضل: باچاخان او فضل محمود مخفي... جرګه (مجله) د ۱۳۶۶ هـ ش کال میزان- عقرب ګڼه ۴۰- ۴۴ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳) دی یو اصلاح طلب شخص و. ده د اجتماعي اصلاحاتو طرفداري کوله او غوښتل يې چې قوم يې پوه شي؛ هوښيار شي، د علم په ګاڼه ځان سمبال کړي او له ناوړه دودونو ځان وژغوري او تربګنۍ پرېږدي.

(۴) مخفي د خلکو او ملك د ترقۍ سخت علاقمند و. دغه غوښتل چې ملك يې پرمختګ وکړي او خلك يې د نړۍ له متمدنو ولسونو سره برابر شي. ښاغلی افر اسياب ختك د ده په آثارو کې ځينو اشارو ته په پاملرنه - زما په پوهه- يوه ابتکاري نظريه وړاندې کړې ده او ويل يې دي: د مولانا فضل محمود مخفي د ټولونه اول د يو آزاد جديد قومي رياست د قيام خيال په واضح طور پيش کړو" [۳] غالباً د دې نظريې په قايمولو کې د ښاغلي ختك نظر د مخفي دغه نظم: (خدايه داسې وخت به راشي) او د ځينو نورو نظمونو اشارو ته دی چې همدا مفهوم - لکه چې ختك صاحب ترې اخيستی- لوستونکي ته تداعي کوي.

په Pakhtunkhwa نومې اثر کې هم د مخفي له لوړ يادشوي نظمه همدا د افراسياب ختك له برداشت سره سم مقصد اخيستل شوی دی. (۹ – ۱۰ مخونه)

خو زما په فکر اروانباد مخفي. له افغانستان نه بېل د يوځانته رياست د جوړولو طرفدار سړی نه و. د اعليحضرت امان الله خان غازي په وصف کې ليکلی نظم که سړی وګوري نو دا ورته په صفا ټکو کې ښکاري چې افغانستان هغه خپل لوی وطن ګاڼه او له تاريخي هېواده

---

[۳] ختك،: افراسياب: سرحد تاريخي خا که ، ... پاکستان، ۲۰۰۰ م (پښتو مجله، ۲۰۰۵ اپريل، مې، جون ، ۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښېلي شوې ټولې سیمې بېرته سره یوځای کول غوښتل. (خدایه ته ودانه کړې) ددې مدعا ښکاره ثبوت دی.

(۵) دی د پښتون قوم د اتحاد طرفدار و. د پښتون انتشار او ټوټې ټوټې وجود خورا ځورا وه او دا یې هڅه وه چې دغه توکړې شوی وجود بېرته سره پتلیس شي.

خان لالا محمد افضل خان چې په ۱۹۹۶ م کال (پښتون قامي وحدت) په نامه خپله رساله چاپ کړې ده. د دې رسالې په وروستیو مخونو کې – دوی هم د مخفي ددې نظم: "خاونده ته و دانه کړې" محتوی ته په پاملرنه له دې نظمه دا نتیجه اخیستې ده چې مخفی د پښتون قامي وحدت غوښتنه او د لوی مگر ټوټه وطن بېرته رغون یې د زړه آرزو وه (۲۷ مخ).

(۶) مخفي له افغانستان سره مینه درلوده. د افغانستان آزادۍ ته خوشحال و او په افغانستان کې یې عمرونه تېر کړل. ده په افغانستان کې خوشحالۍ او غمونه دواړه لیدلي وو. د استقلال د لومړي جشن په خوشحالو کې یې گډون کړی و او اماني عصر په لویه جرگه کې یې غړیتوب حاصل کړی و. دغسې یې د امیرحبیب الله کلکاني په اغتشاش کې د کابل او گرده افغانستان تباهۍ او بربادۍ او لوټ – تالان هم په خپلو سترگو لیدلي وو او هغه مصیبتونه یې هم برداشت کړي وو. د غازي اعلیحضرت امان الله خان په مدح کې ویل شوی پارکی یې له افغانستان او افغانانو د مینې ډېره ښه ځرگندویي کوي.

(۷) مخفي یو مسلمان و، یو سوچه مسلمان او ورسره په دیني او اسلامي علومو پوه او د اسلام له ټولو معنوي ارزښتونو یې بشپړه آگاهي درلوده، خو د دې تر څنگه دی د ساینس او تخنیك له پرمختیا او د نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پرمختللو ولسونو له پرمختګونو هم خبر و او غوښتل یې چې خپل خلك له دغو نویو علمي پرمختیا وو څخه خبر کړي او د خپلې ټولنې او خلکو له ذهني شرایطو سره سم، دده هغه پښتو منثور مضمون چې په لاس کې دی، ددې مدعا یو ښکاره ثبوت دی.

(۸) کله چې موږ د مخفي په فکري ارزښتونو خبرې کوو، ناچاره یوه دا خبره هم هیره نه کړو، چې ده تصوف ته هم مخه کړې وه.

ښاغلي سلیم په خپله مقاله کې لیکلی دي: "په دارالعلوم اسلامیه (اګره) کې د تعلیم حاصلولو په وخت د مخفي صیب (پر) غزل د تصوف رنګونه خواره شو. څه خو یې هسې هم خوی د قلندرانو و او څه د ماحول اثر و. د هغه شاعري څه داسې اړخ ونیولو کوم چې تر اوسه د لویو لویو شاعرانو په شاعرۍ کې دا رنګ نه و پیدا شوی او سره د خوارۍ چا په عارفانه کلام کې داسې اثر نه و پیدا کړی. یو ځای د خدای په مینه مخفي صیب وایي:

څـه لویـه دنیا دې پیدا کـړې ده چې څه له ده؟
دا دې نـا پـایـانه بنـا کـړې ده چې څه لـه ده؟
مـینه که موجود نه وي موجود به یو وجوده نه وي
مـینه دې وجـود لـره چې سا کړې ده، چې څه له ده؟"

د ښاغلي سلیم دا خبره چې په دارالعلوم اسلامیه (اګره) کې د طالب العلمۍ پر مهال دده پر شعر د عرفاني فکر اغېزې څرګندې شوې وې یو ښه انکشاف دی، اما دا خبره چې دده (مخفي) شاعرۍ دا وخت داسې اړخ ونیولو، چې د لویو لویو شاعرانو په کلام کې یې هم دا رنګ نه و پیدا کړی، یوه مبالغه آمېزه او ډېره خوشبینانه خبره ده چې ادبي نقادان او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي مورخين ښايي ورسره موافقه ونه کړي. ځکه په شرقي فرهنګ کې عرفان يو مسلط فکري جريان و او دی. د پښتو، پارسي، اردو، عربي، ترکي او نورو شرقي ژبو په سلهاوو شاعرانو د دغه فکري نظام تر اغېزو لاندې ډېره اوچته شاعري کړې ده.

د پښتو ادبي څېړنو له مطالعې ښکاري چې ارواښاد مخفي يو وخت د ځينو تصوفي لارو (طريقو) له ما زونانو لاس نيوی هم کړی و. د استاد رښتين د يو بيان مطابق کله چې مخفي له کابل نه مخ په آزاد سرحد روان و، په کامه کې يې له محمد صاحبزاده نه لاس نيوی وکړ. او د تصوف مسلك يې غوره کړ او د روحانيت او تصوف خواته يې توجه را وګرځوله.
همدغه استاد رښتين د خپل مقالې يو بل ځای ليکلي دي: "کله چې مخفي صاحب د ترنګزو حاجي صاحب په ژوند په غازي آباد کې استوګنه غوره کړه، په دې وخت کې دی د دنيا تودو سړو ځپلی و، د تصوف خوا ته مايل شو..."

دا بيانونه زياتوي چې مخفي لا په دارالعلوم کې طالب العلم و چې له سلوك او معرفت سره يې اشنايي پيدا کړه، خو کله چې د ژوند ناخوالې پر ډېرې شوې، نو يې ښايي تصوف ته ميلان څه زيات شوی وي، خو د مخفي غوندې يوانقلابي روښانفکر، مبارز او د خپل ولس له پرمختيا سره علاقمند شخص څنګه کولای شول چې په خانقاه کې کښيني او له جدوجهد څخه دې لاس واخلي؟ دده ژوند پرعملي جدوجهد ولاړ و.

په معاصره پښتو شاعرۍ کې د نوښتګرو سرلارو د ډلې په سر کې ولاړ مخفي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو د معاصر ادبي تاریخ مورخان او محققان په دې عقیده دي چې په پښتو ادبیاتو کې د معاصرت نخښې د شلمې پېړۍ په اوایلو کې څرګندې شوې دي [۴]

د همدې پېړۍ په اوایلو کې په افغانستان کې د سراج الاخبار په نشرولو سره (۱۹۱۰ ع) د پښتو ادبیاتو د رشد لپاره څه زمینې مساعدې شوې، مولوي غلام محی الدین افغان (۱۳۰۰ ه ش مړ) مولوي صالح محمد هوتك (۱۳۳۹هـ ش مړ) ملا محمد افغان نویس (۱۳۰۵ه ش مړ) عبدالسلام کاموي، میر محسن کندهاری (۱۳۴۱ه ق مړ) عبدالعلي مستغني (۱۲۹۳- ۱۳۱۲ ه ش) استاد عبدالهادي داوی (۱۳۶۱ه ش مړ) ملا عبدالباقي کاکړ (۱۳۴۴ه ق مړ) او ځینې نور ددې معاصرې دورې په سرلارو کې ولاړ خلك دي.

دغسې په پښتونخوا کې هم معاصره دوره د اروانباد راحت زاخیلی (۱۹۶۳ م مړ) او نورو ډېرو خدایي خدمتګارو شاعرانو له ادبي فعالیتونو او آثارو را پیل کېږي چې اروانباد مخفي هم ددې دورې د سر لارویه سرکې کې ولاړ سړی دی.

د پښتو د معاصرو ادبیاتو سر لاري که هغه په افغانستان کې دي او یا په پښتونخوا کې زیاترو د شعر په عنعنه یي قالبونو کې د عصر له غوښتنو سره سم نوي مفاهیم او مطالب ورځای کړي دي، مګر مخفي مرحوم بیا ورسره دا ابتکار هم کړی دی چې د مضمون د نویوالي ترڅنګ یې د شعر د فورم نویوالي ته هم هڅه کړې ده.

---

[۴] روهی، کاندید اکادمیسین محمد صدیق: پښتو معاصر ادبیات، پښتو څېړنې، د پښتو څېړنو بین المللی مرکز، کابل ګوندي مطبعه، ۱۳۶۷ ه ش ، ۴۴- ۷۶ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم استاد حبيبي چې په تاريخچه شعر پښتو، کې د مرحوم مخفي په باب کوم يادښت خپور کړی دی، هورې يې کښلي دي:"... مخفي پيرو سبك كلاسيك و شاعرشيواست، كه فكرش بلند و كلامش پخته و سنجيده است"[33]. اروابناد اجمل خټك په خپله اردو رساله (پشتو ادب) چې اټك کې اس پارخپره کړې ده، د مخفي د کلام په باب، استاد حبيبی ته ورته نظر لري او ليکي چې: د فضل محمود مخفي سنجيده او له معنی ډك نظم ته ډير اهميت حاصل دی (۱۰۶مخ)

خو ښاغلي رفيع، بيا په خپل اثر د پښتو ننني ادب [34] کې په ښکاره او په حقه ويلي دي چې مخفي په پښتو شاعرۍ کې د نوي فکر او تازه مضمون دننه ايستو تر څنګه په پښتو معاصره شاعرۍ کې د نوو قالبونو په رواجولو کې هم موثر پدل لرلی دی. ښاغلي رفيع په دې خصوص کې مثال د مخفي د وطن ترانه راوړی ده.

ګيورګ فيودو رو ويچ ګيرس(۱۹۲۸- ۱۹۹۴ ع) هم په همدې عقيده دی چې: " مخفي لومړنی زوړ شاعر دی، چې د اشعارو زوړ قانون او پخوانۍ حاکمه عنعنه يې ماته کړې ده" [35].

پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار دغې نظريې ته انکشاف ورکړی دی او په خپله هغه مقاله کې چې يې د مخفي او فدا د سيمينار په ويار

---

[33] حبيبي، پوهاند عبدالحی: تاريخچهء شعر پښتو، طلوع افغان، سال سيزدهم، شماره، ۴۶، ۲۰ سنبله ۱۳۱۵ ه ش .

[34] برېښ: د پښتو ننني ادب، د افغان ياد ، د زلمي هيواد مل په زيار، کابل پوهنتون، دولتي مطبعه، ۱۳۶۰ ه ش، ۶۷ مخ.

[35] ګيرس: د ميرني ولس ادبيات، د سرمحقق محمد اکبر شينواري ترجمه، د قبايلو نشرات، کابل، دولتی مطبعه ۱۳۶۴ ه ش، ۷۹ مخ.

www.melitahrik.com 0777 406 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

(مخفي د نوی او آزاد پښتو شعر د پیلامه ګر په توګه) تر سرلیك لاندې کښلې ده، د اروانښاد مخفي مشهور شعر: "خاونده ته ودا ته کړې... " په شکلي لحاظ تحلیل کړی دی او د خپلې شننې (تحلیل) په یوه برخه کې یې لیکلی دي: " په هره توګه د اروانښاد فضل محمود مخفي دغه شعری بېلګه د کلاسیکي کېښې، قالب ماتونې لومړۍ بېلګه ګڼل کېدای شي او د پښتو وګړنې (فولکلوریك) شعر تر اغېزې لاندې یې د نوي او آزاد شعر دودونې لپاره لومړۍ هڅه" [۳۶].

له لوړو اشارو او نظریو موږ دا نتیجه اخلو، چې اروانښاد فضل محمود مخفي د پښتو د معاصرو ادبیاتو په هغو لومړنیو شاعرانو کې ولاړ سړی دی چې د پښتو شعر د زړو عنعني قالبونو تر څنګه یې په داسې کالبونو کې هم شاعري کړې ده چې ادبپوهان یې آزاد شعر او سپین شعر بولي. مخفي د نویو قالبونو د عاملو په لاره کې زیار ایستلی دی.

دده د وطن ترانه او هغه بل مشهور پارکي (خاونده ته ودانه کړې زموږ د یووالي حجره) همدا ډول خصوصیات لري. د دواړو شعرونو شکلي مطالعه ښیي چې شاعر غوښتي په یو نوي ډول شعر ووایي. دده د زمان په مسلط فرهنګي بهیر کې دوې شعرې عنعنې موجودې وې: یوه د شرقي شاعرۍ عنعنه او بله هم د پښتو د ولسي شاعرۍ عنعنه. مخفي له دغو دواړو شعري عنعنو څخه په استفاده یو بل دریم شکل را ایستلی دی، چې زموږ محققانوله خپلو برداشتونو سره سم آزاد او نوی شعر تعبیر کړی دی.

---

۳۶ زیار، پوهاند دوکتور مجاور احمد: مخفي د نوي او آزاد پښتو شعر دپیلامه ګر په توګه، جرګه (مجله)، کابل، ۱۳۷۰ هـ ش ۴مه ګڼه، ۱۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې چې مخفي د پښتو په معاصره شاعرۍ کې د نوی او آزاد شعر پيلامه ګر ګڼل کېدای شي، دغه ډول په فکري لحاظ هم ده پښتو شعر ته نوي مضامين ور بخښلي دي. اروابښاد باچاخان ويلي دي: "د پښتو په شاعرۍ کې انقلاب ده راوستی و، د زلفو او د کاکل او خط و خال، ګل و بلبل په عوض يې قام، وطن، غريب او بېچاره ته د شاعرۍ مخه وګرځوله، زه ورته د پښتو شکسپير وايم، دده په پښتنو ډېر حق دی، خو افسوس چې پښتنو دده قدر، لکه څنګه چې په کار و، ونه کړ... "(زما ژوند او جد وجهد ۶۵مخ).

د باچاخان د نهضت اکثر ملګري د مخفي د شاعرۍ په باب ورته نظر لري. عبدالاکبر خان اکبر په خپلو آثارو: د افغانستان او روسي ترکستان سفرنامه او تراخه خواږه کې د مخفي د شاعرۍ په باب ډېرې د کار خبرې لري. د تراخه خواږه په مقدمه کې يې پدې باب ليکلي دي: " په ۱۹۲۰ ع کې چې زه د خلافت د تحريك په سلسله کې کابل ته په هجرت تلم. نو په غازي آباد مومندو کې د حاجي صاحب ترنګزوځای کې ما فضل محمود مخفي صاحب وليد او د هغه کلام مې واورېدو. د شاعرۍ متعلق زما خيال بدل شه، کوم ذهني انقلاب چې د مخفي صاحب شاعري په پښتونخوا کې پيدا کړې وه. د هغې نه ما ته دا معلومه شوه چې شاعري ښه شی دی...."[۳۷]

په معاصرو څېړونکيو کې ښاغلي نور محمد سهيم په خپله اثر (په اوسني پښتو شعر کې د نوښت مسأله) کې چې د مخفي د کلام کومې

---

[۳۷] اکبر، عبدالاکبر. خواږه تراخه، (مقدمه)، يونيورسټي بك ايجنسی، پېښور، ۱۹۵۸ ع، ی مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نموني اخيستي دي (د وطن د تراني په شمول) دی يې زياتره د محتوا نويوالي ته متوجه شوی دی او د اوسنيو پښتو شعرونو د محتوا د نوښت تر عنوان يې د مخفي د کلام پر نمونو خبرې کړې دي. (۵۰، ۶۸-۶۹ مخونه)

ماسترعبدالکريم په خپل مضمون (شاعر په قوم کې څه حيثيت لري؟) کې چې پښتون مجلې خپور کړی دی، د مخفي د شاعرۍ په باب کښلي دي: "په نن زمانه کې فضل محمود صاحب مخفي ما ته په بزمي شاعرانو کې د ټولو نه لوی شاعر ښکاري. دده په شعرونو باندې د سرې د رزمي شعرونو مينه هم ماتېږي ولې کومه طريقه، کوم طرز بيان او ساده ګي چې هغوی اختيار کړې ده، دغه په حقيقت کې د بزمي شاعري اصل اصول دي. مخفي صاحب چې د پښتون دې منتشر او پراګنده حالت ته ګوري، نو په واز کومي ژاړي. نن پرون مخفي صاحب د زمانې د ګردش په پيرۍ کې راغلی دی. په خپل کلي کې لکه د اسد الله خان غالب د ډېر نامرادۍ عمر تېروي. زمان وېره کېږي چې مخفي صاحب به، لکه د غالب په يو ګوټ کې مړ شي او خلق به پرې يو موتی خاورې واچوي. په وطن کې د شعر قدر دان نشته. کاشکې مخفي صاحب ته د چا فکر شوی او پښتون قوم د دې ګوهر يکدانه نه څه فايده واخيستلی ... "

د اروانښاد ماستر په بيان کې دې خبرې چې: " مخفي يې په بزمي شاعرانو کې ياد کړی دی، ماته يې د فقيد ګيرس نظريه را ياده کړه. ده هم مخفي په بزمي شاعرانو کې ياد کړی دی. زما په فکر ده ته هم دا مفکوره د مرحوم ماسترد مقالې له لوسته پيدا شوې ده. ځکه د ماستر مقاله (شاعر په قوم کې څه حيثيت لري؟) پروفيسور ما تيروس ګريګوريچ اسلانف ۱۹۷۷ مړ) خپل اثر (د پښتو دننني ليکوالو کيسې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکلونه، دویم ټوك، مسکو، ۱۹۴۹) په ۱۰۰-۹۹ مخونو کې چاپ کړې ده او ګیرس به هلته لوستې وي؟ ښاغلي باجوړي او ما په خپلو ځینو مقالو کې د ګیرس دغو خبرو ته اشارې کړې دي او مخفي مو له دې قطاره ایستلی دی او ویلي مو دي چې مخفي هېڅکله هم بزمي شاعر نه شي کېدای. اوس چې مې د ماسټر په لیکنه کې هم دا خبره تر سترګو شوه، بیا هم ما ته د مخفي د شاعرۍ په باب خپل پخواني نظر- د ګیرس په ردکې- په ذهن کې را وګرځېد، خو د ماسټر په نظریه کې چې دده د شاعرۍ د بزمي تابه په باب کوم تاویل راوړل شوی دی هغه د منني وړ دی. ځکه دده له بیانه سړی پوهېدلای شي چې د محتوی په لحاظ خود مخفي شاعري ملي او وطني رنګ لري، اما د شعر ژبه یې د خپل خوږ لت او ساده والي له نظره د بزمي شاعرۍ ژبې ته ورته ده.

همدا راز اروانباد سعادت خان جلبل (۱۹۱۴- ۱۹۷۹ع) د عبدالاکبر خان اکبر د تراخه خواږه نومي مجموعې په مقدمه کې د مخفي د شاعرۍ په باب ویلي دي: " که دا حقیقت څرګند نه کړم نو بې انصافي به وي چې پښتو کې د انقلابي - سیاسي او نوي رنګ شاعرۍ موجدان فضل محمود مخفي او عبدالاکبرخان دی.... "

د مرحوم جلبل نظر د مخفي او اکبر د شاعرۍ د خصوصیاتو په باب دقیق دی، خو پر کومې خبرې چې یې زه تبصره کول غواړم داده چې دوی په مطلق ډول دغه دوه تنه په پښتو کې د انقلابي، سیاسي او نوي رنګ شاعرۍ موجدان بللي دي، حال دا چې دا خبره په مطلق ډول ښایي سمه نه وي دغه مهال په افغانستان کې هم ځینو شاعرانو د وخت له حالاتو څخه د خپلو برداشتونو سره سم ځینې نوې خبرې کړې دي او په پښتونخوا کې هم له مخفي او اکبر سره معاصر شاعران، لکه حبیب الله کاکا (۱۹۳۹ ع

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ) محمد- اکبر خادم (۱۳۷۳ه ق مړ) میا احمد شاه (۱۸۹۴- ۱۹۶۲ ع) او نور په لسګونو شاعران لرو چې د نوي فکر د بیان خوا ته یې هڅه کړې ده.

موږ په لنډ ډول ویلای شو، چې ارواښاد فضل محمود مخفي د پښتو د معاصرو ادبیاتو د روزونکو د سرلارو په ډله کې ولاړ سړی دی.

دی نه یوازې د معاصرې دورې استازی دی، بلکې ددې دورې د سرلارو او آغازګرانو روزونکی دی؛ ډېرو شاعرانو دده له کلامه فیض موندلی دی او دده د فکر او نظر اثرات یې منلي دي. ارواښاد اکبر په دې ارتباط یو بیان لري. ده کښلي دي: " ده (مخفي) ما له د قامي شاعرۍ درس راکړی و او په حقیقت کښې دا یو سړی زما استاد دی"[۳۸]

خان عبدالغني خان، له ښاغلي حنیف خلیل سره په یوه مصاحبه کې ویلي دي:" کله چې وړوکی وم، نو د مخفي صیب او خادم صیب شاعري به مې خوښوله" (مخ په مخ، ۶۹ مخ) له دې اشارې ښکاري چې غني له کوچنیوالي د مخفي د شعر تراغېز لاندې و. ډاکترې سلمی شاهین لیکلي دي چې:" خان عبدالغني لېوني فلسفي هم په خپله وینا کې دا اقرار کړی دی چې دا د مخفي صیب د شعرونو اثر و چې په ما کې یې دقاموسولۍ د جذبې یو تحریك ایجاد کړو" (جدید نظم په پښتو کې. **۷۵** مخ)

---

[۳۸] د افغانستان او روسی ترکستان سفرنامه، ۱۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخفي په پښتو شاعرۍ کې هم د شکل له پلوه او هم د فکر له پلوه د بدلون خواته جدي او بريالۍ هڅه کړې ده. په خپلو هڅو کې کامياب دې روان شعرونه يې ويلي دي، ژبه يې خوږه او پسته ده، د شعر لپاره د کلماتو په انتخاب کې مهارت لري، ډېر جذاب او خواږه کلمات استعمالوي.

د شعرونو د جذب قوه يې زياته ده. پر لوستونکو او اورېدونکو اوس هم ښه اغېز لرلای شي، اما هنري خوا يې درنه او د اعتنا وړ نه ده، بلکې د مبلغ او همدفمند مبارز په توګه په رډه او رسا ژبه خپل پيغام نورو ته رسول غواړي. خو سليس او فصيح.

زموږ په معاصر فرهنګي بهير کې د مخفي د موقف او په پښتو معاصرې شاعرۍ د ده د اثر دا بحث به د ډاکترې سلمى شاهين په دې لاندې خبرو پای ته ورسوو. ځکه دا خبرې د ده د فکري بهيرونو او دآثارو د ارزښتونو يوو نچوړ دی:

"مخفي صاحب په پښتو کې د جديد نظم هم د ستايل او هم د مضمون له لحاظه وړومبی نظم ګو شاعر دی. د ده په عصرکې که هر څو نور شاعران هم د ده ملګري ليدی شي، خو که مشري په مشري وي نو د پښتو د نظم ابتدا يقيناً چې د مخفي د ذات نه کېږي. دا نه يوازې په دې چې د فورم يا ستايل له لحاظه نوی دی. بلکې د حريت او آزادۍ د جذبې کړنګارهم پکې ډېر په زور اورېدی شي. د مخفي صيب د نظم خاصيت يوازې دا نه چې نوی او جديد دی، بلکې په يو شعوري تحريکي انداز کې يې د پښتو د شعر اصليت ترمخه نيولی دی. روايت يې ښخي ملي دی او د ملي بحرونو او اوزانو شاعري پدې مقصد کړی ده چې د پښتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاج مطابق وي. دا د نظم ومقصدیت یو اعلی امتیازي انداز دی چې کوم یو ولس ته د آزادۍ سبق ورکولی کېږي، نو په هغه نظم کې دې ورکړې شي کوم چې ددوی د فطرت سره سم وي" (جدید نظم په پښتوکې، ۳۹ مخ)

د اجتماعي او اصلاحي چارو عاشق مخفي:

مخفي د انجمن اصلاح الافاغنه د تاسیس له وخته بیا د خدایي خدمتګارو د ډلې تر جوړېدو پورې له دغې مبارزې ډلې سره د زړه له کومې روابط ساتلي دي. دانجمن د فکري بنسټونو په غښتلتیا کښې یې خپله ملي فریضه سرته رسولې ده. د انجمن اصلاح لافاغنه په باب په کښل شویو زیاترو لیکنو کښې دا خبره زما تر سترګو نه ده تېره شوې، چې چا دې مخفي هم ددې انجمن په کارکنانو کښې یاد کړې وي، مګر یوازې ارواښاد محمد اکبر خادم په خپل یو نظم کښې چې عنوان یې دی "انجمن اصلاح الافاغنه اتمانزی" په دې نظم کښې یې د مخفي یاد ددې انجمن د یو کارکن په توګه په دې ډول کړی:

ملا محمود مخفی صاحب	محمد یوسف صوفی صاحب
عبدالغفور اخی صاحب	هم شیدا د ګل په شان
څوک عالمان څوک شاعران	څوک زاړه او څوک ځوانان
څوک میاګان او څوک خانان	ایماندار او صادقان
دوی دی ډیر خدمت	هم په لاس هم په دولت
خدای دې ورکاندي عزت	دوی ژوندی کړو قوم افغان[39]

---

[39] خادم، محمد اکبر: ګلدسته خادم، ایمپایر الکټریك پریس، اګست ۱۹۳۷ ع، ۱۶۱ – ۱۶۰ مخونه.

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې که مخفي ددې انجمن تر اشراف لاندې د اتمانزو د آزاد سکول د کارکنانو او د بچو په ملي روزنه او احساس را پارونه کښې برخه درلودلې ده، بالمقابل د دې انجمن خلکو او د سکول شاګردانو هم د مخفي د شعر په خورولو او عامولو کښې خپله ونډه سرته رسولې ده.

د مخفي ترانې او وطني اشعار ډېر جذاب وو، د خلکو له روحياتو او د هغه وخت له ملي غوښتنو سره برابر وو. نو ځکه په غونډو کښې به ځوانانو او شوقيانو په شور او جذبه اورول او ناست خلك به يې په احساساتو راوستل.

مرحوم احمد کاکا د مخفي د يوې ترانې د اغېزمنۍ بابت داسې ليکلي دي: " ددې نه پس بيا ماستر کريم، فضل کريم- چې په تور مشهور و- حمدالله او حنيف الله په شريکه باندې د مخفي صاحب هغه ترانه چې په ۱۹۲۱ کې هغه جوړه کړې ده او د سکول هلکانو به ويله، د کورس په شکل کې شريکه باندې واوروله. د ماستر آواز سره د ملګرو چې، لکه ښامار ته بيم غړاوه او هغه ورته تاو را تاو کېږي، خلقو باندې دومره اثر وکړو، ولې چې يو د آواز خوږوالی، بل الفاظ چې د موقع سره برابر وو، نو ځکه يې خلق د تاثير لاندې راوستل... ددې نظم په هره کړۍ به دا دور کېدلو جلسه دې حد ته ورسېدله، چې بلکل په خلقو کې د نوي ژوندون روح پوك وهلی شو، يو خوا آوازونه ، بل خوا هر يو د بل دپاسه او بل خوا د پښتو ژبې خوږ وزن دغې يوې ترانې د نشتر کار ورکه... ".[۴۰]

---

[۴۰] احمد کاکا : خدايي خدمتګار تحريك، د قبايلو نشرات، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۶۹ هـ ش ، ۱۸۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانجمن اصلاح الافاغنه په جلسو او مشا عرو کې چې به د مخفي نظمونه اوربدل کېدل ځینو دغو نظمونو به انعامونه ګټل. د انجمن اصلاح الافاغنه په هغه کالیزه جلسه کې چې د ۱۹۲۷ م کال پسرلی په اتمانزوکي جوړه شوې وه ددې کالیزې په ترخ کې مشاعره هم شوې وه. ددې مشاعرې درې نظمونو انعامونه ګټلي وو چې دوهم انعام پکې د مولانا فضل محمود مخفي و[41].

په یادې شوې جلسې کښې د دریو اورول شوو انعامي نظمونو د فکري قوت او ملي شور او زور په باب اروابناد عبدالخالق خلیق (۱۸۹۵- ۱۹۷۸ع) په خپل یو بل اثر کې لیکلی دي: " سرعبدالقیوم خواهش ظاهر کړو چې ما ته هغه انعامي نظمونه واوروه، باچاخان هغه نظمونه را وغوښتل او چا ورته واورول. سر عبدالقیوم ګهبراو غوندې شو، وې چې یره باچاخان تاسو ډېر زړور خلق یئ، تاسو وېرېږئ نه، چې د داسې خیالاتو اظهار کوئ. باچاخان وخندل، وې زمونږ د زړه نه د انګرېز وېره وتې ده، صرف د یوه خدای وېره پاتې ده... "[42].

د مرحوم خلیق له وینا ښکاري چې دغه درې نظمونه (چې یو پکې د مخفي و) دومره پاروونکې او د انګرېزي استعمار ضد وو چې په اورېدو یې ځینې خلك وار خطا کېدل.

لنډه دا چې فضل محمود مخفي په پښتونخوا کښې د اجتماعي او اصلاح کارونو یو رښتینې مبلغ، خدمتګار او عاشق و چې اصلاحي او

---

[41] خلیق، عبدالخالق: زه او زما زمانه، ادارۀ اشاعت سرحد، پېښور، منظور عام پریس، ۱۹۶۸ ع ، ۴۰ مخ .

[42] خلیق، عبدالخالق: دآزادۍ جنګ، ادارۀ اشاعت سرحد، پېښور، حمیدیه پریس، ۱۹۶۱ ع، ۸۶-۸۷ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي افکار يې پر عمل او وينا څرګند وو او ورسره د خلکو سرمشق وو. له دې سربېره مخفي د پښتو د معاصرو ادبياتو يو رسالتمند سرلاری دی چې آثار يې د نويوالي بشپړې ځانګړنې را خپلې کړې او په خپل وخت کښې يې د خلکو د ويښولو، د وطن د بچو د فکري روزنې او شاعرانو، ليکوالو ته د سر مشق کېدلو له لياره خپل ملي او وطني رسالت ښه تراتر سره کړی دی. که څه هم اوس موږ دده لږ آثار په واك لرو، خو دغه لږ آثار يې هم د خپلو کيفي ارزښتونو له پلوه د ډېرو له سترو ديوانونو نه هم زيات ارزښتمن دي.

د مخفي تاليفات:

ماخپله تر اوسه د مولوي فضل محمود مخفي کوم مستقل چاپ شوی اثر نه دی ليدلی.

له ما سره دده متفرق چاپ شوی اشعار او ځينې مضامين شته دی. خو په ځنيو مقالو کې دده د ځنيو آثارو يادونه شوې ده.

د مخفي ديوان:

استاد رښتين په خپله مقاله کې ويلي دي: مخفي د شعر ديوان درلود. د ترنګزو د حاجي صاحب د منځوي زوی فضل شاه باچا سره دده د اشعارو قلمي نسخه موجوده وه. وايي چې د کاږه پاڼ له مولوي صاحب سره هم دده د قلمي ديوان يوه نسخه ليدل شوې وه. مخفي صاحب د تصوفي اشعارو يو ديوان هم درلود.

اروابناد ننګرهاری دده د اشعارو د ديوان په باب په خپله مقاله کې کاږي: " جناب فضل معبود کشر باچاګل صاحب وايې، چې مولانا مخفي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلو سوزنده او د قامولې له مينې ډکو اشعارو ديوان ما ته راکړې و.... ".

د دغو دوو ليکوالو له ليکنو معلومېږي چې مخفي د شعر ديوان درلود ، چې له بده مرغه اوس ورك دی.

مورېك نامه:

ښاغلي سليم په خپله مقاله کې ددې کتاب بابت ليکلي دي: " دغو ورځو کې مخفي صاحب د چارسدې په سکول کې و او په اتم جماعت کې يې سبق ويلو، د هغه د ژوند د ټولو نه لويه وسله هغه د فيرنګي استعمار او د هغه د تالي څټو خلاف اولنۍ غزا شروع کړه او د قوم د بيدارۍ دپاره يې يو کتاب ليکل شروع کړل. د دغه ورځو د مخفي صيب شاعرۍ ته مونږ د پښتو اولنۍ طنزي شاعري ويلی شو. ځکه چې ټول شعرونه يې په انګرېزانو او اوده قوم د طنز نه ډك دي. ددې کتاب نوم مخفي صيب منرك نامه اېښوولې وه... " ددغه کتاب پته اوس نشته، څه بيتونه يې ښاغلي سليم په خپله مقاله کې اخيستي دي.

دغه رنګه نومورې سليم په خپله ياده شوې مقاله کې راوړي دي، چې مخفي په انګرېزي ژبه هم ډېر اشعار ويلي وو. کوم انګرېز چې دا شعرونه ليدلي وو، نو يې ډېر خوښ کړي وو. دا چې دده شعرونه انګرېزانو خوښ کړل، نو ده له انګرېز سره د مخالفت له امله هغه شعرونه څيري کړل. ويل کېږي چې مخفي يو مسدس هم ليکلی و. له دې سربېره استاد رښتين کښلي دي چې: " دغسی يې د اسلامي فلسفې په خواوشا کې هم په پښتو نثر يو کتاب ليکلی و".

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې نور کتابونه:

کله چې د افغانستان د وروستيو ناوړه حالاتو له امله زه پېښور ته لاړم، نو خبر شوم چې د دې سيمې له يوه حساس پښتانه ځوان ښاغلي شلمان سره د مخفي صاحب درې اثره موجود دي. ما په ښاغلي شلمان پسې تلاښ وکړ، تلاښ نتيجه ورکړه. ښاغلي شلمان په پښتني او فرهنګي مينه دغه درې کتابونه ماته راوړل. څه موده له ماسره وو او بيا مې په مننه بېرته ورکړل. دغه درې کتابونه يو په درې دوهم په پښتو او دريم په اردو و. مګر ما پکښې د مخفي صاحب نوم نه کړ پيدا. له ښاغلي شلمان نه مې پوښتنه وکړه چې په دې کتابونو کښې خو کومه داسې نخښه زما تر سترګو نه شوه چې مخفي صاحب ته په نسبت کښې دې سرې پرې شکمن نه شي، ځکه نه يې مورږ ته خط معلوم دی او نه د مخفي صاحب په خط او امضا له مورږ سره کوم اثر شته چې ددې کتابونو له خط سره يې مقايسه کړو او ځان پرې ډاډه کړو چې دا درې کتابونه هم د مرحوم مخفي صاحب دي؟

ښاغلي شلمان را ته په ځواب کښې وويل چې دا کتابونه ما د مخفي صاحب له اولادې تر لاسه کړي دي، نو ځکه د هغه دي. د درې واړو کتابونو موضوعات فکري، فلسفي او عرفاني دي او سره نزديکتونه هم لري، سړی دا اټکل کولای شي چې يو سړي دې ليکلې وي.

زه د ښاغلي شلمان وينا ته د درناوي په خاطر د مخفي صاحب د تأليفاتو په لړ کښې دغه درې سره کتابونه هم لړ لړ ښيم:

(۱) **درې اثر**: ټول ۸۵ مخه دی. اثر په نثر ليکل شوی دی، په منځ منځ کښې يې پارسي نظمونه او عربی عبارات هم راغلي دي. په دوهم مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې يې تر بسم الله الرحمن الرحيم وروسته ليکلي دي ماخوذ از اکسير القلوب.

کوم بحثونه چې په دې کتاب کښې راغلي دي: بحث تنزلات، بحث صفت علم، بحث عالم کبير، بحث عالم صغير، بحث کشف، بحث مراقبه، در بيان مقامات سلوك، بيان حواس عشرۀ ظاهرى و باطنى، قبض وبسط، طريق استخاره او په پای کې يو بل بحث دی، چې په نظم راغلى دی خو عنوان يې دی: در بيان اذکار و محلهای آن و اعداد آن و افکار آن.

(۲) پښتو اثر: اصل او ويخ د کارونو د بنی آدم، دا کتاب په پښتو نثر دی. ټول مخونه يې ۹۳ دي. او په دې عباراتو شروع شوی دی: هر کار يا حرکت چې د بنی آدم نه ظاهر ته راوځي، اول د هغې کار يا حرکت اراده د هغه په زړه کښې را پيدا شي، پس له هغی هغه کار يا حرکت صادر شی. ددې نه معلومه شوه چې اصل او ويخ د کار د بنيادم د زړه له ارادې وي.

په دې خبره د پخوانو او اوسنو فلسفيانو او زمونږ د اهل اسلام د حکيمانو اختلاف دی چې آيا د بنی آدم د ارادې ځای زړه دی که دماغ. اهل سلوك د اهل اسلام په پوره طور سره ثابته کړې ده چې په بنی آدم کښې د هغه د ارادو درې ځايه وي: (۱) دماغ دی، چې ددې ټول قوتونه د دماغ سره اړه لري. (۲) قلب دی، چې ددې ټول قوتونه د زړه سره تعلق لري. (۳) روح دی، چې د ټولو قوتونو سرچشمې روح اعظم دی.

(۳) اردو اثر: دا کتاب چې ټول ۷۰ مخه دی په نثر کښل شوی او پيل يې دا دی: اما بعد دنيا اور مافيها کا علم ظاهرمیں تو حواس خمسه کې ذريعی سی حاصل هو، ليکن حقيقت يه هی كه اسی حواس خمسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کا اصل ذهن کې وه پانچ قوتیں هین جیسی کو: (۱) وهم یا قوت وهم. (۲) خیال یا تخلیه. (۳) تصور. (۴) حافظه. (۵) فکر کها جاتا هی.

ما ددې درې واړو کتابونو ځانګړي نومونه پیدا نه کړل، نو ځکه مې د دري اثر، پښتو اثر او اردو اثر په نامه معرفي کړل.

«۴»

د مخفي ويناوې او ليکنې:

د مخفي د پېژندنې د دې وړې رسالې په پای کښې غواړم دده هغه آثار لوستونکيو ته وړاندې کړم چې د شلمې پېړۍ له درېيمې لسيزې نه تر اوسه په متفرق ډول د افغانستان او پښتونخوا په مطبوعاتو کښې چاپ شوي دي.

دا را ټول شوي مواد د مخفي خپل آثار دي. له هرې ټوټې او هرې مقالې سره يې نوم چاپ شوی دی. له بلې خوا د وينا سبك او شيوه او فکريې هم د مخفي دی، نو ځکه د شك مجال پر نشته.

بايد زه دلته دا خبره هم ياده کړم چې په دې کابو پنځوسو شپيتو کلونو کې بنايي په ځينو نورو آثارو او موقوتو خپرونو کښې هم د مخفي

www.melitahrik.com 0771 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور شعرونه او مقالې چاپ وې چې متاسفانه زه نه يم پر پيښ شوی. پر هغو چې پيښ يم هغه مې را نقل کړي دي چې ددې رسالې په وروستۍ برخه کې يې تاسو ته وړاندې کوم. اما يوه يادونه بله هم ضروري ګڼم چې ما يوازې پرپيښيدو اکتفا نه ده کړې، يعنې دا چې کله ما د مخفي په باب ددې رسالې د ليکلو پريکړه وکړه، نومې د مخفي په متفرقو دغسې اثارو پسې هغه منابع و لټول چې د مخفي د آثارو د نشر امکان پکښې موجود و، لکه: په کابل کښې خپريدونکې انيس اخبار او پښتون مجله. ما د انيس د ۱۳۱۱-۱۳۰۹ هـ ش کلونو کلکسيونونه ګرده وپلټل، هلته مې دده يوه دري مقاله او د هماغې مقالې په پای کښې دده يو پښتو نظم وموندل چې د دې مجموعې په پای کښې راوړل شوی دي.

د انيس اخبار د همدې مهال په ځينو ګڼو کښې ما ځينې داسې ترجمې وليدې، چې په پای کښې يې د ترجمان اداره امضا وه، څنګه چې د انيس د اداري ترجمان هغه وخت مخفي صاحب و، نو کېدای شي دا ترجمې هم د مخفي صاحب وي؟ خو دا چې نوم يې ښکاره نه و ورسره راغلی او بله دا چې اکثر خبري مطالب وو، نو ځکه مې را نقل نه کړل.

د پښتون مجلې کوم کلکسيونونه چې د کابل په کتابخانو کښې ميسر وو، هغه مې ګرده پسې وکتل او کله چې پيښور ته ورغلم د پښتو ډيپارټمنټ په کتابخانه کې د پښتون د بيلابيلو نشراتي مرحلو ښايسته ډيرې ګڼې موجودې دي. ما دا ګڼې په همدې نيامت ټولې له نظره تيرې کړې چې که د مخفي څه شی پکې و مومم. څه چې لاس ته راغلي دي، هغه د لوستونکيو مخې ته ايښوول شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا آثار که څه هم په کمي لحاظ لږ دي خو په کیفي لحاظ دا څو محدود پاڼکي او ټوټې يې هم ډیر قیمتی آثار دي.

د مخفي د آثارو دا حاضره مجموعه په دوو برخو ویشل شوې ده: لومړی یې د منظومو آثارو ده او په دوهمه برخه کښې یې منثورې لیکنې راغلې دي.

په د مخنیو بحثونو کښې مې د مخفي پرشعر لږ خبرې وکړې، خو په نثر مې یې څه نه دي ویلي، دا چې په دې مجموعه کښې دده پښتو او دري منثورې لیکنې هم شته، نو ځکه بې ځایه به نه وي، چې دده په منثورو لکښو هم څو خبرې وکړم.

(۱) دده کومه پښتو منثوره لیکنه چې ما را اخیستې ده، که یې سرې د نثر په ډولونو کښې صنف بندی کړو، نو یې علمي نثر بللی شی، خو ژبه یې د علمی نثر له موازینو سره برابره نه ده اوډل شوې، بلکه ډیرو برخو کښې د لیکوال د پرداخت شاعرانه شیوې پرې خپل اثرات پریښې دي. زما په عقیده دا نثر په ځینو برخو کښې خاص آهنګ پیدا کوي او کله مطنطن شی. لکه دا ټوټه: " دنیا آباده سرترسر، انسان خوشحاله اکثر، زمکه باغ عدن، عدن هر وطن، لیکن که د سترګی دې پټې کړې او بې ایمانی ته دې متې کړې، په کرلیچ دې موټې کړې، نو چا بری به وران وران شی، ملکونه به بې نشان شی".

د مخفي نثر سره له دې چې په علمی نثرونو کښې حسابیږي، خو ساده والی خوږلت او ځینې ادبي ښیګڼې هم لري.

(۲) دده کومه دری مقاله چې په دې مجموعه کښې خوندي ده. د مقالې عنوان ته په پاملرنه په عادي او ژورنالستیکو نثرونو کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسابیږي، خو د لیکوال علمی معلوماتو هم خپل ځان پکښې ښکاره کړی دی، دده دري نثر فصیح، بلیغ او روان دی.

په لنډه توګه ویلی شو چې مخفي د شاعرۍ تر څنګه ښه نثر لیکونکې هم و، په پښتو او دري یې ښه نثرونه لیکلی دي. هغه درې (پښتو، اردو او دري) منثور کتابونه چې ده ته منسوب دي .د هغو پر موضوعي خصوصیاتو خبرې کړې دي او د نثرونو په ډولونو کې دري واړه په علمي نثرونو کې ځای نیسي.

لومړۍ برخه وینا وې

« ۱ »

چــې د زړهٔ درد دې را کـــوه نـــو اوس دا وا راکـــا
طاقـــت د صبـــر را کـــې نشـــته دی ژړا راکـــا
پــه قــام مــین د نـامرادۍ تیـارو کــې ځــی پــه امید
مانــا امیـــده لـــه دې تیـــرو کـــې یـــو رڼــا را کــا
لـــه زړه تـــر ژبـــی پـــورې واړه شـــومه ســـیند دوینـــې
دې ســـیند د وینـــې لـــره تللـــو تـــه یـــو خـــوا را کـــا
پـــه اور د مینـــې د عاشـــق زړه نـــهٔ ســـوزیږي زمـــا
مـــا نـــا قـــلاره تـــه د ســـونې چـــل جـــدا را کـــا
فریـــاد دې نـــه خیـــژي لـــه خـــولې نـــه راتـــه وایـــې خلق
مـــالـــه دې خلقـــو تـــه طاقـــت د څـــه ویـــنـــا را کـــا

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلـی د غــم د ســیند پــه مــنځ کــې نــا امــیده ولاړ
مخفــي، مضــطر لــه د "امــن یحــب" دعــا راکــا[43]

«۲»

وطن، وطن، وطن یا خوږ وطن زما
په ما له هرڅه ګران
په تاکې دی آرام د روح د سر د تن زما
له تا نه زه قربان
چې څوک په ښاریو کې د بل چا لتهوي زر
او نا قلاره وي
یادیږي ورته لاس په تندي باندې پاس په سر
او بې آرامه وي
د داسې ورږو سترګو خلقو حال وی تل بتر
او خوارو زاره وي
دداسې ژونده ښه دی خدایږو ځنکدن زما
د قام په ننګ روان
وطن، وطن، وطن یا خوږ وطن زما

[43] آزاد افغانستان، ۱۳۳۳ هـ ش د جوزا د ۷۱ می نیتهی ګڼه، ص ۴. دا پارکې ما له آزاد افغانستان نه نقل کړی و، کله چې د پښتون په ۴ مه ګڼه اکتوبر ۱۹۲۸ع، ۲۹ مخ کې دا پارکې وکتل شو، نو ښکاره شوه ، چې د آزاد افغانستان د ضبط ښه سمه نه وه، تر مقطع د مخنی بیت هم پکې نه و. ددې پارکې اوسنی ښه د پښتون له مخی سمه کړل شوه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ما له هرڅه ګران

****

شړی د داسې کس له شاله ښه ده د بل چا
چې نه لري غيرت
شوده ده د بزو، ده په لوری هر سبا
اوبه يې دي شربت
جونګړه ده غوره له ماڼۍ ده د بل چا
او فـقر يې دولـت

له تاجه د بل چاښه دی پټکې خيرن زما
د قام په غم روان
وطن، وطن، وطن يا خوږ وطن زما
په ما له هرڅه ګران
په تا کې دی آرام د روح د سر د تن زما
په تا کې دی آرام
وطن، وطن، وطن يا خوږ وطن زما
په ما له هرڅه ګران[۴۴]

«۳»

خاونده ته ودانــه کړې

[۴۴] پښتانه ليکوال، دوهم چاپ، ۲۶- ۲۷ مخونه ؛ خليل: هميش، د اباسين چپی، پېښور ۱۹۵۷ع، ۳۷-۳۸ مخونه. د پښتانه ليکوال څلورم چاپ، ۵۳ – ۵۴ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ د يو والي حجره

يو ځاى پکښې د ځانه کړې

د پښتون ډلـــه خوره

يو زړه، يو سا ، يو شان کړې

دې بيل او بيل پښتون لـره

****

کشمير نـه تر هـرات هورې

بـلوچستان نـــه تـــر دورې

دا ټول پښتون دى هر چرې

څه رنګ دى پروت ذرى ذرې

د يــو وجـود په شانې کـړې

يـــا خـدايـــه دا ذره ذره

****

لويــو تـــپـو د پښـــتنو

په غره په سم پرتو درنـو

نمسو د لويـــو پلر ګنو

راځئ چې يو شو ليونـو

يا لويه خدايه ورانه کړې

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیره بیلتون لره دیــره

****

پښتو زمونږ چـرتـه يې
ولی زمونږ نه بیرتـه يې
زمونږ زړه ځیګر تـه يې
زمونږ د قام وزر تــه يې
په مونږه لار ته آسانه کړي
چې مونږ یو شو کل سره

****

د پښتنو اول نیکـــــــــــه
خواره نمسي دې یو کړه تــهٔ
دا شاني تیت دي دوی په څهٔ
خبر لهٔ یـــو لهٔ بل نه، نــه
یا لویه خدایه ورانـــه کړي
سپیره بیلتون لـــــره ډیره

***

زمونږ له ملك نــه دښمنان
یا خدایه لر کړې نن زمـان
په مونږه کړې زمونږه خان
زمونږ د قام زمونږ د ځـان

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

رڼا زمونږ لـــه ځا نه کړي
د پښتون تـــوره تیره [45]

«۴»

خادم د شریعت ساتونکي د ملت
خاوند د لوی عزت زمونږ اعلیحضرت

یو سوری د اولس په سر د ټول افغانستان
امیر امان الله خان

د ملك په ننګ ونام هر ساتي بې آرام
خدمت کې د اسلام کړیږي هر مدام

پر موږ باندې دی زیات له مور او پلاره مهربان
امیر امان الله خان

ستا فکر او ستا خیال بس دی زمونږ په حال
خپل ځان لري ملال چې مونږه کې خوشحال

ښتن دې لري تل خوشحاله تا په هر زمان
امیر امان الله خان

ته یې زمونږ مین ته یې زمونږ لدن
ته سا زمونږ د تن ته روح یې د وطن

---

۴۵ کابل مجله، د ۱۳۲۶ هـ ش کال، د اسد د ۱۵ می کڼه، ۱۲- ۱۳ مخونه.

د پښتنی ارمان لومړی ټوك، ۱ مخ کې هم د مخفي صاحب دغه شعر چاپ دی، خو وروستی بند یې پکې نشته او پنځه کړۍ پکې راغلې دي (۱۳۴۴هـ ش کال د کابل چاپ) دا ترانه په ډیرو منابعو کې ګډه وډه او ناقصه راغلې ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناموس زمونږ د ملك له ستا وجود دی نګهبان
امیر امان الله خان

ته يې د ملك رڼا   تـه يــې ددين پناه
زمونږه تكيه ګاه   مونږ فخر كړو په تا

څرګند دي نوم د قام زمونږه كړ په ټول جهان
امير امان الله خان

زمونږ نه وه خپل واك   ډيرګران وه داسې ژواك
ته پاخيدې چالاك   پـه فضل د رب پـــاك

آزاد دې قوم زمونږه كړ له جغ د دښمنان
امير امان الله خان (*)

www.melitahrik.com 0777 400 116

زمونږ نه وه دستور   په كار وه دا ضرور
تــيار كه تا صفور   مونږ ټولو تـه منظور

ساتونكې د دستور د دين زمونږه له نقصان
امير امان الله خان

تا جوړ كړه مكتبونه   پكې لـــولي علمونــه
د هــر فــن كتابونه   زامن زمونږ او ورونړه

رسيږي و هر چا ته فيض د علم په هر آن
امير امان الله خان

زمونږ نـــه وه جرګه   تا جوړه را له كړه

---

* هر ساتې= هر ساعتې= ساعت يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرې کېږي زمونږ بنه　　　پـادشاه له تـا سره
مولاله تا رضا شه تا رضا کړه وطنیان
امیر امان الله خان

پـادشاه زمـونږه سر　　　حاضر دی ستا په در
زمونږ زړه او ځیګر　　　د ی ستا پـه مدح سر
قربان له تانه زمونږه اې زمونږ د ملك امان
امیر امان الله خان [46]

«۵»

زه د قام په غم ژونـدی یــم
دغه غم مې پــه زړه تـــل وي
په ځیګر ســوی له دې یـــم
سر کې اور مــې دینه بل وي
خدایه داسې وخت به راشي
چې زمونږجهاز به هم وي
لکه باز به په هوا شې
په ترخو اوبو به سم وي
ریل به هم زموږ پیدا شي
تار به هم په هر قدم وي
زه دقام په غم ژوندی یم
دغه غم مې په زړه تل وي

[46] رویداد لویه جرګهء افغانستان ، ۱۳۰۳ ه ش ، ۳۷۲ -۳۷۴ مخونه.

www.melitabrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځیکر سوی له دې یم
سرکې اورمی دینه بل وي
*****

اې زما ننکېالی قامه
وخت د ننك او دسیالۍ دی
د دنیا په ډاګه عامه
نن هر قام په د او ولۍ دی
چې خپل قام نه کړې بد نامه
نن هر قام په ننګولۍ دی
خدا یه مرله دې پخوا وی
چې مې بل ته قام خجل وي
زه د قام به غم ژوندی یم
دغه غم می په زړه تل وي
په ځیکر سوی له دې یم
سرکې اورمې دېنه بل وي

www.melitahrik.com
0777 400 116

***

زما یوټکې د وینې
د وطن په مینه رنګ وي
غوښه پوست می په رښتینې
جوړ دقام په نام وننګ وي
په رښتیا پښتون زلمی یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما کار پښتو او ننګ وي
تل دې مړزه هم په دې یم
دا دې تل مې په زړه وي
زه دقام په غم ژوندی یم
دغه غم می په زړه تل وي
په ځیګر سوی له دې یم
سرکې اور مې دپنه بل وي
****

خدایه داسی ژوندون را کړې
چې په زړه کې غم د قام وي
دواړه سترګې مې نمنا کې
په دې غم سبا ما ښام وي
را کې درد داسې پیدا کړې
چې وجود مې بی آرام وي
پدې غم کې لیونی وی
دا سودا می د زړه مل وي
زه د قام په غم ژونده یم
دغه غم می په زړه تل وي
په ځیګر سوی که دې یم
سرکې اور می د پنه بل وي[۴۸]

---

[۴۸] دا پاړکې د پښتو په ځینو تذ کرو او ځینو موقو تو خپرونوکې ټوټې ټوټې چاپ شوی دی.

www.melitabrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۶»

ستوریــو د آسمان اوچت
ښکاری پــه تیرو کې تت
شپه زمـــا د بـد قسمت
وایې پاتې شومـــره ده
حق حیران دریـان مخفي
ګډ په های سوران مخفي
بې هوشه بې ځان مخفي
او پیالۍ نسکوره ده[49]

«۷»

څۀ عجبه وخت و چې قبوله دې دعا کړله
وادې خشتو فضل معبود ورکه دې بـلا کړله
اوس که درتـــه ژاړم هزار ځله دعا کوم
نــه قبلیږي خدایه بې تاثیره دې دعا کړله[50]

www.melitahrik.com 0777 400 116

مانا دا چې هربند یې دیو ځانته پاړ کې په توګه چاپ شوی دی. ماهم له بیلا بیلو ځایونو پدې مجموعه کې شو ځایه د جلا جلا پاړکو په توګه خوندي کړې وو. کله چې مې د خان شهید، خان عبدالصمد خان اڅکزي (زما ژوند او ژوندون) وکوت، نو د مخفي د دې پاړکي بشپړ شکل پکې خوندي و، (۳۱۲مخ). ماهم له همدې ځایه په حاضره مجموعه کې بشپړ را واخیست.

[49] پښتو مجله، ۱۹۸۱م، می– جون ګڼه

[50] پښتو مجله ۱۹۸۱، می – جون ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۸»

دریــــغه دریغه اي عدمه
تا کې پروت وی بې غمه
دلتــــــه چا زه را وستمه
ډك له درده له آزاره [۵۱]

«۹»

ما له د زهرو پیاله را کړئ چې پری و مرمه زر
ګیله بـــــه هره ورځ په مخکې د طبیب نه وي
پسه چې لــــه سرمښ خلاصوی حلالوې پخپله
داسی احسان خو دي په ما غریب مخفي نه وي [۵۲]

www.melitahrik.com 0777 400 116

«۱۰»

د دنیا پــــه ارت میدان زه
یم غونډسکې د چوګان زه
بغرګی لتــــی د آسمان زه
خورم په سر باندې هرواره
د آسمان د ژرندې لاتــــدې

---

[۵۱] پښتو مجله ۱۹۸۱، می – جون ګڼه.
[۵۲] پښتو مجله ۱۹۸۱، می جون ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مزکې پــــه سر باندې
تــــل دې ليرېمه ارمان دی
زۀ مخفي غريب بيکاره [53]

«۱۱»

څۀ له رګ د بدن مې طبيب ګوری نن
نن مې دی څنکدن را لـه راوړئ کفن
را له راوړئ کفن

ددنـــيا دنـــګو غـــــــــرو
آبـــــــادواو ميـــــــــرو
سيند او خـــــــوړو او چېنو
پاتې ستاسې ديدن، پاتې ستاسې ديدن
را له راوړئ کفن

ښـو خوانانو تـمام
چې کوئ هر مـدام
ښه لپاره د قـــــام
زمـــا واخلئ سلام
سامې خيژي له تن
را له راوړئ کفن

د دنـــــيا د ديــــــــــرې

---

[53] دا توټه، د پښتو مجلې د ۱۹۸۱ ع کال د مې ،جون ګڼې څخه اخيستل شوې ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي مخفي هـــــــــــــر سړی
څوك ړومبی څـــــــوك وروستی
ښه دی خدای ته رفتن، ښه دی خدای ته رفتن
را له راوړئ کفن (۵۴)

«۱۲»

ربه مونږ لــه مینه د قام را
په دې اور کې را له آرام را
ته ددې نه روغ هر اندام را
ته د مینی مونږ لــه جام را
***
چې نمرود ته هم حق ویونکي وو
د فــرعون نه نــه ویریدونکي وو
امتی ، امت بــه ویـــونکي وو
مونږ له دغه شان اسلام را
ربه مونږ لــه مینه د قام را

***

چې نــه شور لري نه آواز لري
د میــن زړه راز ونیاز لـــري
لکه بوی د گل د زړه راز لري

---

۵۴ پښتو مجله: می ، جون ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ له دغه شان اسلام را
ربه مونږ له مینه د قام را [55]

«۱۳»

یو ځلی یـــــو زړې پیشو کـــړه جمع منږکان
وې اې زما بچو ړو تــــــــاسې مه کوئ خفګان
زه حج له ومه تـــــلې حج می کړی یم راغلې
بی ذکره ویم چې بله څه می له خولی نه، نه ایستلی
***

قصه به درتــــه وکړمه یــــــوه د امریکې
یو ځلي یو ســـــړی و ددې ملك په هغې کښې
وې اخلمه کوټه چې په قلار اوســــــم پکښې
خاونـد د کور تـــــه وویل چې څو به یې را کې
اوس ګوره چې خاوند د کور یې څه رنګ شو ګویان
***

وې تـــه یې رعیت د پیرنګیانو د لندن
په ختـه کښې اخښلې غلامی ده ستا د تن
چې تا لــه کوټه درکمه دپاره د مسکن
ګویا د بې ننګۍ بوټې نا لومه پـه وطن
څه، څه ددې ملکه نـه صاحب مهربان

[55] پښتو (مجله)، پښتو اکېډیمی، پیښور، د ۱۹۸۱ ع کال د می، جون ګڼه، ۹۲-۹۳ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

دنیا کې دي قومونه چې لــري خپل حکومت
جاپان او امریکې ته فکر وکړه یــو ساعت
هریو په خپل هنر سره حاصل کړو بادشاهت
بیا دغه بادشاهت یې په دنیا کې کــړو اوچت
په علم په هنر شو د ملکونو خاوندان [۵۶]

«۱۴»

اې جهله روك شې مونږ دې روك کړو
مونږ رو کېږو، ارمـــان ارمان دی
جهل نشه ده سړی پرې مست وي
زمونږ هر یو تن مست په ځان دی [۵۷]

«۱۵»

تــــول عالم بیدار شو
پاڅید پــه خپل کار شو
پوه شو هم هوښیار شو
زده کړې تــه تیار شو
مونږ د خوبه ذری ذری [۵۸]

---

[۵۶] دا لوړ څلور بندونه، د مرحوم مخفي د منږك نامه نومی کتاب له بیلابیلو برخو څخه اخیستل شوي دي

[۵۷] اباسین (مجله)، د ۱۹۵۶ ع کال د نومبر ګڼه، ۲۴ مخ.

[۵۸] پښتون (مجله) د ۱۹۳۹، د اګست د لومړۍ نیټې ګڼه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۱۶»

خـــواوشا ږلۍ باران
واوري او سیلۍ طوفان
پاتې لــه خپل کاروان
او شپه تکه توره ده [۵۹]

«۱۷»

چې د زړه درد دې را کوه نو اوس دوا راکه
درد را کوې د درد دپاره زغم وما را که
په نا امیده بد نصیبه شپه پیدا شومه زه
د عمره پورې ددې تورې شپې سبا را که
چې پس له مرګه را ولې زما د عمر سبا
سبا له نه په ما ده سخته نن ته دا را که
په لوی رحمت کې د رحمان (مخفي) څه نشته کمی
جفا رقیب کوي آمان له دې جفا را که [۶]

www.melitahrik.com
0777400116

«۱۸»

څه لویه دنیا دې پیدا کړې ده چې څه لــه ده؟
دا دې بې پایانه بنا کړې ده چې څه لـــــه ده؟

---

[۵۹] پښتو (مجله) د ۱۹۸۱ ع کال د می، جون ګڼه، ۹۱ مخ.
[۶] پښتانه لیکوال، ج ا ص ۵۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه که موجود نه وي موجود به یې وجود نه وي
مینه دې وجـود لره سا کړې ده چې څه له ده؟
خدایه یوه آه مې ستا تر عرشه رسیدی نـه شی
ټوله شپه مې سترګو ژړا کړې ده، چې څه له ده؟ [61]

«۱۹»

هغه قام ژوندی دی چې جذبات د شهادت لـري
جمع په خپل ځان کښې استقلال، علم و حکمت لري
بې د استقلاله ، هـــــنر جنګ پڅه تـوره ده
توره دې تیره ساتي هر څوک چې د جنګ نیت لري
علم د انسان د فـوقیت دی یـو محکم نـــشان
دا صفت جهاد سره ډیر لوی مناسبت لري [62]

«۲۰»

اې آسمانه ولـــې نـــه شوې را نسکور
اې آفتابه ولـــې نـــه یې د غمه تـور
لویو غرونو! ولې ریز او مریز نه شوئ
ونو! بوټـو! ولې نـــه سوزئ په اور
مزکې پرق له ډیره غمه ولې نـــه چوې
ستا د پاسه څومره ویر دی څومره شور [63]

---

[61] پښتو، می ، جون ګنه ۱۹۸۱ ع ، ۹۵ مخ.
[62] پښتانه لیکوال ج ا ص ۵۷

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۲۱»

هر موج چې را اوچت شۀ د زړۀ د لـوی دریاب زما
تر غاړې د خــولې راغی بیا واپس شۀ دا سیلاب زما
ما بد نصیب هر څل چې کوم یو خوب ولید یا خیال وکه
هر څل شه خیال او خوب غلط آرمان په خیال او خوب زما
راځۍ کـــه نندارہ کوئ بـــې تیغه وژل کېږمه
بیا پس لـه مرګه نشته دی خونــد که پیچ و تاب زما
مخفي که پټ دنـیا کې دی، غم دی د کل جهان په دۀ
باور که دې پری را نه شی دا دی د زړه کتاب زما [۶۴]

«۲۲»

هر څــــوك د خپلی ژبې پت لري
ورســــــره مینه محبت لري
پکښې عــــلمونه لیاقت لري
پدې کښې خــــط و کتابت لري
په پښتنو بـــــاندې ده خپله ژبه
ګرانه نـــــه یې لیکون دی
زړه مې د غم په تبر غوخ شو ناګهان
ګران مـــــــی ژوندون دی

---

[۶۳] پښتانه لیکوال ، دوهم چاپ، ۲۸ مخ.
[۶۴] پښتو (مجله) ، می، جون ، ۱۹۸۱ ع ، ۱۰۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه

لیکنې

«۱»

توره تیاره مه راوله، تورتم مه جوړوه!

عزتمندو صاحبانو او د حقیقت طالبانو! خبر یئ چې دنیا په څه قایمه ده او ودانه او سمه ده؛ کله اوړی شی، کله ژمی، کله سپرلی شی او کله منی.

په دې ادل بدل او تلل راتلل کې کله سختی وي او تکلیفونه او کله مزې وي او آرامونه، مثلاً په اوړي او په ژمی کې خلق ضرور بې آرامه وي، د ګرمی او د یخ تکلیف عام وی، لیکن په پسرلي کې بارانونه وریږي، میوې، غلې، دانې، غنې، بوټې، شینکي راټوکېږي؛ د بنیادم د ژوندون سببونه او د آرام اسبابونه ډیر شی. قدرتی ذرایع د آرام عام او بې شماره شی.

مثلاً لوړې هوارې شی، ژورې سمې لارې شي، کلي آباد شی، میرې باغات شی، ملکونه د عدن جنات شي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبريئ ددې حقيقت څه دی؟ په دې کې اصليت څه ميشته دی؟
عالمانو تحقق کړی دی او ساينس دانانو يې تصديق کړی دی چې دنيا په يوه نيغ خط پرته ده، خط استوا ددغه خط نامه ده. نيمه تريو خوا او نيمه تر بل خوا پرته ده. ګويا که خط استوا د تلې يوه ډنډه ده او زمکه د دوو چابړو نمونه ده چې د خط استوا په ډنډه باندې پرته او "ووضع الميزان-لاتطعو فی الميزان" هر کله چې ددې تلی يو چابړی يوخوا کوږ او بل بل خوا را کوږ وي، نو په دواړو چابړو آرام ورك وي؛ دواړه طرفونه يې له تکليفونو ډك وي، خلق له ګرمۍ يا له يخنۍ نه کنجلك وي. او هرکله چې دواړې چابړې برابري وې او په خط استوا باندې نيغ پراته وي، نو دا د پسرلی موسم وي او يو ښکلی منظر وي، هر طرف ته آبادي وي او اختر وي، نه د ژمي سختي نه د اوړي ګرمي.

هر ځای ګلونه، هر خوا چمنونه، هر څوك خوشحال اوهر حال په اعتدال. ليکن پوه شوئ چې ددې موسم د پيدا کېدو حقيقت څه دی؟ او ددې آبادۍ او خوشحالۍ اصليت څه دی؟ هغه د زمکې د تلې د دواړو چابړو د خط استوا په ډنډه برابريدل دي او هغه د دواړو ډډو نيغ او سم پريوتل دي.

پس معلومه شوه چې کار ټول په خط استوا کې دی او سبب يې ټول په دې خط باندې سمتيا کې دی.

ستاسو به خيال وي چې دا خط به د يوې کرښې په مثال وي. په پنسل به راکښليشوی وي، يا په سياهي به ليکلی شوی وي، يا له سيمو يا له جستو يا له اوسپنې يا له څه بل څه نه به روغ وي، او کوږ به تلی، راغلی وي يا نيغ به وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې دا خط ستا خیال، ستا په تصور کې په څهٔ مثال دی. ددې وجود هم د انسان خیال دی او د هغی کمال دی. د انسان په سبب دا موجود دی او د انسان خیال، فکر، عقیده ددې سبب د وجود دی. ددې مثال ستا د خوشحالۍ یا د غم په شان دی چې د دواړو ستا په دماغ کې مقام دی او سبب یې هم ستا خیال او وهم و ګمان دی. دا هغه خط دی چې په نقشه کښې د سیاهی دی، په جغرافیه کې د ریاضی دی او په عقل کې فکری او په دماغ کې نظري. په جغرافیه کښې دې ته خط استوا وایې، په اخلاقیاتو کې د اخلاقو سمتیا (صراط المستقیم) وایې او په معاملاتو کې ورته ګذران صفا او د تلی نیغ تیا (وزنوا بالقسطاس المستقیم) په آخرت کې دا پل صراط شي د ویښته نه نری د اوبو نه نرم او د تورې نه تیره والی کې زیات شی. د هر چا تله به پرې کېږي او ضرور ضرور به پرې تیریږي (کان علی ربك حتماً مقضیاً).

پس اې صاحبانو! د دنیا تله ستاسو په خیال قایمه ده او د زمکې غونډ ستاسې په فکر دوه نیمه دی، دواړه نیم غونډه یې ستاسی په فکر چلیږي او وړاندې او وروستو کېږي او سبب د آبادۍ یا بربادۍ جوړیږي. څومره چې د یو شي د وجود فکر په دماغ کې زیات مضبوط وي او د زړه سره ډیر، هغی ته عقیده وایي او د ایمان یوه مسأله وایې د ډیرو عقیدو نه ایمان جوړیږي او د ایمان د مضبوطوالي نه جهان او د جهان دوران. د دنیا ښهرونه اود ښهرونو بازارونه په بازارونو کې د تلو روزګار، د کچو نو، د میچونو او د بې شماره پیمانو او اندازو شمار او کاروبار او د دنیا د تلی د دوه چابړو قطار، د هغی حرکت وار په وار. او د هغوی په خپلې ډنډې یعنی خط استوا یا برابری یا لری یا بری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که په هر عمل د دې خط استوا خيال وو، هر کار د دې تلی د
ډنډې په مثال و، نه زيات نه کم، بلکه په اعتدال و، نو چاېرې د دنيا
برابر.

دنيا آباده سرترسر، انسان خوشحاله اکثر، زمکه باغ عدن، عدن هر
وطن، ليکن که سترګی دې پټی کړې او بی ايمانی ته دې متی کړې، په
کږ ليچ دې موتی کړې، نو چاېرې به وران وران شی، ملکونه بی نشان
شی، قومونه به فنا شی، ښهرونه به تباه شی، په بازار د دنيا کې به توره
تياره راشی، يقيناً دنيا به ورانه او انسان به عدم ته روان شی. پس اې
انسانه! اې د عقل خاونده نکته دا نه! اوس ستا واك دی او ستا اختيار
دی او ستا کار دی او ستا روزګار دی، که جهان آبادوې، که دنيا
ورانوې، که زمکه باغ عدن کوې، او يا شاړ وطن ته جوړ وې[۶۵].

www.melitahrik.com
0777 400 116

«۲»

---

[۶۵] رهبر، د ۱۹۵۷ع کال د می د مياشتی د ۸ می نيټی ګڼه، ۱۸ مخ؛ د ارواښاد
مخفي دغه مضمون ما له رهبر څخه اخيستی و، وروسته می د پښتون ۱۹۴۵ع کال د
اګست د ۲۲ می نيټی ګڼی (۱۴- ۱۵ مخونه) کې هم وکوت او د پښتون له مخی می
سم کړ. دا مضمون د کابل مجلې د ۱۳۲۶ هـ ش کال د اسد د مياشتی د ۱۵ نيټی په
ګڼه کې هم چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جشن چهاردهمین استقلال

اهدنا الصراط المستقیم. صراط الذین انعمت علیهم غیرالمغضوب علیهم ولاالضالین آمین.

دعای مندرجهٔ فوق دعایی است که یك مومن و مسلمان شب و روز در هر نماز از خدای خود خواستار و طلب گار آن بوده، از صمیم قلب و خلوص نیت به پیش خدای حی و قیوم خود بران لب و زبان خود را حرکت دا ده و قایل آن میگردد.

معنی آن این است که ای خدای رحیم و مهربان وای رب العالمین و مالك یوم الدین ما را در زنده گانی دنیوی به راه راست و درست هدایت نما! همان راه راست و درست که به رجال بزرگ و ابطال کبیر دنیا مرحمت و ارزانی فرموده و نشان داده بودی، نه راه زندگانی کسانی که راه صحیح نشان دادهٔ ترا ترك نمودند و به قهر و غضب تو گرفتار گردیدند و نه راه کسانی که با آن راه مستقیم پی نبرده براه غلط رفتند و گمراه شدند.

www.melitahrik.com 0777 400 116

***

حضرت ابراهیم (ع) اب الانبیا که در کفرستان کالدیه شهر آشوب بابل حیران و پریشان تفکرکنان جویای این صراط المستقیم بودحتی راه غلط شرك و کفر ابا و اجداد و قوم و هموطن خود را ترك کرده ، صراط المستقیم دین الهی را برای رفتار وزنده گانی خود منتخب و مقبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمود. فی الحقیقت از قبضهٔ ظالمانه و مستبدانهٔ نمرود و جماعت او آزادی و استقلال حاصل میکرد.

و برای حصول آزادی و استقلال شخصی آن حضرت بیزاری پدر و مادر بغض قوم و ظلم و وجود حکومت و قهر و غضب پادشاه عصر خود را متحمل گردید، حتی سوختن در آتش سوزان، مهجوری از وطن، تحمیل سختیها و محن مسافرت و جلاوطن را بر خود گوارا نموده، اما زنده گانی حرومستقل و تعقیب صراط المستقیم را هر گز از دست ندادند.

پس آزادی و استقلال نعمتی است که از جانب رب العزة به اب الانبیا پس از تحمیل چندین جورو جفا و ظلم و تشدد و عسرت و مصیبت مرحمت و موهبت شده است.

آن که به سرزمین مصر به پیش یك حاکم جابر و متکبر طاغی و باغی از احکام الهی تبلیغ میکرد و قوم خود بنی اسرائیل را از ان سرزمین که به آزادی و استقلال در آنجا تعمیل احکام خداوندی را کرده نمیتوانستند ترغیب خروج میداد، در حقیقت طالب آزادی و استقلال از کفر و طغیان فرعون و حزب او بود و برای حصول این آزادی و استقلال انواع و اقسام مظالم و شداید اهل مصرو فرعون را متحمل گردیده، تا آن که خود و قوم غریب و بی سروسامانش دوچار با مصایب و آلام گردید، اما گوهر مقصود را هر گز از دست نداده بالاخره خود و قوم خود را از بحرعمیق و مهلك غلامی به ساحل عزت، استقلال و آزادی رسانید.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

این یك نعمت بی نهایت و مرحمت بی غایت بود ، که خدای مهربان به حضرت موسی علیه السلام انعام و اکرام فرمود .

***

آن که در کوه و صحرای فلسطین و درا سوق و محلات بیت المقدس با یك عشق مفرط قوم خود را از غلامی ملت غیر تعلیم آزادی میداد و آنها را به صراط المستقیم استقلال از محکومیت کفار سوق مینمود ، و قوم بنی اسرائیل را تعلیم حریت و بشارت استقلال میبخشید حضرت مسیح علیه السلام بود .

اگرچه در این تعلیم حضرت عیسی(ع) مقابل همه گونه آلام و مصایب مبغوضی قوم و مجرم حکومت جابرۀ وقت گردید ، با این هم هیچگاه از تبلیغات حریت و استقلال فراموشی و خاموشی اختیار نکرد .

***

حضرت محمد صلی الله علیه وسلم که قوم عرب را از حضیض کفرو رسومات قبیحه به شاهراه اسلام آورده ، آنها را از سلاسل کفر و بنده گی و محکومی شیطان آزاد نمودند ، فی الحقیقت اهل اسلام را به صراط المستقیم استقلال رهنمایی نمودند .

در این حصول مقصد عالی آنحضرت را چقدر مصایب و شداید و تکالیف و سداید عاید گردید ؟ به ارباب بینش و دانش پوشیده نیست. اما آنحضرت همۀ آنها را به نهایت صبر و ثبات و الوالعزمی تحمل نمودند و یك ملت عظیم دنیا را به راه مستقیم استقلال و آزادی هدایت نمودند .

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس نعمت حریت و استقلال همان نعمت و مرحمت عظیم الهی است که به واسطه امام الاحرار صاحب عزوالاستقلال اعنی حضرت محمد (ص) به ملت آزاد و مستقل اسلام عطا شد.

***

حریت و استقلال (نفسی و اجتماعی) همان امانت خداوندی است که تمام موجودات از تحت الثری الی سموات العلی و ما بین هما استعداد تحمل و تحفظ آنرا نداشته اخرالامر انسان ضعیف البنیان ذمه وار حفاظت او گردید.

چناچه فرموده شده است:

انا عرضنا الأمانة علی السموات و الارض والجبال فأبین ان یحملنها واشفقن منها و حملها الانسان.

و حافظ شیرازی میفرمایند:

آسمان بار امانت نتواست کشید
قرعۀ فال به نام من دیوانه زدند

در حقیقت نعمت حریت و استقلال همان عهدۀ خلافت ارضی است که عالم ملکوت با وجود غلبۀ روحانیت و علم و فضلیت از تعمیل و تکمیل آن عاجز و قاصر بوده، آخرالامر این رتبۀ عالیه به انسان ها مفوض گردید، چنانچه فرموده شده است:

و اذ قال ربك للملایکة انی جاعل فی الارض خلیفه قالو أتجعل فیها من یفسد فیها و یسفك الدماء و نحن نسبح بحمدك و نقدس لك قال انی اعلم مالاتعلمون. این نعمت الهی و مرحمت نامتناهی خداوندی که از

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

یک مدت مدید و عرصهٔ بعید از دست ملت افغانستان به در شده بود به مثل دیگر اقوام اسلامیه زیر حمایت اغیار رفته تحت فشار اجانب آمده بود ، باری به فضل بیحد الهی و توفیق بیچون ایزدی از عرصهٔ ۱۴ سال به اینطرف مجدداً نعمت گم شده را حاصل و عزت متروکه را نایل گردیده، خود را از ذلت حمایت کفار و حقارت استمداد اغیار بر آورده، به راه صحیح حریت و شاهراه مستقیم ابرار از حضرت ابراهیم، موسی، عیسی، محمد صلوات علیهم اجمعین، روان و پویان شدند: فسبحان ذوالملك والملكوت سبحان ذالعزة والعظمت والكبرياء والجلال و الجبروت. سبحان من يحى ولايموت سبوح قدوس ربنا ورب الملايكة والروح. اما هر نعمت الهی را شکری واجب وهر مرحمت ایزدی را مواظبت لازم است، یعنی هر نعمت را باید شناخته و در تکمیل آن ساعی باشند و همیشه از روی احتیاط و اهتمام مواظبت آنرا نماید تا آن مرحمت ضایع نشود.

پس ظاهر است که ملت حر و آزاد افغانستان به محافظهٔ این مقصد عالی یعنی حریت اجتماعی و حریت و مصؤنیت شخصی و حریت افکار و اراء و استقلال اقتصادی و جغرافی و بسا منازل صعب المرور و مراحل شدیدالعبور ارتقایي متعهد است و نباید ما خود را قانع ساخته وبی پروا سازیم، زیرا غفلت انسان را از راه صحیح و مستقیم ایزدی دورکرده به گودال کبرو غرور، ریا و فساد پرتاب میکند ، چنانچه فرموده شده است:

ولاتمش فی الارض مرحا انك لن تخرق الارض. ولن تبلغ الجبال طولا. خاطر نزاکت مائر قارئین کرام را ملتفت به شکر خداوندی و ازدیاد این نعماء موفق خواسته ضمناً این چند اشعاری را که نگارنده به زبان افغانی حسب حال خود گفته، ختم سخن مینماید:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاونده خوږو زړو له مرهم د رحم را کــه

ناروغه له شربت د خپل فضل و کرم را که
منزل د محبت چې سختی لــري بی شانه
دی سختو کې منزل ته تګ ما لره سم را که
زړګی مې له غم ډك دی، نا امیده له هر در شوم
نا امیده لره خدایه خپل در ته قـــدم را که
که غواړې چې ناروغ شی ستا په فضل بیا روغ
یا تړول کړې ناروغه یـــــا ماله عدم را که
(مخفي) لري زړګوټی ستا غم، لکه عالم دی
دې غم له د عالم شان یو لوښی د غم را که [66]

www.melitahrik.com 0777 400 116

[66] انیس، د ۱۳۱۱ هـ ش کال ۱۵ مه ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه او پیشنهادونه

لهٔ دې څېړنې او د اروابناد فضل محمود مخفي له دغو خورو ورو منظومو او لیکنو زه دا نتیجه اخلم چې فضل محمود مخفي د پښتو د معاصرو شاعرانو په هغه ډله کې ولاړ سړی دی چې په پښتو شاعرۍ کښې یې د شکل او مضمون له پلوه د بدلون زیار ایستلی دی. د کلام هغه محدودې نمونې چې یې زموږ په واك کښې دي د هغو له مخې موږ دې د پښتو ادبیاتو د معاصرې دورې د رسالتمندو شاعرانو په ډله کښې دورلی شو او د نوښتګرو سرلارو یو نماینده اومخکښ شاعر یې بللی شو.

ده خپل ژوند د افغان اولس خدمت ته وقف کړی و. دی د خپل قوم په غم غمجن او په درد دردمن و. مخفي د خپل قوم – که هغه لرو او که بر – یو شانته خدمت کړی دی. خپل امکانات او هنر یې د وطن او خلکو په اختیار کښې ایښې وو او څېرونکې دی د پښتنوالی لیوال بولي. (افغانستان ۲۸۲ مخ). خوزه ورسره داخبره هم زیاتوم چې مخفي د آزادۍ د شمعې پتنګ، د بیدارۍ او د تعلیم د خوږلو عاشق، د افغانانو د اتفاق او یووالی ټینګ طرفدار او د تاریخي افغانستان د جوړولو صادق مبلغ و.

دده سرګردانه او له رنځونو، کړاوو سره مل ژوند، سفرونه او لالهاندۍ ټول هغه عوامل دي، چې دده د آثارو په نه خوندي ساتنه کښې موثریت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه څـه هـم دده درې منثـور پښـتو، پارسـي او اردو کتابونـه ځینـو خواخوږو ساتلي دي، خو دده منظومـات او دیـوان چـې د پښـتو معاصر ادب په پیلامـه کښې د فرهنګي رشد د شاخصونو د ځرګندولو لپـاره د روان ادبي بهیر د محاسبې ور آثار باید وي، هغه زموږ له سترګو نهام دي. سره لـه دې چې استاد رښتین او نـورو دده د دیـوان ځرك پـه لاس را کړی، خو تر اوسه میدان ته نه دی را وتلی.

دا محدود څو پاڼکي یې چې زموږ پـه واک کښـې دي، دده ژونـد د فکري او هنری ودې پړاوونه نشی ښوولای خو بیا هم دا ټوټې باید غنیمت و بولو او موږ یې د معاصر پښتو ادب په پیلامه کښې د بدلون د نماینده نمونو په توګه ارزیابی کړو.

د مخفي د ژوند او آثارو په باب که څه هم ډېر څه لیکل شـوي دي، خو زیاتره یو د بل تکرار دي او ځینې ډېرې ناسمې خبرې هم لري. پهٔ دې آثر کښـې زیـار ایسـتل شـوی دی، چـې لـه مختلفـو منابعو ددهٔ د ژونـد او مبارزې یو انځور وکښل شي. دا انځور که په ځینو برخو کښې څهٔ تتوالی ولري، امید دی چې پهٔ آینده څېړنو کې دا تتوالی هم ځلا او نوې رڼا پیدا کاندي.

د مخفي کومې نمونې چې ما په دې مجموعه خوندي کړې دي که څه هم لږ دي، خو کیفي ارزښت یې د ایجاد د وخت شرایطو تـه پـه پاملرنـه د منني ور دی.

د مخفي پـه موجـود کـلام کښـې د شـکل لـه پلوه څـه نوښـتونه لیـدل کیږي، دده په تر لاسه شویو پاڼکو کښې د شرقي شاعرۍ د شکلي عنعنو د پـالنې تـر څنګـه دده ز یاتـه توجـه د پښـتو د ولسـي شـاعرۍ خپلو ملی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوزانو ته ليدل کيږي. له دې محدو دو نمونو لوستونکي اټکل کولای شي چې مخفي په خپله شاعرۍ کې دغه ملي اوزان هم را خپل کړي دي او ددې تر څنګه ده زيار ايستلی چې له دغو و لسی کالبونو نه په استفاده په پښتو شاعرۍ کښې نويو شکلی ډولو نو ته لار وباسي. دده د کلام ځينی نمونې د پښتو ادبياتو په معاصره دوره کې د نوې شاعرۍ او نويو فورمونو د ترويج لومړنۍ ښې نمونی کيدای شي.

دده دا لږې نمونی هم له موږ سره دده د فکري مسيرونو په څرګندونه کښې مرسته کوي او دی موږ ته د يو هيوادپالل، د قومی او ملی اتحاد داعی او د اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی او سياسی اصلاحاتو او پرمختياوو غوښتونکی روشنفکر او آزادی دوست شاعر په توګه را پيژني.

دا موجوده رساله که څه هم دده د ژوند او اند د څرګندولو په لاره کښې يو ابتدايي ګام دی، اميد دی چې نور پښتانه ددغه باغي او غازی شاعر د ژوند په نورو اړخونو تر دې زيات کارونه وکړي . د افغانانو او پښتنو علمی او فرهنګی مؤسسې مخفی، لکه څنګه چې دی خلکو ته معرفی کړي. موږ کولای شو چې دده په باب څيړنې په لاندې ډول پر مخ بوزو:

الف: که دافغانستان، پښتو نخوا او د پښتو نخواد قبايلی علاقو له ځينو ښاغليو سره د مخفی د کلام زياتی نمونې او يا ديوان وي، تر ټولو د مخه بايد دانمونې يوځوان را ټولې کا او د ديوان لټون يې و کړي او ديوان يې بايد ژر تر ژره چاپ شي، ځکه دا کار به د پښتو د معاصرو ادبياتو له څيړونکيو سره ډيره مرسته وکړي. ځکه که چيرې موږ د ده د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلام څومره زیا تې نمونې ولرو هومره ز موږ څېړونکې دده پر افکارو او ملی،مترقی نظر یاتو زیاتې خبرې او ډیر بحثونه کولای شي.

ب: له ښاغلي فضل زمان شلمان سره د اروانښاد مخفی درې کتابونه شته، دغه کتابونه باید ژر تر ژره چاپ شی او زموږ د معاصر فرهنګ د مینه والو په واک کښې ورکړل شي.

ج: د کابل پوهنتون پښتو څانګه باید د مخفی د ژوند او آثارو د لا زیات تحقیق لپاره ځینو کسانوته د لیسانس د دورې د مانوګراف او یاد M.A د کورسونو فارغانو ته د تیزس د لیکلو لپاره دمخفي د آثارودرا ټولولو او څېړلو موضوع وټاکي.

د: د پیښور پوهنتون پښتو څانګه، پاکستان سټډی سنټر او ایریا سټډی سنټر هم کولای شی د مخفی د سیاسی مبارزو د بیلابیلو اړخو د څرګندولو او دده داصلاح طلب اجتماعی او فرهنګی شخصیت د ښوولواو څلولو لپاره د M.phil تیزسونه پر انګریزی او اردو ژبو پرخپلو شاګردانو تهیه کاندي.

و من الله التوفیق

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم لیك

پدي فهرست کې د ځايونو د نوم ځنګ ته ستوري ايښوول شوی دی او د كتاب مخې ته مو (ك) د مجلې (م) د جريدې (ج) مخففات ايښې دي.

آ، الف

آزاد، ابوالكلام (مولانا): ۲۲، ۴۱
آزاد افغانستان (ج) : ۸۹
آواز (م): ۶، ۲۶، ۵۲
اباسين (م): ۱۰۳،
ابراهيم(ع): ۱۱۲، ۱۱۶
اتحاد مشرقی (اخبار) ۲۶
*اټك: ۴۷
اټك کی اُسپار (ك): ۶۹
*اتمانزی: ۲۸-۲۹، ۳۱، ۷۳، ۷۵
اجمل خټك: ۳۱، ۶۹
احمد شاه (ميا): ۷۴
احمد كاكا: ۷۸

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اڅکزی، عبدالصمد خان ۹۸
اسلانف، ماتیروس ګریګورویچ: ۷۳
اسام:۲۵، ۴۶، ۵۴
اشنغر ګلونه (ك): ۵۰
اعلیحضرت امان الله خان غازی: ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۳۰، ۳۷، ۳۹-۶۴، ۸۸-۹۰
اعلیحضرت محمد نادرشاه غازی: ۲۴، ۳۸، ۴۱، ۴۴
*اسام: ۲۵، ۴۶، ۵۴
* افغانستان: ۱، ۲، ۳، ۶،۸، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۲۱، ۲۳، ۲۶، ۳۴، ۳۴، ۳۶، ۳۷،۳۸، ۴۰، ۴۲، ۴۳ - ۷۵، ۸۹- ۹۵، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۲۰
افغانستان (ك): ۱۱۶
افغانستان در پنج قرن آخیر (ك): ۳۸
افغانستان درمسیر تاریخ (ك): ۳۶،
افغان، ملا عبدالباقی کاکړ: ۶۸
افغان، غلام محی الدین: ۱، ۲، ۶۸
افغانی نویس، ملامحمد: ۶۸
اکبر، عبدالاکبرخان: ۸،۲۶، ۳۵، ۳۸، ۵۶-۵۷ -۷۱،۷۴
اکسیرالقلوب(ك): ۸۳
* اکره: ۱۸، ۲۰، ۴۱ - ۶۶
الهلال: ۲۷، ۶۲
*امریکا: ۱۰۳
انجمن اصلاح الافاغنه: ۲۸، ۳۸، ۷۷، ۷۸،
انیس(اخبار): ۲۲، ۲۶، ۴۰، ۸۶، ۱۱۷
اوسني لیکوال (ك): ۱

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ایران: ۲۱

ب

* بابل: ۱۱۳
* بټ خیله: ۵۷
*باجوړ: ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۴، ۳۰، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۳، ۵۷
باجوړی، بریالی: ۳، ۷، ۹، ۲۵، ۵۴، ۷۳
باچاخان او خدایی خدمتګاری (ک): ۲۹، ۶۸
باچاخان او فضل محمود مخفی (م): ۶۲
بختانی، عبدالله: ۶، ۱۹
بریښ (رفیع): ۶۹
بلا میټ: ۵۱
بوستان (ک): ۱۶

www.melitahrik.com 0777 400 116

پ

*پاکستان: ۵۴، ۶۴
پښتانه شعراء دریم ټوک (ک): ۱
پښتانه شعراء څلورم ټوک (ک): ۶، ۱۸، ۱۹
پښتانه لیکوال (ک): ۶، ۷، ۸، ۱۵، ۱۸، ۲۳، ۳۱، ۳۳، ۳۷، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۱۰۵، ۹۰، ۱۰۶
پښتو(م): ۷، ۸، ۱۶، ۵۵، ۵۷، ۶۴، ۹۸، ۹۹ ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشتو ادب (ك): ۶۹
پښتو ادب او خدايي خدمتګاري(ك): ۸
پښتو ټولنه (م): ۱۹
پښتو اکيډيمی – پيښور يونيورستۍ: ۷
پښتو څېړني (ك): ۶۸
پښتون (م): ۴،۵، ۱۲، ۴۷-۴۸، ۵۰، ۵۴، ۷۲، ۸۶،
*پښتونخوا: ۲،۸، ۱۲، ۱۳، ۲۳، ۲۸، ۲۹، ۳۳، ۳۷،۵۱، ۵۵،
۵۶،۵۸،۵۹،۶۱، ۶۰، ۶۸، ۷۲،۷۴، ۷۹، ۸۵
پښتونخوا (ك): ۶۵
پښتنی ارمان (ك): ۹۳
پښتو معاصر ادبيات(ك):۶۸
* پغمان: ۳۹
پولاد، کرامت شاه: ۴۸
په اوسنی پښتو شعر کې د نوښت مسأله (ك): ۷۲
*پيښور: ۶، ۷، ۸، ۱۸، ۱۹،۲۰، ۴۰،۵۷، ۶۰، ۸۲،۱۲۱
*پينده خيل: ۱۴

ت، ټ

تاج محمد خان(مولوی): ۲۹، ۳۵، ۳۶، ۶۱
تاريخچۀ شعر پښتو (ك): ۶۹
تحريك شيخ الهند (ك): ۲۰، ۳۳ ، ۳۴
تراخه، خواږه (ك): ۸، ۷۱،۷۲، ۷۴
تيمرګره: ۵۱
ټکور، ګل افضل: ۳، ۶۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج

جدید نظم په پښتو کې (ك): ۵۳، ۷۵، ۷۶
جرګه (م) : ۴، ۳۲، ۵۹، ۶۷
*جلال آباد: ۲۶
جلبل، سعادت خان: ۷۴
جمهوریت (م): ۶۹
* جندول: ۳۰
جنبش مشروطیت در افغانستان (ك): ۳۴

www.melitahrik.com
0777 400 116

چ، ځ

* چارسده: ۵، ۱۴، ۱۶، ۱۹، ۵۰، ۵۱، ۵۸، ۵۹، ۳۱، ۳۲، ۳۵
*چترال: ۳۹، ۴۸
ځلمی، محمد ولی: ۴۳، ۵۲

ح

حاجی صاحب (د ترنګزو – فضل واحد): ۲۳، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۴۴، ۶۱، ۶۷، ۸۰
حافظ عبدالمجید: ۲۷
حافظ شیرازی: ۱۱۵
حافظ، نصرالله: ۶، ۲۷، ۵۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

حبیب الله (امیر): ۲۶، ۲۳، ۳۵
حمدالله: ۷۸
حنیف الله: ۷۸
حبیب الله کاکا: ۷۴
حبیب الرحمن: ۴۱
* حبیب گنج: ۴۱
حبیبی، پوهاند عبدالحی: ۳۴، ۶۹
حضرت محمد (ص): ۸۸
حسین احمد مدني (مولانا): ۴۱

خ
خادم، محمد اکبر: ۳۸، ۷۷
* خالونه: ۲۴و ۲۹
خان شهید ، خان عبدالصمد خان اڅکزی: ۹۸
خان عبدالولی خان: ۲۹، ۶۰
خان لالا افضل خان: ۶۴
خټک، افراسیاب: ۶۴
خټک راج ولیشاه: ۵۵
خټک، مغموم یارمحمد : ۴۳
خدایی خدمتگار تحریک (ك): ۷۸
خلیج فارس: ۲۱
خلیق، عبدالخالق: ۳، ۷۹
خلیل، حنیف: ۷۵
خلیل، همیش: ۶، ، ۱۸، ۳۱، ۵۲، ۵۳، ۹۰
خورشید (میجر): ۴۲

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د

د آزادۍ تحريك او د پښتو شاعري (ك): ۴۳
د آزادۍ جنګ (ك):۸، ۷۹
د اباسين چپې (ك): ۹۰
د ادبياتو په لړ كې (ك): ۸
د اشنغر ګلونه (ك): ۱۵، ۵۰ؤ ۵۱
د افغان ياد(ك): ۶۹
د افغانستان د ليكوالو انجمن (م): ۲
د افغانستان او روسی تركستان سفرنامه (ك): ۸، ۲۶، ۷۱، ۷۵
داوی، عبدالهادی: ۶۸
د پښتو ننۍ ادب(ك): ۶۹، ۷۳
د پښتو د ننۍ ليكوالو كيسې او نكلونه (ك): ۷۳
د غلام محی الدين افغان افكار او آثار (ك):۲
* د فارس خليج: ۲۱
د قلم خاوندان (ك): ۵۲
د مخفي ديوان (ك): ۸۰-۸۱
د مهتمم ژوند (ك): ۲۹
د ميرني اولس ادبيات (ك): ۷۰
* دوكړه : ۴۴
د هشنغر ادب (ك): ۷، ۱۹، ۵۰، ۷۱
* دهلی: ۲۷، ۴۵، ۴۶، ۵۴،۵۶،۵۵
* د هند نيمه وچه: ۳۳
* ديـــــر: ۵، ۱۶،۲۹، ۳۰،۳۱، ۳۹، ۴۴، ۴۵، ۵۱-۵۶، ۴۴، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲ – ۵۴

www.melitabrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

* دیوبند: ۱۸، ۱۹ ، ۳۳

ډ

ډاکه: ۴۱
* ډنډ بابو قره: ۱۴، ۳۰، ۴۰

ر

رځړ: ۳۰
رښتین، پوهاند صدیق الله: ۵،۷ ، ۱۴ ، ۲۲،۲۴ ، ۲۹ ، ۳۰،۳۶ ، ۴۳، ۵۰ ، ۵۶، ۶۷، ۸۰، ۸۲، ۱۱۹
رشید ، عبدالخالق: ۳
رفیع، حبیب الله (بریښ): ۲۸ ، ۶۷
* زوړکي: ۴۲
روهی، کاندید اکادمیسین محمد صدیق: ۶۸
رهبر (م): ۱۱۱
رویداد لویه جرګه (ك): ۲۴ ، ۹۵

ز

زاخیلی، راحت: ۶۸
زما ژوند او جدوجهد (ك): ۳ ، ۸، ۲۱ ، ۳۶، ۳۸، ۵۴، ۶۲
زما ژوند ژوندون (ك): ۹۸
زموږ غازیان (ك): ۴۳، ۵۲

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه او زما زمانه (ك): ۷۹
زيار، دوكتور مجاور احمد: ۱، ۷۰

ژ

ژبپالنه (ك): ۲۸

س

سراج الاخبار افغانيه (ج): ۱، ۶۸
سرخپوش تحريك او پښتو ادب (ك): ۷
سليم، سليم الرحمن: ۷، ۱۵، ۱۶، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۷، ۳۰، ۳۳، ۵۴-۵۶، ۶۶، ۸۱
سندهي، عبيدالله: ۲۳، ۳۷
*سوات: ۳۹، ۴۸
سهيم، نورمحمد: ۳، ۷۲
سيد محمد ميان (مولانا): ۲۰
سيف الرحمن(مولوی): ۳۴، ۳۶، ۶۱

ش

شاعر په قوم كې څه حيثيت لري؟ (م): ۷۲
شاه جهان (نواب): ۲۴
شاه عالم خان: ۲۷
شاهين، سلما: ۵۳، ۷۵، ۷۶
شخصيات سرحد (ك): ۴۰، ۵۳

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

شـــلمان، فضـــل زمـــان: ۹،۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۲، ۲۴، ۲۷، ۲۹، ۳۰،
۳۱- ۳۳، ۳۶- ۳۸، ۴۰، ۴۳، ۵۳، ۵۶، ۸۳ – ۸۳، ۱۲۱
شنکر گل (مولوی) : ۲۹
شهاب الدین (خان جندول): ۳۰
شیر محمد خان: ۱۸، ۲۰
شینواری، سرمحقق محمد اکبر : ۷۰

ص

صابر، محمد شفیع: ۹، ۴۰، ۵۳
صالح محمد (مولوی): ۶۸
صدیق: ۴۱
صوفی، محمد یوسف : ۷۷

ط

طلوع افغان (اخبار): ۶۹
طایر، محمدنواز: ۱۸

www.melitahrik.com
0777 400 116

ع

عبدالاکبر ۵۶، ۶۷
عبدالعزیز(مولوی): ۳۴-۳۶، ۶۱
عبدالغفور، اخی: ۷۳
عبدالغنی خان: ۸، ۲۵، ۴۲، ۴۵، ۵۴، ۵۵، ۷۵
عبدالقیوم خان: ۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالکریم (ډاکټر): ۴۳
عبدالوحید: ۸
عذیرګل (مولانا): ۴۰
عرفان (م): ۳، ۳۶
عیسی (ع): ۱۱۲، ۱۱۴

غ

*غازی آباد: ۳۱، ۶۶، ۷۰
غبار، میر غلام محمد: ۳۵، ۳۹
غمگین، اشرف: ۶، ۱۸، ۴۸
غنی الرحمن: ۵۶،

ف

فتح الرحمن: ۱۹، ۲۶، ۲۹، ۴۰، ۵۴، ۵۶
فخرافغان، خان عبدالغفارخان (باچاخان): ۳، ۴، ۸، ۲۱، ۲۸، ۳۳، ۳۴، ۳۷، ۴۰، ۴۲، ۵۸- ۶۰، ۶۱، ۷۰، ۷۳، ۷۴،
فرعون: ۹۹، ۱۱۱
فرهنگ زبان و ادبیات پښتو (ک): ۱۴
فرهنگیالی مبارز(ک): ۱۰
فرهنگ میر محمد صدیق: ۳۶
فضل اکبر: ۵۶
فضل ربی (مولانا): ۲۳، ۳۳، ۶۰

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

فضل کریم: ۷۶

فضل شاه باچا: ۲۸، ۷۹

فضل معبود: ۴۴، ۵۵، ۵۶، ۹۶

فضل معبود (کشرباچا ګل): ۷۹

*فلسطین: ۱۱۲

ق

قاضی ګل، سید الیاس: ۱۶

قتاشخیل، شهریار: ۴۹

ك

*کابـــــل: ۳، ۵، ۶، ۸، ۱۲، ۲۱-۲۵، ۲۹، ۳۰، ۳۶، ۳۷-۳۹، ۶۴، ۶۵، ۷۰، ۸۴

کابل (م): ۵، ۷، ۱۴، ۲۴، ۴۹، ۹۱، ۱۰۹

کابل پوهنتون: ۱، ۲، ۷، ۶۸

* کوږ پاڼ: ۷۹

* کامه: ۴۱، ۶۵

کاموی، عبدالسلام: ۶۷

کشککی، برهان الدین: ۲۳

کفایت الله (مولوی): ۴۰

کاکړ، عبدالباقی (ملا): ۶۷

کلکانی، حبیب الله: ۳۸، ۶۲

* کلکته: ۴۰

کندهاری، میر محسن: ۶۷

* کومبر: ۵۶

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

گ

*ګدر: ۲۸، ۳۱
ګلدستهٔ خادم (ك): ۷۶
ګلستان (ك): ۱۶
ګیرس، ګیورك فیودو روویچ: ۶۸، ۷۱-۷۲

ل

لار (م): ۵، ۱۴، ۷۷
*لاهور: ۲۰، ۵۳
*لکړو: ۲۸
*لندن: ۱۰۹
*لوګر: ۲۳، ۲۹، ۳۳

م

ماسټرعبدالکریم: ۵، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۹، ۳۴، ۴۰، ۵۰، ۵۴، ۶۱، ۷۱
*مالتیا: ۱۸، ۲۲، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۰، ۳۲، ۳۵، ۴۱
ماموند (قبیله): ۱۴، ۱۵، ۱۶
*ماڼوګی: ۵، ۱۵، ۱۶، ۴۰، ۴۳، ۵۰، ۵۲، ۵۳، ۵۴
محمد صاحبزاده: ۳۹، ۶۵
محمد (ص): ۱۱۲
محمودالحسن: ۱۸، ۳۲

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخفی، فضل محمود: ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰-۲۶، ۲۸-۲۹، ۳۰، ۳۱-۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹-۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶-۴۷-۴۹، ۵۰-۵۳-۵۵-۵۶، ۵۸-۵۹، ۶۰-۶۱-۶۹-۷۰، ۷۱-۷۹، ۸۱-۸۹، ۹۳، ۹۶، ۱۰۰، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۶، ۱۲۴-۱۲۷
مخفی د نوي او آزاد شعر د پیلامه ګر په توګه: ۶۷ -۶۹
مخ په مخ (ك): ۷۳
* مردان: ۳۱
مستغنی، عبدالعلی: ۶۷
* مسقط: ۲۴، ۲۵، ۳۳، ۳۴
* مصر: ۱۱۱
* ملکنډ: ۲۹
منرك (مورېك) نامه (ك): ۸۰، ۱۰۱
موسی (ع): ۱۱۱، ۱۱۴
مومند (قبیله): ۱۴، ۱۵، ۴۱
* میدان (دیر): ۴۲

ن

نصرالله خان (نایب السلطنه): ۳۵، ۳۶
نمرود: ۹۹
* ننګرهار: ۳۹
ننګرهاری، محمد ګلاب: ۶، ۷، ۴۹، ۵۳، ۸۷
نور محمد خان: ۱۴، ۱۵، ۱۲
نومیالي پوهان او غازیان (ك): ۵، ۱۶، ۲۱، ۲۸، ۲۹، ۴۹

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ

* هشنغر: ۱۶، ۲۳، ۳۷
* هنـــد، ۱۳، ۲۲، ۲۶، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۷، ۳۹، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۵۲، ۵۳، ۵۴-۵۶
هیواد (و): ۶، ۴۹
هیوادمل، زلمی: ۳۰، ۳۶، ۴۶

ی

یوسفزی(ق): ۵، ۱۲
یونیورستي بك ایجنسی (م): ۶، ۲۱

www.melitahrik.com 0777 400 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماخذو فهرست

(۱) آزاد افغانستان: د جوزا د ۱۷ مې ګڼه، پېښور، ۱۳۳۳ هـ ش.

(۲) احمد کاکا: خدايي خدمتګار تحريك، کابل، ۱۳۶۹ هـ ش.

(۳) اکبر، عبدالاکبر خان: د روسي ترکستان او افغانستان سفرنامه، پېښور، (د چاپ کال نه لري).

(۴) اکبر، عبدالاکبرخان: خواږه تراخه، پېښور، ۱۹۵۸م.

(۵) انيس (اخبار) : ۱۵ ګڼه، کابل، ۱۳۱۱ هـ ش

(۶) باجوړی، بريالی: د پښتونخوا نامتو شاعر او مبارز فضل محمود مخفي، کابل (مجله) ۳، ۴ ګڼه ۱۳۶۶ هـ ش.

(۷) بختاني، سرمحقق عبدالله: پښتانه شعراء څلورم ټوك، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۶ هـ ش.

(۸) پښتني آرمان، لومړی ټوك، کابل، ۱۳۴۴ هـ ش.

(۹) پښتون (مجله)، د جون د ۱۷ مې نېټې ګڼه، پېښور، ۱۹۴۷م.

(۱۰) پښتون (مجله)، د اکتوبر ګڼه، پېښور، ۱۹۲۸م.

(۱۱) پښتون (مجله)، د اګست د لومړۍ نېټې ګڼه، ۱۹۳۹م.

(۱۲) پښتون (مجله)، د اګست د ۲۲ مې نېټې ګڼه، ۱۹۴۵م.

(۱۳) ټکور، ګل افضل: باچاخان او فضل محمود مخفي، جرګه (مجله) د ميزان – عقرب ګڼه، ۱۳۶۴ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۴) ځلمی، محمد ولی: زموږ غازیان، د افغانستان د علومو اکادمی، کابل، ۱۳۶۸ هـ ش.

(۱۵) حافظ، نصرالله: ارواښاد مولانا فضل محمود مخفي، د آزادۍ د بلې ډیوې پتنګ، آواز (مجله) ۱ ګڼه، کابل ۱۳۵۷ هـ ش.

(۱۶) حبیبی، عبدالحی: جنبش مشروطیت در افغانستان، پشاور، ۱۳۷۷ هـ ش.

(۱۷) حبیبی، عبدالحی: تاریخچهٔ شعر پښتو، طلوع افغان، ۴۲ ګڼه، ۱۳۱۵ هـ ش.

(۱۸) خادم، محمد اکبر: ګلدستهٔ خادم، پېښور، ۱۹۳۷م.

(۱۹) خټك، افراسیاب: سرحد تاریخي خاکه، پښتو (مجله) د اپریل، می، جون، ګڼه، ۲۰۰۵ م.

(۲۰) خلیق، عبدالخالق: د آزادۍ جنګ، پېښور، ۱۹۶۱م.

(۲۱) خلیق، عبدالخالق: زه او زما زمانه، پېښور، ۱۹۶۸م.

(۲۲) خلیل، حنیف: مخ په مخ، پېښور، ۱۹۹۵م.

(۲۳) خلیل، همیش: پښتانه لیکوال، لومړی ټوک، بیلابیل چاپونه، پېښور، لومړی چاپ ۱۹۵۸ م، آخر چاپ، ۲۰۱۲م.

(۲۴) خلیل، همیش، د اباسین چپې، پېښور، ۱۹۵۷م

(۲۵) داوی، عبدالهادی: سرحد و افغانستان، کابل، ۱۳۹۱م ش.

(۲۶) رښتین، پوهاند صدیق الله: د یو پښتون ادیب مړګ، کابل (مجله) ۶مه ګڼه، ۱۳۲۶ هـ ش.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۷) رښتین، پوهاند صدیق الله: د مهتمم ژوند ، یونیورستي بك ایجنسي، پېښور، ۱۹۸۸م.

(۲۸) رښتین، پوهاند صدیق الله: نومیالي پوهان، یونیورستي بك ایجنسي، پېښور، ۱۹۸۷م.

(۲۹) رفیع، حبیب الله (بریښ): د پښتو ننني ادب، د افغان یاد ، د زلمي هیوادمل په زیار، کابل پوهنتون، ۱۳۶۰ هـ ش.

(۳۰) رفیع، حبیب الله: ژبپالنه، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۱ هـ ش.

(۳۱) روهي، کاندید اکادمیسین، محمد صدیق: پښتو معاصر ادبیات، پښتو څیړنې، کابل، ۱۳۶۷ هـ ش.

(۳۲) رهبر (مجله) د مې د ۸ مې ګڼه ۱۹۵۷م.

(۳۳) زیار، پوهاند دوکتور مجاور احمد: مخفي د نوي او آزاد پښتو شعر د پیلامه ګر په توګه، جرګه (مجله)، ۴ ګڼه ۱۳۷۰ هـ ش.

(۳۴) سلیم، سلیم الرحمن: غازي مولانا فضل محمود مخفي، پښتو (مجله) د مې، جون ګڼه پښتو اکیډیمي، پېښور، ۱۹۸۱م.

(۳۵) شاهین، دوکتور سلما: جدید نظم په پښتو کې، پښتو اکیډیمي، پېښور، ۲۰۰۳م.

(۳۶) عبدالصمد: زما ژوند او ژوندون، کرښه، ۲۰۰۴م.

(۳۷) عبدالغفار: زما ژوند او جدوجهد ، کابل ۱۳۶۲ هـ ش.

(۳۸) عبدالولي خان: باچاخان او خدایي خدمتګاري، پېښور، ۱۹۹۳م.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۹) غبار، میرغلام محمد: افغانستان در مسیر تاریخ، چاپ دوم، کابل ۱۳۷۰هـ ش.

۴۰) غمگین، محمد اشرف: د هشنغر ادب، هشنغر پښتو ادبي ټولنه، پېښور، ۱۹۸۰م کال.

۴۱) لالا، محمد افضل خان: پښتون قامي وحدت، پېښور، ۱۹۹۶م.

۴۲) کشککی، برهان الدین: رویداد لویه جرگهٔ دارالسلطنهٔ کابل، ۱۳۰۳ هـ ش کال.

۴۳) گیرس: د میړني ولس ادبیات، د سرمحقق معتمد شینواري ترجمه، کابل، ۱۳۶۴ هـ ش.

۴۴) ماتیروس، گریگوروویچ اسلانف: د پښتو د ننني لیکوالو کیسې او نکلونه، مسکو، ۱۹۴۷م.

۴۵) ماسټر عبدالکریم: فضل محمود صاحب مخفی، لار (مجله) د مارچ گڼه، پېښور، ۱۹۵۷م.

۴۶) مغموم خټک، دوکتور یارمحمد، د آزادۍ تحریک او پښتو شاعري، پېښور، ۲۰۰۷م.

۴۷) هیوادمل زلمی: فرهنگ زبان و ادبیات پښتو جلد اول، وزارت تعلیم و تربیه، کابل، ۱۳۵۶ هـ ش.

۴۸) هیوادمل زلمی: د غلام محی الدین افغان افکار او اثار، کابل پوهنتون، ۱۳۶۰ هـ ش.

۴۹) هیوادمل، زلمی: د ارواښاد مخفي په باب د پښتو تذکرو د لیکنو کره کتنه، جرگه (مجله) ۱ گڼه، کابل، ۱۳۶۸ هـ ش.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۵۰) Shalman, Fazal-e- Zaman: Maulavi Fazal Mahmud Makhfi, Celebrities of NWFP, Pakistan study center University of Peshawar, new Awan printers, ۲۰۰۵

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (عبدالرزاق رافت) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library